

karel
kaplan

„všechno jste prohráli!“

(Co prozrazují
archivy
o IV. sjezdu
Svazu
československých
spisovatelů
1967)

I VO ŽELEZNÝ

KNIHOVNÍČKA LITERÁRNÍCH NOVIN

KNIHOVNIČKA LITERÁRNÍCH NOVIN
(svazek čtvrtý)

Státní

Kaplanův.

ale lidu 98

karel
kaplan

**„všechno
jste
prohráli!“**

**(Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu
československých spisovatelů 1967)**

IVO ŽELEZNÝ
PRAHA

*Kniha vyšla s finanční podporou Nadace Charty 77
a Open Society Fund v Praze*

© Karel Kaplan, 1997
Preface © Milan Jungmann, 1997
Photo © Dagmar Hochová, 1997
Design © Miroslav Klomínek, 1997

ISBN 80-237-3549-7

OBSAH

Z PERSPEKTIVY TŘICETI LET	9
ÚVOD	15
1. PŘED SJEZDEM	17
Spory o Literární noviny	24
Zápas o Tvář	36
Komunistické ústředí o poměrech ve Svazu československých spisovatelů	59
Příprava sjezdu	79
2. NA SJEZDU	
Prvý den	103
Druhý den	110
Třetí den	114
3. PO SJEZDU	
Ohlas sjezdu	127
Úder	139
Pyrrhovo vítězství moci	159
ZÁVĚREM	177

Z PERSPEKTIVY TŘICETI LET

/9

Historici nevynášejí z archivů nezpochybnitelné pravdy, nýbrž poselství, že „pravda se skrývá“, jak řekl proslulý český romanopisec v dobách, kdy lež svou mocenskou nadutostí upírala právo hledat a vyslovovat pravdu těm, jejichž je to posláním – intelektuálům. Nadutost ovšem není výsadou moci. Přitře se všude, kde vytuší svou příležitost – a předstírá k věření, že nejsnazší cestou k hlubším zjištěním o skutečnosti jsou obrazoborecká gesta a troufalé domýšlení náznaků. Vědecky pracující historik cítí před svůdností tohoto způsobu argumentace úzkost a brání se mu tím, že je stroze věcný, přenechává co nejvíc slovo zkoumané látce samé a rezervuje si pouze oprávnění ke komentáři.

Knihy Karla Kaplana se vyznačují právě touto pokorou před historickými fakty, které zjistil. Zkoumání minulosti bez špetky vášně je ovšem nemožné. Kaplan tuto vášeň badatele proměnil v potřebu poskytnout čtenáři takovou informaci, která mu objeví neznámá zákulisí známého průběhu událostí, a tím učiní konec senzacechtivým dohadům, odbourá kulisy mýtů a legend, za nimiž je utajena neefektivní pravda. Znalec nejnovějších dějin dokáže vycítit, co si určitá vývojová chvíle žádá, přitom však neobrací věci naruby, v šerosvitu nespolehlivé paměti nám pomáhá dobírat se přesnějších obrysů historických dějů a řadí fakta skromně do přehledné mozaiky.

Uplyvající čas odsouvá do hlubokého stínu i postavy kdysi stojící na výsluní velkých dějin. V listopadu a prosinci 1989 jsem navštěvoval stávkující vysokoškoláky, abych jim vyprávěl o Literárních novinách šedesátých let a ukázal na úsilí celé společnosti zbavit se totalitního kruhýře. Když jsem se zeptal posluchačů, co jim říká jméno

akademika Ladislava Štolla, zjistil jsem, že je to pro ně naprosto neznámý pojem, ačkoli tento muž stál v čele všech kulturněpolitických trestných výprav komunistické strany, které měly nejen zmanipulovat paměť lidí, ale také podřídit vědecké poznání politickým účelům moci, zideologizovat ho. Jeho snaha o znevolnění kulturní tvorby však začala narážet na stále troufalejší odpor mladší vědecké generace. V polemice, kterou s ním vedl na přelomu let 1966–1967 v Literárních novinách Felix Vodička a další badatelé, už bylo možné při citlivém sluchu zaznamenat budoucí obrat, proměnu společenské atmosféry. Nespokojenost lidí se potřebovala vybit ve veřejném protestu proti lži.

Stalo se tak na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, který se konal 27.–29. června 1967. Diskusní příspěvky autorů, blízkých spolupracovníků Literárních novin, Milana Kundery, Ivana Klímy, Ludvíka Vaculíka, Karla Kosíka, A. J. Liehmy a Alexandra Klimenta, představovaly do té doby neslýchaný útok na samé základy totalitního ovládnutí společnosti. Bylo to pro mnoho pozorovatelů překvapení a ideologické ústředí se ocitlo doslova v šoku, jak vyplývá i z této knihy Karla Kaplana. Stačí se ale blíže seznámit s tím, jak se na sjezd „revizionisté“ chystali, aby bylo zřejmé, že se nechtěli zabývat úzce spisovatelskými záležitostmi, ale naopak se připravovali zaměřit kritiku na nejožehavější místa politického systému země. V anketě Literárních novin například Ludvík Vaculík odpověděl na otázku K jakým problémům by se měla soustředit pozornost sjezdové diskuse? takto: „Spisovatelská organizace může už teď mít pro literaturu ten význam, že bude hájit její politická práva. Vycházím z faktu, že v organizacích se nepíše, v organizacích se dělá politika... Sjezdová diskuse by se měla soustředit na tento problém: Skutečný stav lidských svobod. Není jiného vážného tématu pro nikoho. Uznávám však, že se na takovém sjezdu musí někomu, jehož je to snad koníčkem, ponechat příležitost,

aby promluvil také o stavu prózy či poezie, ale nečekal bych, že to bude národ zajímat.“ V podobném duchu odpověděli i další spisovatelé, například Ivan Klíma: „Sjezd spisovatelů není místem pro řešení literárních sporů a estetických koncepcí.“

/11

Intelektuální neduživci v centrálním politickém grémiu ovšem neměli citlivý sluch a spoléhali se, jak to ostatně odpovídalo i jejich lidské úrovni, na udavačské zprávy tajné policie. Z fízlovských denunciací usoudili, že se nestraníci kolem Václava Havla a Václava Černého chystají „rozbít sjezd“. Toto nebezpečí by si byli troufli s pomocí svých věrných zvládnout. Ale zcela je zaskočil výpad z vlastních řad, byť o jejich rozkolísanosti a nespolehlivosti věděli dávno.

O IV. sjezdu spisovatelů se toho už napsalo hodně, ale vždycky jen z pohledu zvenčí, jak ho viděla veřejnost, nikdy tak, jak ho utajeně chtěla organizovat a využít mocenská klika Antonína Novotného, obklopeného kohortou antiintelektuálů. Průběh jednání sledovala veřejnost pozorně a s napětím, měl i velký mezinárodní ohlas. Zkušení komentátoři usuzovali, jak se asi naplní hrozba Jiřího Hendrycha, vedoucího stranické delegace, který při demonstrativním opuštění sálu utrousil na adresu spisovatelů: „Všechno jste prohráli!“ Opravdu prohráli, nebo naopak vyhráli? Odpověď na tuto otázku mohl dát jenom čas. A on ji dal.

Práce Karla Kaplana nám konečně umožňuje seznámit se s reakcí funkcionářské elity, jak ta hodnotila, co se na sjezdu odehrálo, jaké si dělala starosti, aby zachovala dekorum a přitom se provinilcům řádně svezla po zádech a odradila tak každého, kdo by se o něco podobného chtěl pokusit znovu.

Cenzura samozřejmě nedovolila sjezdové příspěvky uveřejnit, takže vešly ve známost až po lednové změně ve vedení komunistické strany za takzvaného obrodného procesu v roce 1968. Už tehdy se ozvaly ojedinělé hlasy, které

varovaly před mytizací IV. sjezdu. Ke každé události je dobré mít kritický vztah, odhalovat její odvrácenou stranu, a tím minimalizovat nebezpečí iluze, že vše bylo vyřešeno a žádné nebezpečí už nehrozí. Nedávné pochybnosti mladé literárněhistorické generace o skutečné či domnělé úloze radikálních vystoupení autorů z okruhu tehdejších Literárních novin by byly na místě, kdyby nedocházely až k nedoloženým závěrům, že to byly projevy „v duchu zjevené, náhle poznané pravdy jako emfatické řečnické tázání“, a šlo-li o strategický tah, pak prý to bylo dokonce „cynické, nezodpovědné chování“, jak tvrdí ve výboru z Tváře Michael Špirit.

Historická fakta usvědčují tyto závěry přinejmenším z nepochopení dobové situace, která dospěla k zjevné krizi. Sjezd svým politickým zacílením splnil úkol, před nímž stála celá společnost, totiž aby konečně „čas oponou trhnul“ a byl změněn svět. Už nebylo dost dobře možné mlčet, národní celek se s několikaletou revoltou spisovatelů solidarizoval a hledal svého mluvčího. Vystoupení „literárkářů“ nebylo iracionální, náhlé vybočení, nebyl to blesk z čistého nebe, nebyla to náhoda, oni se na svůj čin chystali dlouhodobě, zvolna, ale důsledně, publicistikou, komentáři, reportážemi i literárními díly, z nichž si zaslouží připomenutí alespoň Kunderův Žert a Vaculíkova Sekyra. Skupinka intelektuálů nemohla – a ani nechtěla – svrhnout naráz vládu, odstranit z ní komunistickou stranu, ale učinila něco velmi důsažného: vyzvala k základním změnám, žádala otevřenost dějin, otevřenost budoucnosti bez násilného direktivního usměrňování. Tento požadavek otevřenosti znamenal začátek konce komunistické všemoci.

Ještě jednu důležitou informaci Kaplanovy knihy bychom neměli přehlédnout: zjištění, že i kdyby se byli autoři kolem Literárek chovali sebeukázněněji a nedráždili mocné, zásah proti novinám už by to neovlivnilo, byl připraven a jeho realizaci sotva mohlo něco zabránit. Redak-

ce měla na kontě příliš mnoho smrtelných hříchů a nepodřizovala se hrozbám ani prosbám. Tmářská garnitura vládnoucí zemi nehodlala slyšet na žádné požadavky liberálnější kulturněpolitické praxe, tvrdou rukou by vládla dál. Její lstivosti mohl učinit přítrž jen silný celospolečenský tlak, jehož prostředníkem se sjezd nepochybně stal.

/13

Ti, kdo se po epizodě Pražského jara pokusili dál prosazovat násilně politiku umlčování, zastrašování, znevolňování a popírání lidských práv v následujících desetiletích, poznali posléze, že přísloví o božích mlýnech meloucích pomalu, ale jistě, neztratilo platnost. Propadli nejen politicky, ale především mravně, široké vrstvy národa jimi pohrdají jako slouhy v cizích službách, jako lidmi beze cti. I politik, jenž svůj zápas prohrál, může po sobě zanechat dobrou památku. Normalizátoři však prohráli na celé čáře. Ideologové marxismu často sebevědomě posílali své odpůrce na smetiště dějin. Historie má záluďné zákruty a uplatňuje ráda ironii. Na onom smetišti skončili právě tito novodobí machiavellisté. Kaplanova kniha bez patosu a neefektivně snáší důkazy, že se tak stalo po právu, že lidské společenství potřebuje žít v eticky čistém ovzduší a hledá k němu cesty se všemi riziky, s nimiž je každé odvážné odporování zlu spojeno.

Milan Jungmann

Spory a konflikty s kulturou provázely komunistickou moc od jejího zrodu, v Československu od únorového převratu v roce 1948. Tento vztah prodělával změny, vyvíjel se složitě, střídala se období zostření s chvílemi uvolnění. Avšak k životním podmínkám režimu patřily některé trvale působící rysy. Na prvním místě a nejdůležitější v oblasti kultury bylo prosadit a udržet mocenský monopol komunistické strany. Z toho vyvozovali představitelé moci její společenskou roli a postavení tvůrců samých. S uplatněním tohoto principu se pojil druhý rys – perzekuce. Tvořila neododdělitelnou součást režimu, v souboru podmínek jeho existence stála na předním místě. Měla nejrůznější formy a také stupně, od zákazu publikovat až po vězení. Vývoj perzekuce v kultuře se řídil stejnou logikou, jaká postihovala celou společnost. Nejdříve dopadla na známé osobnosti, a na některé zvláště krutě, aktivní ideové odpůrce oficiální marxisticko-leninské ideologie a jedině uznávaného uměleckého směru – socialistického realismu. Poté přišli na řadu ti, kteří se těžko smiřovali s novými poměry, nicméně hledali si v nich takovou pozici, v níž by nemuseli projevovat svůj vztah k režimu. Nakonec postihla komunisty – a celý tento vývoj vrcholil nedůvěrou představitelů moci k rozhodné většině kulturních tvůrců. V roce 1967 spor kultury a moci dosáhl takového stupně, že se moc ocitla mezi tvůrci v téměř úplné izolaci a sama si to uvědomovala.

K největším konfliktům, které se mezi kulturou a mocí odehrály, patřil IV. sjezd československých spisovatelů ve dnech 27.–29. června 1967. Jeho význam a důsledky se neomezovaly jen na spisovatelskou obec, ale přesahovaly

i oblast kultury, měly celospolečenský rozměr. V tehdejší atmosféře byl jeho politický dosah zřejmý. Působil, ať vědomě, či vlastním samopohybem, jako důležitý činitel nastupující československé reformy roku 1968 a v řadě veřejných otevřených střetnutí reformních proudů s ochránci stávajícího režimu mu příslušelo jedno z nejdůležitějších míst.

O IV. sjezdu spisovatelů z června 1967 zaznamenali někteří jeho účastníci a aktéři své vzpomínky (např. Dušan Hamšík: *Spisovatelé a moc*) již v letech 1968–1969. Dosud chybělo svědectví o postojích, názorech a motivech rozhodnutí druhé strany – moci. Teprve zpřístupnění archivních fondů v poslední době umožňuje tuto mezeru v poznání událostí, které předcházely a předznamenaly československou reformu 1968, alespoň zčásti vyplnit. Následující líčení k tomu chce přispět. Proto se věnuje především pohledu z druhé strany a do obrazu vytvořeného o sjezdu svědectvím účastníků vnáší další, jistě ne poslední záběr.

Text knihy se opírá hlavně o dokumenty bývalého Archivu ústředního výboru KSČ, uložené ve Státním ústředním archivu (fond politického byra, předsednictva, sekretariátu, ideologické komise ÚV KSČ), a o dokumenty Archivu ministerstva vnitra. Použité citáty pocházejí z uvedených fondů. Protože záměrem autora bylo zachytit pouze jednu stranu sporu, nepoužívá citací získaných studiem soudobého tisku a publikovaných svědectví tehdejších účastníků. Přispěje-li studie k rozšíření a doplnění pohledu a hodnocení IV. sjezdu československých spisovatelů, splnila záměr, se kterým vznikala.

Autor

1.

Před sjezdem

/17

Na Čtvrtém sjezdu spisovatelů jako by se nahromadila a do výbušného stavu vyvinula řada dřívějších sporů spisovatelů a moci. Předcházející události přinášely poznatky oběma aktérům sporu.

Již na Druhém sjezdu spisovatelů v roce 1956 vystoupili spisovatelé pod vlivem tehdejších událostí v Sovětském svazu a jeho bloku s ostrou kritikou nejen oficiální kulturní politiky, ale politiky vůbec. Představitelé moci rozhněvala troufalost a neposlušnost spisovatelů, a zejména jejich veřejná proklamace, že jsou svědomím národa. V ní totiž vycítili ohrožení svého mocenského monopolu. V následujícím desetiletí pak prošel vztah kultury a moci třemi rozdílnými obdobími, přičemž spisovatelé tvořili opoziční složku nejvýznamnější. Prvních pět let dominoval ostrý postup moci proti těm odbojným, i proti těm, kteří s nimi sympatizovali nebo je odmítali odsoudit. Naopak privilegiím se těšili ti, kteří zůstali věrni své straně. Podle chování na II. sjezdu rozdělily komunistické instituce spisovatele do několika skupin a podle toho určovaly svůj postoj k nim. Jedny perzekvovaly, některé se pokoušely získat a z věrných a zasloužilých vytvářely „pevné stranické jádro“. Ti se snažili docílit, aby Svaz spisovatelů svůj sjezd odsoudil a zlikvidoval tak jeho ducha, dědictví. Teprve po třech letech nátlaku ze strany moci a neochoty ze strany spisovatelů se konference spisovatelů v roce 1959 se sjezdem „vypořádala“. Avšak rok 1956 poznamenal kulturní život natolik, že jeho ducha nebylo možné zničit. Hlavně však nastupovali do literatury i jiných oblastí kultury ti, které lze nazvat „uměleckou generací 1956“: nejen mladí, začínající autoři, ale také ti, jejichž umělecká a politická

myšlení ovlivnily události toho roku. Koncem padesátých let působili v tvrdě dirigovaném kulturním životě jako rušivý prvek – a v následujícím období jejich váha neobyčejně stoupla.

18/ Druhá etapa vztahu moci a kultury, léta 1962–1965, se vyznačovala výraznou a víceméně náhlou změnou. Ústup od dosavadního tvrdého kurzu, motivovaný jak sovětskou politikou, tak vlastními zkušenostmi, se mimo jiné projevil proklamacemi o odstraňování chyb minulosti, významnou roli hrála částečná rehabilitace odsouzených v politických procesech. Pro kulturu byl zvláště důležitý posun v ideologické oblasti. Krize oficiální ideologie, která se od roku 1956 prohlubovala, vytvořila jakési vakuum a na místo tažení proti revizionismu nastoupil boj proti dogmatismu. Politické poměry se uvolňovaly (přispěla k tomu i probíhající hospodářská krize), postupně se otvíral prostor (pod tehdy oficiálně užívaným a povoleným heslem „boj proti důsledkům kultu osobnosti“) pro nové myšlenky, kladení dosud zakazovaných otázek a také hledání dosud nezvyklých odpovědí. Proklamované úsilí představitelů moci o „nápravu chyb minulosti“ i jisté kroky učiněné v tomto směru nacházely v prostředí uměleckých svazů příznivý ohlas a podporu.

Zmíněné „liberálnější poměry“ přinesly brzy své ovoce. Probíhaly diskuse nejen na stránkách kulturních časopisů o poměru k národní kulturní minulosti, předválečná umělecká avantgarda přestala být politickým problémem, zejména mladá generace spisovatelů kritizovala a odsuzovala tvorbu padesátých let. Začala vycházet díla dosud zakazovaných autorů starší generace, o některých (Franzi Kafkovi, Karlu Čapkovi) se konaly konference s mezinárodní účastí. Československá kultura obnovovala přetřhané vazby s kulturní Evropou. V zápase o volnost pro různé umělecké směry se hroutila dosavadní monopolní pozice socialistického realismu. Na pořad dne vstoupil staronový problém společenského postavení a poslání kultu-

ry. Rozhodující většina spisovatelů rozhodně odmítala dosavadní podrženosť a posluhování kultury oficiální politice. Komunistická strana musela ustupovat od dřívější praxe a nově, mnohem volněji uplatňovat svůj mocenský monopol.

/19

Když se spisovatelé na svém III. sjezdu v květnu 1963 přihlásili k duchu sjezdu z roku 1956, vyzvedli jej jako důležitý čin v boji proti dogmatismu a odmítli jeho odsouzení už zmíněnou konferencí z roku 1959, moc mlčela, závěry tolerovala, a dokonce III. sjezd kladně zhodnotila. Nástup střední a mladé generace nezatížené a nsvázané s minulostí a návrat několika perzekvovaných spisovatelů měl za následek ztrátu autority a postupně i funkcí „pevného stranického jádra“ ve Svazu spisovatelů. Nejen to, samo „jádro“ se počalo názorově diferencovat, zužovat, protože mnozí, zejména ze střední a mladé generace, se od něho odkláněli a sblížovali se s těmi, kteří usilovali o změnu kulturních poměrů. Nejvýznamnějším faktorem však byla nová tvorba, která se objevila ve všech oblastech uměleckého života: československá filmová vlna, úspěchy malých divadelních scén a hry soudobých světových autorů v repertoáru velkých divadel, výstavy mladých a moderních výtvarníků doma i v zahraničí, koncerty dosud potlačované moderní hudby. Jen za dva roky 1963–1964 vyšlo 252 nových literárních děl, bylo uvedeno 47 nových her domácích autorů a 26 autorů poprvé publikovalo. Tato kulturní obleva nacházela velký ohlas ve veřejnosti.

Více než tříletá etapa jakéhosi smíření či dokonce sblížení kultury a moci přirozeně nebyla bez rozporů i konfliktů. Vedoucí funkcionáři režimu ukazovali svou mírnější tvář, setkávali se s umělci, snažili se jim vycházet vstříc, snažili se získat novou, střední a mladou generaci tvůrců a některé dosud potlačované (Františka Hrubína, Vladimíra Holana). Přes jisté zmírnění cenzury, nejistotu a „rozkolísanost“ cenzorů však zůstávaly jejich zásahy stále časté. Nespokojenost s poměry v kulturní oblasti vyjadřovali

hlavně nižší komunističtí funkcionáři. Nelíbily se jim moderní směry v umění, rozhořčovali se nad tróufalou kritikou minulosti i současných událostí v kulturních časopisech (připomeňme rezoluci okresního výboru KSČ v Ústí nad Orlicí v roce 1964, jemuž se pak začalo říkat československá Tirana). Obviňovali ústřední instituce KSČ a vládu z přílišné volnosti poskytované umělcům, žádali změnu včetně zákazů a administrativních zákroků s personálními důsledky. Koncem roku 1963 se už v nejvyšších stranických kruzích začalo hovořit o tom, že uvolnění v kulturní oblasti překročilo únosnou mez, protože se nemezilo na kulturu: zejména spisovatelé kritizují minulou politiku režimu a také současnost, rozcházejí se s oficiálními stanovisky, zvláště pokud jde o padesátá léta, jež dokonce nazývají dobou temna. Vedoucí představitelé režimu vycítili, že se jim situace v kultuře vymkla z rukou, že nad ní ztratili kontrolu a že si po oslabení dřívějších nástrojů jejího řízení nevytvořili formy nové. Takový stav považovali za možné ohrožení svého mocenského monopolu. Varovali před prosazováním liberalismu podryvajícího základy existujícího režimu a svá tvrzení zesílili argumentem, že ideologická oblast se stala hlavním polem zápasu mezi dvěma světovými tábory a že ideologická diverze, pronikání buržoazních teorií do socialistických zemí prostřednictvím kultury, je jednou z nejúčinnějších forem používaných nepřáteli komunismu. Kromě toho se ozývaly vůči příliš liberální kulturní politice KSČ kritické výhrady ze zahraničí, především ostře z NDR, mírněji ze Sovětského svazu.

Komunistické vedení se rozhodlo zakročit. Obávalo se však užít administrativních zákroků a hodlalo „liberalistickou vlnu“ zlikvidovat prostřednictvím orgánů tvůrčích svazů, kde měli komunisté většinu. Avšak situace se změnila: domácí i zahraniční úspěchy střední a mladé umělecké generace zvedly jejich sebevědomí, vzrostla jejich „neposlušnost“ i odhodlání ke konfliktům s vedením tvůr-

čích svazů. A zejména se už nedalo počítat s bezvýhradnou podporou politiky a záměrů komunistického vedení mezi komunisty ve tvůrčích svazech. Dřívější „stranická kázeň“ se značně uvolnila a vedoucí komunističtí funkcionáři museli nejdříve přesvědčovat komunisty ve svazech, a ne vždy se jim to dařilo.

/21

Taková byla ve stručnosti situace v době, kdy se začal připravovat IV. sjezd spisovatelů. Léta 1964/65–1967 charakterizovalo zostření vztahu mezi sférou kultury a mocí, které nakonec vyústilo v otevřený konflikt s částí umělců. Jakýmsi prvním signálem změny se stalo usnesení předsednictva ÚV KSČ ke kulturním časopisům, které vydávaly tvůrčí svazy. Původní představa, že se budou věnovat pouze otázkám umění, se nesplnila. Zejména časopisy Svazu spisovatelů a v menší míře i jiné se stále více kriticky zabývaly politickými otázkami minulosti i současnými událostmi. Usnesení ostře zkritizovalo Literární noviny, Tvář, Hosta do domu, Kulturní život, Slovenské pohľady. Funkcionářům svazů a redakcím vedení KSČ vytklo, že jejich časopisy obsahují názory, které jsou v rozporu s politikou strany, a že umožňují bez kritického hodnocení publikovat buržoazní teorie. Usnesení ovšem očekávanou a zejména rychlou nápravu nepřineslo. Spory s redakcemi i funkcionáři Svazu spisovatelů o zaměření a obsahovou náplň jejich časopisů se dokonce zostřovaly.

Propast mezi angažovaným proudem kultury a mocí, překlenutá v letech 1962–1965 bojem proti dogmatismu, se znovu otevřela. Rozpadlo se tzv. protidogmatické společenství, když zájem na boji proti dogmatismu a důsledkům kultu osobnosti, který kulturu a moc v letech 1962 až 1965 sblížoval, pominul. Komunistické vedení už v roce 1963 oficiálně prohlásilo, že důsledky kultu osobnosti byly odstraněny, a záhy nato začalo bojovat proti liberalismu a revizionismu a další kritiku minulosti odmítalo. Řada funkcionářů kulturních institucí si uvědomovala, že výsledek dosavadního úsilí bude polovičatý, jestliže nepřeroste

v pozitivní program reforem. Spisovatelé jako první mezi umělci přistoupili k tomuto důležitému kroku. Vedení jejich svazu 9. června 1965 rozhodlo připravit pozitivní a aktivní program kulturní politiky, zejména literatury. Celý rok spisovatelé o vypracovaném programu diskutovali, zdůrazňující autonomii literatury na moci. Komunistické instituce však nedovolily návrh přijmout, natož pak zveřejnit. Naopak připravily vlastní rezoluci o kultuře, přijatou XIII. sjezdem KSČ v roce 1966. Úsilí spisovatelů vyvolalo na vedoucích komunistických místech obavy z programově vymezené opozice, která byla spatřována v každém překročení povolené hranice myšlení.

Druhou neméně důležitou příčinou zotřování napětí ve vztahu kultury a moci byla neutuchající aktivita části tvůrčí inteligence a stupňování jejich požadavků. Její příslušníci bránili nejen dosažené rozměry svobody, ale usilovali o její rozšíření i pro umělce, kteří „nestáli na půdě naší společnosti a její ideologie“. Požadovali publikace děl všech autorů, kteří byli z politických nebo světonázorových důvodů zakazováni (šlo mimo jiné o katolické spisovatele, o Václava Černého), a chtěli „radikálně změnit poměr ke kulturní emigraci“. Nepřetržitý zápas vedli proti cenzuře a jejím praktikám. Větší či menší spory s cenzurou i s institucemi KSČ se v letech 1965–1967 stávaly každodenností. Šlo v nich o články, nové knihy, filmy, televizní a rozhlasové pořady, o divadelní hry, program malých scén, estrády aj. Právě tyto každodenní zápasy, které často končily kompromisem, způsobily, že se prostory tvůrčí svobody nezužovaly, i když pokusy v tomto směru existovaly. Také cenzurní zásahy do uměleckých děl či částí textu neměly ještě podobu obecného tažení.

Mnohem víc než tyto každodenní spory strašila představitelé moci diskuse na stránkách převážně kulturních časopisů o „velkých tématech“, která zejména spisovatelé posouvali do popředí zájmu: svoboda nejen pro kulturu, demokratické reformy společnosti, úloha kultury v socia-

lismu. Mimořádný význam mělo téma českého a slovenského národa, obnova jeho historické paměti a posílení národního vědomí, diskuse o jejich současném stavu a budoucnosti, o jejich postavení v Evropě a v evropské kultuře. Velká témata a národní orientace nastolovaly problémy, které překračovaly hranice komunistické politiky i programu a obsahovaly opoziční tendence s možností rozrůst se do ucelené platformy. Kromě velkých témat a národní orientace přibývaly v kulturním tisku let 1965–1967 kritické analýzy, připomínky, úvahy o dalších problémech společnosti a denních obtížích občanů (zaměstnaných žen, mládeže aj.).

V aktivitě angažované kultury byl přítomen silný opoziční proud a její vývoj směřoval, ať záměrně, či živelným pohybem, k programové a veřejné opozici. Pro představitele režimu zvětšoval tuto hrozbu fakt, že většina „opozičníků“ či jejich mluvčích byla příslušníky komunistické strany. Ve vedoucích komunistických kruzích sice existovaly rozdílné názory na kulturní aktivitu a postoj k ní, dominoval však směr reprezentovaný Antonínem Novotným a Jiřím Hendrychem, v němž stále více sílilo třídně mocenské hodnocení i tendence k takovému řešení sporu s odůvodňováním, že motivy k aktivitě pocházejí od zahraničních nepřátel režimu. Hendrych hovořil o tom, že diferenciaci tvůrčích proudů přerostla ve světonázorovou diferencii umělců a že mnozí opouštějí půdu režimu a jeho ideologie; Novotný označil aktivitu části kultury, hlavně spisovatelů, za snahu hrát ve společnosti úlohu samostatné síly.

Spory o Literární noviny

24/

Od roku 1965 zaujímala přední místo v rozpravách komunistického vedení snaha odpovědět na rostoucí troufalost časopisů Svazu spisovatelů a jejich postupující odklon od oficiální politiky. Kritika kulturních časopisů nižšími funkcionáři KSČ přerostla v obviňování ústředního výboru ze slabosti. Jejich rozhořčení dosti přesně zrcadlilo skutečný stav – komunistické vedení samo cítilo, že se dostává do defenzivy, a bylo bezradné. Jeho stanovisko ke kulturním časopisům z března 1964 nepřineslo očekávaný úspěch. Když se v září 1965 sekretariát ÚV KSČ zabýval zprávou svého ideologického oddělení o odezvě na toto stanovisko, konstatoval, že situace let 1963–1964 se změnila jen do jisté míry („*Zmizely otevřené útoky, různé křehčovitě projevy, neopakují se v takové míře ty hrubé chyby...*“). Za hlavní úspěch autoři zprávy považovali pouze to, že nesprávné názory už nezůstávají bez odezvy. Na časopisy Svazu spisovatelů se vztahovalo hodnocení Literárních novin: „*Zásadní obrat však dosud nenastal. I v této době [září 1965] musely být zastaveny některé materiály, které vůbec neměly přijít do čísla. To tedy znamená, že nadále existují otevřené a vážné problémy.*“ V roce 1965 se ideologické oddělení ÚV KSČ rozhodlo přejít od dosavadní série jednotlivých konfliktů a zákazů k zásadnímu a komplexnímu řešení časopisů Svazu spisovatelů. Šlo především o Literární noviny, Tvář, poté přiřadilo Hosta do domu, výhrady mělo i vůči Plamenu. Dokonce se kriticky vyjadřovalo i k týdeníku ÚV KSČ Kulturní tvorba, který měl plnit roli protiváhy, oponenta časopisům Svazu spisovatelů. Svě poslání však nesplnil. Kulturní tvorba se „*nestala aktivním pomocníkem v boji proti negativním jevům v ideologické oblasti, neplní roli být nesmlouvavým bojovníkem proti nesprávným, liberalistickým a revizionistickým názo-*

rům“ (hodnocení ideologického oddělení ÚV KSČ přejaté sekretariátem ÚV KSČ 22. září 1965). Ani po výměně šéfredaktora a redakční rady nedošlo k nápravě, která by komunistické vedení uspokojovala. (A. Novotný za dva roky: *„Vytvořili jsme časopis Kulturní tvorbu, stranický časopis jako protiváhu Literárních novin. A dneska Kulturní tvorba je pomalu na jedné frontě s Literárními novinami... Ale něco se musí dělat s Kulturní tvorbou, buď to pustíme jako stranický orgán, člověk se stydí za to, když to čte.“*)

Na počátku roku 1966 vedoucí ideologického oddělení ÚV KSČ Pavel Auersperg ohlásil, že po vyřešení situace v jiných kulturních časopisech se jeho pracovníci soustředili na dořešení problému Literárních novin. Jimi se ideologické oddělení zabývalo nejvíce, projednávalo obvykle s šéfredaktorem cenzurou nepovolené články a vedlo s redakční radou diskuse o zaměření časopisu a o „politických chybách“. Zvlášť energicky usilovalo, aby jeho kritická stanoviska k časopisu přejímaly orgány Svazu spisovatelů a jako vydavatel uskutečňovaly nápravu. Možno říci, že mezi Literárními novinami, jejich vydavatelem a komunistickými institucemi probíhal už od roku 1963 zápas, sestávající z řady menších sporů i zásadnějších politických konfliktů. Ti první v něm mohli „uhrát“, a také se jim to dařilo, řadu dílčích bitev, nemohli však vyhrát rozhodující střetnutí s představiteli monopolní moci.

Během roku 1965 se vedení ideologického oddělení čtyřikrát utkalo s redakcí LN v „zásadní diskusi“ o profilu listu i jeho politickém zaměření, vyjádřeném v půlročních redakčních plánech. Se zklamáním i rozhořčením nakonec konstatovalo, *„že výsledky a závěry z těchto jednání se na stránkách Literárních novin neprojevíly“*. V září 1965 ideologické oddělení vyslovalo názor, že *„problém Literárních novin není v jednotlivých omylech, ale v přístupu redakce k naší současné realitě“*, a považovalo za nutné věc řešit rychle a samostatně. Protože dosavadní metody ne-

přinášely úspěch, „bylo nutno hledat účinnější opatření, která by přinesla požadovaný zásadní obrat v linii Literárních novin“.

26/ V první polovině ledna 1966 zhodnotilo ideologické oddělení ÚV KSČ minulý ročník časopisu a poznatky projednalo se zástupci jeho redakce. Vedoucí oddělení hovořil o vážných nedostatcích v práci časopisu, uváděl jednotlivé případy a shrnul je v jakýsi závěr: „*Tyto skutečnosti nesou v sobě objektivní moment distance od stranických usnesení i opozice proti jejich plnění.*“ Na tvrdou kritiku „nestranických postojů“ odpovídali redaktori rovněž ostře nebo mlčeli. Vedení ideologického oddělení se rozhodlo předložit návrhy na nápravu svým nadřízeným orgánům. Toto rozhodnutí vyhlásil na celostátním semináři ideologického oddělení 12.–14. ledna 1966 P. Auersperg. První nápravné kroky spatřoval v tom, aby se Literárním novinám věnovala grémia Svazu spisovatelů a usilovala o to, „*aby se staly skutečně tribunou spisovatelů a zabývaly se především problémy literatury*“. Šlo tedy o to, vyloučit z novin politická a celospolečenská témata.

Vedení ideologického oddělení ÚV KSČ očekávalo, že se to odrazí již v příštích číslech Literárních novin a také v jejich plánu činnosti, který slíbila redakce přepracovat či doplnit. Uplynuly však dva měsíce a muselo konstatovat, že „*podstatně se nezměnila ani činnost redakce a ani náplň posledních čísel listu, která nenasvědčovala, že redakce z jednání na ideologickém oddělení vyvodila správné závěry. Kritika ideologického oddělení se nasetkala ani s porozuměním neúplné redakční rady, která o ní jednala.*“ Stejně vyznělo i hodnocení doplňku k původnímu plánu činnosti. Svoje výhrady k lednové kritice sdělila předsednictvu Svazu spisovatelů redakční rada LN. Zabývalo se jimi 20. ledna 1966 a jeho členové se netajili obavami z možných ostrých zákroků proti LN. Na schůzi zazněly i výhrady vůči redakci; toho využilo ideologické oddělení ÚV

a svoji dosavadní argumentaci rozšířilo: nespokojenost s listem se objevuje i v řadách spisovatelů.

V ohlášeném nástupu k dořešení problému Literárních novin ideologické oddělení ÚV KSČ pokračovalo. Již 10. února byl případ na programu schůze Svazu spisovatelů. Na žádost ústředního tajemníka svazu Jiřího Šotoly byla schůze odvolána, protože jí měla předcházet diskuse předsednictva Svazu spisovatelů a redakční rady s vedením ideologického oddělení. Uskutečnila se 3. března u tajemníka ÚV KSČ Jiřího Hendrycha. (Předtím, 25. února 1966, rozhodlo vedení ideologické komise ÚV KSČ, „že problém Literárních novin je politickou otázkou a jako politický problém je nutno jej řešit“. Mimo jiné se zdůrazňovalo, že „různé negativistické stati v Literárních novinách aktivizují k vyzývavé činnosti různé nekalé živly“. Vedení ideologické komise ÚV KSČ uložilo J. Hendrychovi a P. Aueršpergovi, aby zabezpečili obrat v práci LN, personální změny v redakci a úpravu plánu činnosti na rok 1966.)

Průběh březnového jednání u J. Hendrycha odrážel reakci příslušného oddělení a tajemníka ÚV na neochotu redakce bezvýhradně přijmout kritiku a provést požadovaný obrat. V Hendrychově úvodním projevu již zazněl tvrdý tón. Podle zprávy o schůzce „ostře kriticky formuloval naše výhrady vůči linii listu, především v politicko-publicistické části... Strana pokládá práci redakce v tomto duchu nadále za neudržitelnou. Tento postoj redakce škodí straně při probíjení nových progresivních metod řízení společnosti.“ Uzavíral: „Taková činnost objektivně působí jako opoziční pozice.“ Někteří členové předsednictva svazu bránili redakci, jiní uznávali určité nedostatky v její práci, ale omlouvali je. Ojedinele (Ivan Skála, Milan Jariš, Jiří Hájek, Arnošt Lustig) kritiku přijímali. Po odpovědi některých členů redakce (Ludvík Vaculík, Antonín J. Liehm a Ludvík Veselý) na Hendrychova slova pak ale podle Aueršperga převážil mezi přítomnými členy předsednictva sva-

zu názor o nutnosti vyvodit „ze stranické kritiky rozhodné závěry“. Z jejich řad vzešel návrh na urychlenou schůzi předsednictva svazu, aby „přijalo energická opatření, která budou důstojnou odpovědí na vznesenou kritiku“.

Z Hendrychova verdiktu („Udělat pořádek v celé záležitosti Literárních novin je především věc komunistů v orgánech Svazu čs. spisovatelů. Ústřední výbor od nich očekává účinná opatření a konkrétní závěry.“) zřetelně vyzněla ochota vyjít vstříc požadavku spisovatelů, aby nápravu v Literárních novinách provedl sám svaz, a nikoliv komunistické ústředí. Spisovatelé se jeho zásahu obávali a zřejmě předpokládali, že jejich řešení bude přijatelnější, „měkčí“ a že se bude rodit jako výsledek kompromisu s ideologickým oddělením. Také jeho vedení takový postup vyhovoval, představovalo si, že jejich záměry uskuteční svazové orgány jakoby z vlastní iniciativy a vlastníma rukama. Na veřejnosti a zejména mezi kulturními tvůrci by pak zásahy nevypadaly jako administrativní rozhodnutí či diktovat komunistického ústředí. Avšak kulturní obec se o nátlaku a výhrůžkách komunistických funkcionářů stejně dozvěděla.

Po setkání u J. Hendrycha připravovalo ideologické oddělení ÚV KSČ společnou schůzi s předsednictvem ÚV Svazu spisovatelů a redakční radou Literárních novin. V rámci přípravy uspořádalo řadu předběžných rozhovorů s členy předsednictva svazu i redakční rady. Na schůzku, která se konala v týdně po setkání u J. Hendrycha, přišlo vedení ideologického oddělení ÚV KSČ s vypracovanými požadavky a návrhy (s některými se funkcionáři svazu už seznámili v rozhovorech). Cíl setkání definovalo jasně: „...aby byly prosazeny stranické závěry a zabezpečeny podmínky pro změnu profilu listu.“ V podmínkách dominovaly personální změny v redakci a v redakční radě a taková koncepce a zaměření Literárních novin, „aby se staly tribunou spisovatelů – ne pouze publicistů, jak tomu bylo dosud a z čehož vznikaly největší problémy“, kritizované i

některými spisovateli. Účastníci schůze přijali návrh, aby LN řídila redakční rada v čele s předsedou a dvěma místopředsedy. Vedení ideologického oddělení ÚV KSČ usilovalo o to, aby se v redakční radě „výrazně uplatnili představitelé socialistické literatury, kteří spojují svou tvorbu s výrazným občansko-politickým postojem“. Předsedou redakční rady byl vedením svazu zvolen (ustaven) Bohuslav Březovský, jeho zástupci Jan Otčenášek a Milan Kundera. Redakci měli opustit L. Vaculík, A. J. Liehm a L. Veselý. Pouze závazný slib co možná nejrychlejšího odchodu těchto tří redaktorů, daný členy vedení svazu, „obměkčil“ zástupce oddělení alespoň natolik, že tito redaktori nebyli jmenovitě zahrnuti do usnesení sekretariátu ÚV KSČ. Ideologům KSČ nakonec tento postup vyhovoval, poskytoval možnost provést další změny, které oddělení chystalo.

„Zprávu o závěrech z jednání o situaci v Literárních novinách“ projednával sekretariát ÚV KSČ 16. března 1966. Vedení ideologického oddělení v ní líčilo průběh svého úsilí o nápravu v Literárních novinách a navrhlo rozsáhlé (šestistránkové) usnesení, které sekretariát ÚV KSČ schválil. Zároveň uložil o záležitosti informovat nižší složky strany, prezentovat ji jako závažný politický případ a jako odpověď na kritické hlasy nižších funkcionářů. Při diskusi v sekretariátu ÚV KSČ si P. Auersperg pochvaloval, že se Svaz spisovatelů odhodlal k „řezu“ a mimo jiné již odvolal L. Vaculíka, L. Veselého a že o A. J. Liehmovi se jedná. Posteskl si však, že závěry nejsou mezi kulturními pracovníky přijímány jednoznačně pozitivně. Tajemník ÚV KSČ Vladimír Koucký považoval závěry za správná, ale pouze přechodná opatření. Březnová zpráva také ujišťovala, že předpoklady pro obrat v práci Literárních novin jsou vytvořeny, a zdůvodňovala to mimo jiné tím, že tři noví členové vedení redakční rady „jsou přesně informováni o tom, co od nich strana očekává... Tím, že jim byla dána důvěra..., je zavazuje k důslednosti a principiálnosti.“

Z povrchního pohledu se jevily tyto výsledky jako úspěch moci. Jednání probíhala jako spor spisovatelů a komunistického ústředí, které prosadilo své záměry. Ke svému úspěchu řadilo i diferenciaci spisovatelů ve vztahu k Literárním novinám. Netrvalo však dlouho a prvotní optimismus komunistického ústředí dostával trhliny. Za čtyři měsíce ideologické oddělení v informaci pro A. Novotného přiznalo, že se potvrdila snaha rozmělnit a obejít usnesení sekretariátu ÚV KSČ. Tříčlenné vedení redakční rady bylo vystaveno tlaku nejen spisovatelů, včetně nevybíravých přirovnání (treuhändři, kolaboranti), a její předseda „se stále více ocital se svými snahami v izolaci. Jednání o nových lidech do redakce Literárních novin se stále častěji dostávalo do slepé uličky.“ I když se ideologické oddělení distancovalo od svého dřívějšího optimismu („nedělali jsme si iluze, že reorganizace Literárních novin bude snadnou záležitostí“), přece jen takový vývoj nečekalo.

O situaci v LN jednala 16. června 1966 v Brně rozšířená stranická skupina předsednictva svazu. Ze zprávy, kterou podával M. Kundera, vyplynulo usnesení, které fakticky obcházelo dřívější rozhodnutí orgánů Svazu spisovatelů a sekretariátu ÚV KSČ. Zejména šlo o rozhodnutí zrušit tříčlenné vedení redakční rady (návrh podal Jan Procházka, tehdy kandidát ÚV KSČ), dále o neochotu provést rozbor činnosti Literárních novin a z něho vyvodit další personální změny.

Vedoucí ideologického oddělení o brněnském rozhodnutí urychleně jednal s tajemníky svazu, předsedou organizace KSČ ve svazu a předsedou redakční rady; její dva zástupci se však z jednání omluvili (zřejmě se po rozhodnutí v Brně už nepovažovali za členy vedení redakční rady).

Účastníci schůzky opět vyslechli kritiku Literárních novin (mimo jiné za zveřejnění statě předního činitele rakouské komunistické strany Ernsta Fischera). Brněnské rozhodnutí označil Auersperg za hrubé porušení stranické kázně a vyhrožoval disciplinární komisí. Váhavost

v realizaci usnesení o Literárních novinách spojil s celkovou situací ve Svazu spisovatelů a s předpovědí, že příští sjezd stávající vedení svazu odmítne. Ideologické oddělení požádalo cenzurní úřad (HSTD) o podrobné sledování Literárních novin. Nejzávažnější však bylo sdělení, že další existence listu je podmíněna uskutečněním všech bodů březnového usnesení sekretariátu ÚV KSČ, a to v duchu kulturní politiky KSČ. V informaci pro A. Novotného (13. 7. 1966) Auersperg ještě doplnil, že tato podmínka „bude přímo zdůrazněna v materiálu o systému tisku na rok 1967“.

Spory o profil Literárních novin mezi redakcí, částí redakční rady a mnoha členy svazových orgánů na jedné straně a příslušnými institucemi komunistické strany na straně druhé březnovým usnesením sekretariátu ÚV KSČ neskončily. Naopak se s každým měsícem dále zostřovaly. Komunistické ústředí trvalo na realizaci svých rozhodnutí bezvýhradně a vcelku, neposlušným vyhrožovalo disciplinárním řízením se všemi důsledky, a objevily se už pochyby o další existenci novin. Tento Damoklův meč, který v polovině roku 1966 mohli spisovatelé pouze tušit, byl hlavním důvodem, proč někteří z nich hledali přijatelný kompromis, aby zachránili co nejvíc svobody, udrželi si co největší vliv a nevyklíželi pole těm, kteří byli ochotni bezvýhradně plnit pokyny komunistického ústředí. V tomto zápase většiny spisovatelů střední i mladší generace se střídaly a doplňovaly prvky přímých střetnutí s prvky taktické hry.

Ideologické oddělení ÚV KSČ a cenzurní úřad pozornost vůči Literárním novinám ještě vystupňovaly. Na schůzi stranické skupiny předsednictva svazu 15. září 1966 přišli zástupci ideologického oddělení (zejména Auersperg) s ještě ostřejšími kritickými stanovisky a kategorickými požadavky. Prohlásili stanovisko k brněnskému usnesení předsednictva svazu z června 1966 za zmatečné a za porušení stranické disciplíny a prosadili jeho revokaci. Auer-

spergem navržené a přítomnými funkcionáři svazu přijaté usnesení rovněž potvrdilo J. Otčenáška předsedou redakční rady zodpovědné za Literární noviny. K realizaci dalších stranických usnesení týkajících se Literárních novin byl posudek ideologického oddělení zcela jednoznačný: „*Usnesení ÚV KSČ o Literárních novinách nejsou plněna a návrhy, které předkládá redakční rada, jsou neuspokojivé a vlastní problémy neřeší. Přijatý program není realizován a personální změny nevycházejí z důkladného a jmenovitého hodnocení práce redakce.*“

Stanovisko ideologického oddělení vyvolalo ostrou výměnu názorů. Zástupci redakce oponovali. Konstatovali, že vše je v pořádku a pouze se nedaří odstranit kritizované nedostatky a slabiny v oblasti literární kritiky. Stěžovali si na zásahy cenzury, v jejichž důsledku narůstá počet nepublikovaných materiálů. Prudká polemika se rozvinula kolem příčin napětí mezi Literárními novinami, spisovateli a komunistickým ústředím. Vyhrocený průběh diskuse uzavřel Auersperg. Příčinu napětí neviděl v názorové diferenciaci a konfrontaci, ale v neochotě svazových komunistů dodržovat stranická pravidla diskuse v oblasti ideologie a nalézt společný zásadní přístup k problémům (neboli podřídit se ideologii komunistického vedení). K personálním opatřením v redakci zaujal neústupný postoj („*ideologické oddělení nebude za žádných okolností souhlasit s návratem s. Vaculíka do redakce*“) a ujistil, že navržené personální změny nejsou konečné. Na závěr připomněl, že ideologické oddělení ÚV KSČ trvá na dokončení rozboru práce redakce (do 30. září) s návrhy na opatření a požaduje rozpracovat program novin v tematický plán, konkrétní a závazný pro redakční radu i redakci.

Záříjové (1966) jednání o Literárních novinách potvrdilo, že záměry komunistického ústředí se ani po půl roce nepodařilo prosadit. Kompromisy, například ústup ideologického oddělení v případě nového předsedy redakční rady a přijetí výtky, že komunisté z předsednictva svazu

porušili brněnským usnesením stranickou disciplínu, byly jen dílčím úspěchem a na celkový stav měly malý vliv. Hlavním zdrojem zostřování napětí se stal rezolutně formulovaný odsudek, že většina komunistů v institucích Svazu spisovatelů se chová lhostejně a nedisciplinovaně k záměrům ÚV KSČ a neprojevuje ani nutnou povinnou dávku aktivity při realizaci jeho rozhodnutí. Neméně významným zdrojem napětí byly stále výhrůžněji ohlašované a stupňující se požadavky a zákazy ideologického oddělení, adresované Literárním novinám prostřednictvím svazových orgánů. Protože tento způsob cenzury „vlastníma rukama“ většinou neuspěl, zakročoval státní cenzurní úřad.

Mezi spisovateli i komunisty a členy svazových institucí přibývalo těch, kteří v politickém nátlaku a ve výhrůžkách komunistických funkcionářů spatřovali ohrožení už dosaženého stupně svobody slova a snahu přeměnit Svaz spisovatelů v pouhého vykonavatele jejich vůle a příkazů. Stanoviska a postoje obou stran se stále víc rozcházely. Rozpory byly odrazem růstu rozdílných až protichůdných názorů mezi většinou spisovatelů a představiteli režimu na oficiální politiku, na hodnocení minulosti, na posuzování současnosti a představ o budoucím vývoji. Tato skutečnost sice prohlubovala mezi spisovateli názorovou diferenciaci, ale zároveň vytvářela předpoklady pro sblížení těch, kteří byli nespokojeni jen se současnou oficiální politikou, a rozhodných kritiků režimu vůbec.

Neuplynulo ani pět měsíců a 31. ledna 1967 byly Literární noviny, jejich plán a koncepce opět na programu schůze vedení ideologického oddělení a tajemníků Svazu spisovatelů (Juraj Špitzer a Karel Ptáčník) a nového vedoucího redaktora Literárních novin (J. Šotola). Situace se opakovala. Tentokrát vadil kritický postup proti Ladislavu Štollovi (politické aspekty v diskusi L. Štoll – Felix Vodička), články o Karlu Teigovi, zvláště pak anketa k Vánocům a k roku 2000 (protože některé příspěvky se pokoušely stírat rozpory mezi kapitalismem a socialismem),

a také předložený plán příští činnosti novin. V této souvislosti mimo jiné ideologové KSČ varovali, aby LN nevyužívaly soudní rehabilitace spisovatelů neprávem odsouzených v padesátých letech (František Křelina, Václav Prokůpek, Josef Knap ad.), neboť občanská rehabilitace neznamena rehabilitaci idejí („byli a zůstávají i nadále našimi odpůrci“). Přítomní spisovatelé se snažili vysvětlit jednotlivé chyby a důvody, proč k nim dochází. Šotola poukazoval na obtíže při doplňování redakce (a položil otázku, zda lze znovu zařadit L. Vaculíka), Špitzer se odvolával na krizi kritérií, kdy se obtížně hledá odpověď na otázku, co je to socialistická literatura. A jako při dřívějších podobných setkáních slíbili nápravu: tentokrát měla spočívat v tom, že Literární noviny budou víc navazovat na rezoluci o kultuře, přijatou XIII. sjezdem KSČ v roce 1966.

Vedení ideologického oddělení ÚV KSČ neorganizovalo schůzku proto, aby pokračovala v jednání a diskusích, jejichž závěry instituce Svazu spisovatelů neplnily. Tentokrát za požadovaný obrat v politickém profilu listu byli učiněni osobně odpovědnými komunisté v redakční radě, její předseda a také oba tajemníci svazu, kteří podle plnění dohodnutých zásad měli být politicky hodnoceni. K personálním otázkám zaujalo vedení ideologického oddělení jednoznačné stanovisko: trvá na definitivním odchodu L. Vaculíka z redakce, stejně tak A. J. Liehma. Skutečný záměr prozradila závěrečná Auerspergova slova (za měsíc byl P. Auersperg z funkce odvolán): „*O všech těchto problémech vedení ideologického oddělení diskutuje s redakcí Literárních novin už dvě léta. Nyní období diskuse končí – diskuse z 31. ledna byla poslední –, nedojde-li z iniciativy Literárních novin k zásadnímu obratu, pak bude nutno hovořit jinak na jiné půdě, na jiné rovině a s jinými závěry. Přijali jsme návrh spisovatelů, že si problémy Literárních novin vyřeší sami, a projevíli jsme maximální trpělivost. Čas, v němž bylo nutno tyto věci dořešit, již uplynul, diskusi ideologického oddělení s redakcí Literárních novin pokládáme*

za ukončenou. Nyní musí přijít jasný a zřetelný obrat, diskuse končí a plní se přijaté závěry, z jejich neplnění, obcházení lze dnes už dělat pouze odpovídající stranické závěry.“

Závěry ideologického oddělení ÚV KSČ projednávala redakční rada Literárních novin 6. února 1967. Podle zprávy ideologického oddělení pro A. Novotného byla diskuse velice ostrá, zvláště ráznými odpůrci závěrů byli Milan Jungmann, Karel Kosík a František Vrba. Ale nejen oni se bránili zásadnímu obratu v politickém profilu listu a opakovaně tvrdili, že „*že linie Literárních novin je v souladu se zájmy socialismu a pozitivním rozvojem naší společnosti*“. Nakonec redakční rada přijala usnesení navržená Šotolou a Špitzerem. Kromě úvodní věty, že bere na vědomí kritické výhrady ideologického oddělení, se týkala jen několika opatření. Podle ideologického oddělení přijali někteří účastníci usnesení pouze pod tlakem, snažili se kritizované věci obhajovat, a je tedy možno předpokládat, že je budou i nadále prosazovat jinými metodami. „*V tomto případě předloží oddělení stranickému orgánu návrh odpovídajících závěrů*“ – končila zpráva určená A. Novotnému.

Spor spisovatelů a moci o profil Literárních novin nebyl ani na počátku roku 1967, v době přípravy IV. sjezdu spisovatelů, rozhodnut. Nejvyšší komunističtí funkcionáři se však po dvouletém neúspěšném úsilí chystali k ostřejším metodám prosazování svých záměrů a vynucování poslušnosti spisovatelů vůbec, a komunistů zvláště.

Zápas o Tvář

36/

Dva roky života časopisu Tvář v letech 1964–1966 byly naplněny zápasem s komunistickou mocí o jeho ideový a politický profil a v posledních měsících o jeho existenci samu. Tvář vznikla jako časopis Svazu spisovatelů pro mladé autory, ale během svého krátkého trvání tuto oficiálně vymezenou roli překročila a její význam přesáhl hranici běžnou u časopisů obdobného druhu, byť jeho náklad činil jen 6500 kusů. Spory, které vyvolávala, a zápas o její udržení výrazně přispěly k diferenciaci spisovatelů a krizovým poměrům v jejich svazu a ovlivnily atmosféru před jejich IV. sjezdem. Od poloviny roku 1965, půl roku po ustavení Jana Nedvěda šéfredaktorem, ideologické oddělení s podporou dalších institucí ÚV KSČ zahájilo proti Tváři systematické tažení. Původně si oddělení představovalo, že „vrátí“ Tvář jejímu poslání – být časopisem mladých spisovatelů, a to s marxistickým nebo režimu příznivým zaměřením. Pro své tažení se snažilo získat aktivní podporu nebo alespoň souhlas mezi spisovateli všech generací. Vynaložené úsilí nezůstávalo bez úspěchu.

V ideologickém oddělení ÚV KSČ se hromadily, zejména od roku 1965, informace o podivném ideovém i politickém profilu Tváře. Přicházely z cenzurního úřadu, ze zpráv příslušných pracovníků oddělení a také od některých spisovatelů. Když funkcionáři Svazu spisovatelů kritické výtky ideologů z ÚV KSČ pouze vyslechli a zaznamenali, ale ochotu k nápravě, kterou od nich oddělení očekávalo, neprojevovali, problém Tváře byl zveřejněn na celostátní plenární schůzi Svazu čs. spisovatelů 9. června 1965 a na předcházející poradě komunistů, tj. stranické skupiny. Zpráva o poradě komunistů uvádí, že „zcela nezodpovědně neřeší existující problém (Tvář)“, a v závěrečném slově svoji kritiku ještě

zesílil, neboť diskuse ukázala, že i ve svazu „*existuje jistá kapitulace před ideovými problémy*“ a že se v Tváři uplatňují „*militantní nositelé soudobého klerikalismu*“.

Druhý den se na plenární schůzi Svazu spisovatelů kritika Tváře opakovala. Na obranu časopisu vedle šéfredaktora J. Nedvěda vystoupil Václav Havel. Odmítl tvrzení, že se v něm projevují katolické tendence, a ujišťoval, že časopis „*nechce nic jiného než nazývat věci pravým jménem*“. Havlově obraně oponoval František Buriánek a J. F. Franěk, který hovořil o „*skandalizujících tendencích Tváře*“, jež je falešnou reprezentací mladých spisovatelů, neboť mluví pouze za jejich menší část. Za neseriózní označil v závěru schůze Havlův požadavek existence skupinových časopisů Milan Ferko. Ideologické oddělení zřejmě na schůzi spisovatelů dosáhlo v tomto bodě svého prvního úspěchu. Zveřejněním ostré kritiky učinilo z problému Tváře případ a donutilo orgány Svazu spisovatelů zabývat se jím. Již druhý den, 10. června, schůze sekretariátu svazu odmítla návrh statutu Tváře předložený šéfredaktorem a rozhodla podrobit „*generální rozpravě problematiku Tváře především z hlediska usnesení III. sjezdu (Tvář je časopisem mladých spisovatelů)*“ v předsednictvu svazu.

Ideologické oddělení ÚV KSČ si předsevzalo, že Tvář „*vyřeší*“ do konce roku 1965. V letních měsících vyzvalo funkcionáře Svazu spisovatelů, aby svazové orgány jednaly s její redakcí. Také častěji a čím dál ostřeji J. Nedvědovi vytýkalo, že v časopise „*stále více převládají názory náboženského, idealistického zaměření, bez polemiky, ve které by bylo zaujato materialistické, marxistické stanovisko*“. Naposledy s šéfredaktorem velmi důrazně členové oddělení hovořili 18. června a 27. srpna 1965 („*kdy některé statě a články byly politicky rozebrány*“). Očekávaná iniciativa svazových orgánů však nepřicházela a J. Nedvěd přes neustálé výtky dosavadní koncepci časopisu obhajoval. Vedení ideologického oddělení se proto počátkem září 1965 rozhodlo k vlastní akci. Nejdříve přimělo předsed-

nictvo svazu, aby připravilo pro program příští schůze ústředního výboru svazu Tvář „jako hlavní otevřený problém“. Když ale vedoucí ideologického oddělení s roztrpčením zjistili nepřipravenost předsednictva na jednání i na usnesení schůze ÚV svazu, přišly na řadu „konzultace“ s jeho funkcionáři.

Podobně jako v případě Literárních novin nechtělo ideologické oddělení ÚV KSČ zasahovat přímo, ale hodlalo své záměry prosadit prostřednictvím institucí Svazu spisovatelů a zachovat tak jakousi fasádu „demokratičnosti“. Počítalo přitom s využitím různosti názorů mezi spisovateli samými. Tato taktika však měla vážnou slabinu – skutečný iniciátor byl všeobecně dobře znám.

Plán stranických ideologů se v polovině září 1965 soustředil na dvě možnosti. Podle první měl být časopis zachován, pouze však jako čistě literární platforma mladých autorů s vyloučením „*ideově teoretických statí idealisticko-existencialistického charakteru, někdy až vysloveně nábožensko-filozoficky zaměřených*“. Předsednictvo Svazu spisovatelů proto musí změnit redakční radu Tváře (musí z ní odejít zejména J. Nedvěd a Emanuel Mandler). Její šéfredaktor pak bude „stranicky zavázán“ prosadit novou koncepci časopisu, a odmítne-li, bude odvolán a postaven před disciplinární řízení. Druhá varianta počítala s tím, že nezmění-li se do konce roku obsahová náplň časopisu, ideologické oddělení postaví před Svaz spisovatelů otázku další existence časopisu. Zásady a plán svého postupu si ideologické oddělení nechalo posvětit sekretariátem i předsednictvem ÚV KSČ, aby s nimi mohlo vůči spisovatelům-komunistům operovat jako se závazným stranickým usnesením. Dvě varianty nasvědčovaly tomu, že autoři navrhovaných řešení si nebyli zcela jisti úspěchem první z nich – přijetím změny profilu listu a redakční rady –, byť ji považovali za výhodnější, protože by nezpůsobila nežádoucí rozruch mezi tvůrčí inteligencí. Nedovedli předvídat reakci kruhu kolem Tváře a stejně neznámé pro ně

bylo stanovisko spisovatelů-komunistů i členů svazových orgánů.

Ústřední výbor Svazu spisovatelů se Tváří zabýval 12. října 1965. Den předtím svolalo vedení ideologického oddělení poradu komunistů – stranickou skupinu, kde vypočítalo všechna „obvinění“. Jedno se týkalo role časopisu: že se zpronevěřil svému poslání a stal se časopisem skupinovým, a nikoliv svazovým pro mladé autory, že brzy po nástupu do funkce šéfredaktor zrušil bez souhlasu vedení svazu redakční radu a ustavil redakční kruh, v němž byl pouze jediný kandidát Svazu spisovatelů – V. Havel, že v červenci 1965 vznikl bez vědomí ideologického oddělení Klub Tváře, přejmenovaný na Aktiv mladých (kolem 60 členů), jehož členové změnili ideový profil časopisu (vedle V. Havla a šéfredaktora nejvíce Jiří Němec, E. Mandler, Jindřich Chaloupecký, Bohumil Doležal, Jiří Kolář, Josef Hiršal, Ladislav Hejránek, Jan Beneš).

Další „obvinění“ již přímo mířila k podstatě celého případu: odmítání marxismu („živé myšlenkové podněty v současné době je vlastně nutno hledat mimo marxismus“, který je katolickými či jinými mysliteli překonán), zlehčování socialistické literatury. Z toho pak vyplývá politický dosah časopisu a lze jej charakterizovat jako proces formování ideové opozice. Po takovém hodnocení a po šestihodinové diskusi se porada komunistů-členů ÚV Svazu spisovatelů usnesla odvolat J. Nedvěda a ustavit nového šéfredaktora, jmenovat novou redakční radu Tváře a spolu s tímto novým vedením zajistit nový profil časopisu, seskupit kolem něho mladé spisovatele a využít k tomu „zdravé tendence v tzv. aktivu mladých“. Přítomní komunisté schválili závěry jednomyslně, pouze tři se zdrželi hlasování (Ivan Klíma, Jaroslav Putík, Jan Skácel).

Druhý den se však na schůzi ÚV Svazu spisovatelů stalo něco, s čím zástupci ideologického oddělení nepočítali. Proti těmto závěrům vystoupili někteří komunisté, kteří je den předtím schválili. Mezi neposlušnými byli například Lu-

40/ mír Čivrný, J. Skácel, I. Klíma, Vratislav Blažek, Dominik Tatarka a svůj nesouhlas zdůvodňovali porušením procedurálních pravidel na poradě komunistů. Proti návrhu usnesení pak hlasovali Blažek, Skácel a Klíma; Tatarka, Kundera a Čivrný se zdrželi. A navíc tito spisovatelé hned po schůzi žádali, aby byla znovu svolána porada stranické skupiny ke změně předchozího usnesení o přeměně Tváře. Vedoucí ideologického oddělení (jen on měl právo svolávat takové porady) požadavek odmítl a počínání „neposlušných“ kvalifikoval jako hrubé porušení stranické disciplíny s úvahou o disciplinárním řízení. Nejednota ústředního výboru svazu, zejména komunistů, otřásla uspokojením zástupců ideologického oddělení nad výsledky porady komunistů minulého dne. Zároveň se ukazovalo, že řešení případu Tváře podle jejich představ, tj. prostřednictvím svazových orgánů, nebude snadné.

Usnesení ústředního výboru Svazu spisovatelů sděloval jeho ústřední tajemník J. Šotola následující den (13. října) zástupcům Tváře Nedvědovi, Havlovi a Antonínu Brouskovi: v nové redakční radě se počítá s Havlem, Lopatkou a Doležalem. Havel oznámil, že budou o usnesení informovat Aktiv mladých, a vyzval tajemníka k účasti. Schůze Aktivu mladých se konala 15. října, funkcionáři svazu se však účasti vyhnuli. Podle zprávy ideologického oddělení všichni vystupovali proti rozhodnutí o Tváři, někteří zvláště ostře (Ivan Sviták, J. Hiršal, J. Chalupecký, J. Kolář, E. Mandler). Hovořili o hrubém administrativním zákroku a projevu překonaných metod kulturní politiky („*toto shromáždění znamená novou epochu v boji za novou kulturní politiku*“). Z diskuse vyplynuly dva návrhy rezolucí. První, od níž nakonec účastníci schůze upustili, vyhlášovala bojkot změněné Tváře. Druhá protestovala proti hrubému administrativnímu zákroku a členové Aktivu mladých se rozhodli získávat pro ni podpisy kulturních pracovníků. Během krátké doby rezoluci podepsalo 241

osob, z nich kolem padesáti členů a kandidátů Svazu spisovatelů. Mezi nimi i známé osobnosti, například básník Ladislav Novomeský, hudební skladatel Alois Hába. Komunistické ústředí tato akce zaskočila, nepříjemně je překvapil počet podpisů, a obávalo se, že budou přibývat. Ideologické oddělení se s nepochopením podívovalo postoji svazových orgánů, které pouze pasivně přihlížely podpisové kampani, neučinily nic „nejen pro rozumnou realizaci usnesení, ale“ [osobně J. Šotola, ústřední tajemník svazu] „nepokusil se ani o jeho správné vysvětlení“. (Šotola dokonce později odjel z Prahy, aniž zanechal sekretariátu svazu potřebné pracovní pokyny.) Za tohoto stavu nezbyvalo, než aby se iniciativy, jako obvykle, když selhaly svazové orgány, ujaly komunistické instituce.

Ideologické oddělení ÚV KSČ se snažilo oslabit dosavadní výsledky podpisové akce poukazem na to, že mezi signatáři nejsou pouze spisovatelé, ale i tvůrci z jiných oblastí kultury, a že někteří přesně nevěděli, co podepisují. Svůj neúspěch však nemohlo popřít a uvědomovalo si, že pokračování podpisové kampaně ohrozí dosavadní výsledky jeho tažení proti Tváři a ztíží realizaci původního záměru. Narychlo svolalo na 27. října 1965 poradou spisovatelů-komunistů, již se zúčastnila značná část členů ústředního výboru svazu z českých zemí. Kromě J. Nedvěda byli přítomni i dva členové Aktivu mladých. Na programu byl jediný bod: podpisová akce Tváře. Auersperg označil kampaň kolem usnesení o Tváři za politickou licitaci, pochválil komunisty, kteří usnesení podporují, a ostře kritizoval ty, kteří s ním nesouhlasí, a také pasivitu svazových orgánů. Poté Šotola podal – jak pravila zpráva ideologického oddělení – „pozitivistickou rekapitulaci vzniklé situace“. Svůj výklad ukončil výzvou sedmi spisovatelů (Šotola, Čivrný, M. Kundera, Pavel Kohout, Kosík, Jungmann a Klíma) ke změně usnesení, a to v zájmu „zachování prestiže strany a Svazu čs. spisovatelů“. K prohlášení se připojila ústy

svého předsedy (Pavel Hanuš) organizace KSCĚ ve Svazu spisovatelů, i když její výbor varoval redakci Tváře před dalšími akcemi.

42/

Následovala rozsáhlá a místy vyhrocená diskuse, která zrcadlila rozštěpení názorové jednoty komunistů. (Například hlasování na poradě komunistů prohlásil L. Čivrný za důsledek „*démona souhlasu*“.) Prohlášení sedmi nezůstalo bez odezvy, jeho ohlas posílil dopis K. Kosíka, ve kterém oznamoval, že se zřiká členství ve svazu, nebude-li usnesení změněno. K neshodám přispělo stanovisko J. Nedvěda, který odmítl usnesení ústředního výboru svazu, jakož i požadavek rozšiřovat autorský kruh Tváře, a naopak požadoval větší finanční dotaci i rozsah časopisu pro příští rok. V závěrečném slově nasadil Auersperg velmi ostrý tón. Kategoricky odsoudil požadavek rozšíření prostoru pro nemarxistické názory, které neuznávají socialistickou platformu, ještě důrazněji kritizoval činnost (či nečinnost) svazových orgánů (včetně J. Šotoly) a zcela rezolutně a zvláště tvrdě reagoval na Nedvědův postoj. Diskuse ukázala, že spor o Tvář není izolovaným jevem, ale – zatím sice malou, ovšem již významnou – součástí zápasu o směr, linii a obsah oficiální kulturní politiky. V této souvislosti nebylo náhodné, že argumenty zastánců zmíněného usnesení „*zůstaly bez odpovědi*“. Někteří spisovatelé pochopili obecnější rozměr záležitosti a v postupu moci vytušili nebezpečí obnovení staré praxe („*v kulturní politice strany trvá model stalinské kulturní politiky a zásah vůči Tváři je důsledkem tohoto dogmatického modelu*“ – K. Kosík podle zprávy ideologického oddělení). Ještě v širších souvislostech, ovšem z opačné pozice, prezentovali spor o Tvář vedoucí komunističtí funkcionáři. Viděli v ní skulinu pro pronikání „*buržoazních názorů*“, umožňující „*ideologickou diverzi*“.

Za dva dny, 29. října 1965, po „rozpolcené“ a pro ideologické oddělení neúspěšné poradě spisovatelů-komunistů se konala schůze Aktivu mladých, opět bez pozvaných

zástupců svazu. Zřejmě povzbuzeny průběhem a výsledky neúspěšné porady zaznívaly na schůzi radikálnější návrhy na další postup: na vystupňování a rozšíření požadavků (Hiršal), na změnu svazového nakladatelství, na vydávání dalších skupinových časopisů (Kolář). Nejzávažnější byl však Mandlerův návrh na uspořádání druhé podpisové kampaně, tentokrát za svolání mimořádného sjezdu nebo konference Svazu spisovatelů. Měly se zabývat změnami ve struktuře a vedoucích funkcích svazu a také schválit stanovy Aktivu mladých. Účastníci setkání návrh přijali a záhy s podpisovou kampaní začali. Podle zprávy ideologického oddělení rezoluci podepsalo asi 90 členů a kandidátů svazu. Už tento počet podpisů a možnost získat další hrozily další diferenciací v řadách spisovatelů a nevyklučovaly prohloubení už počínajícího rozkolu mezi komunisty-spisovateli. Ideologické oddělení reagovalo opět rychle. Požadavek mimořádného sjezdu posunul jeho hodnocení akce „*tvářistů*“ (termín používaný v diskusích i dokumentech KSČ) do nové podoby. Podle komunistického ústředí už nešlo o pouhý boj v oblasti ideologie a o svobodu myšlení, ale o mocenskopolitický zápas, o ovládnutí vedoucí pozice ve Svazu spisovatelů, o rozložení jednoty jeho organizace a „*současně o vyvolání krizové kulturně-politické situace a v ní útočit na kulturní politiku strany*“. Z pokynu ideologického oddělení byli členové svazu vyzváni, aby rezoluci nepodepisovali. Obdobné zprávy byly odeslány krajským a z nich pak i nižším složkám KSČ.

Dvě podpisové akce, obava z další aktivity redakce a spolupracovníků Tváře, zejména Aktivu mladých, byly bezprostředním motivem protiopatření komunistického ústředí. Už dosavadní neústupný postup „*tvářistů*“ měl jiný ohlas v kulturní obci, a zvláště mezi spisovateli, než ideologické oddělení předpokládalo. Jak zmíněno, přispíval k diferenciaci tvůrčí inteligence včetně funkcionářů Svazu spisovatelů. Způsoboval pasivitu jeho orgánů při prosazení záměrů komunistického ústředí vůči Tváři. Vel-

ká část jejich členů se snažila zůstat mimo tento spor, nehrát roli vykonavatele „stranických směrnic“. Vedení ideologického oddělení si uvědomovalo, že se dostalo do situace, kdy spor otvíral druhé, závažnější pole střetnutí – vedle konfliktu s Tváří sílily rozpory mezi spisovateli, a to i v orgánech svazu. Vědělo sice, že může svůj záměr uskutečnit administrativním zákrokem samo, bez prostředníka, ale strhlo by tím „demokratickou fasádu“, na níž si stále ještě zakládalo, a značně by zkomplikovalo poměry ve svazu. Rozpory mezi spisovateli by dále zesílily a napětí v jejich vztahu ke komunistickému ústředí stoupl.

V průběhu druhé podpisové kampaně, v polovině listopadu, hovořili pracovníci ideologického oddělení s asi sto padesáti spisovateli, komunisty i nekomunisty. Chtěli si zjistit jejich názor na Tvář i na činnost Svazu spisovatelů a poměry v něm. Získání přehledu o názorech na Tvář bylo jedním z důvodů pohovorů, i když důležitým, protože v komunistickém ústředí postrádali přesnější přehled o rozložení příznivců svého řešení a nebyli si jisti jejich převahou. Druhým, ještě důležitějším důvodem byla snaha tyto spisovatele přesvědčit a získat jejich podporu. Do zprávy pro vedoucí orgány KSČ (pro sekretariát a předsednictvo ÚV KSČ) vybralo ideologické oddělení pouze názory těch, kteří jeho rozhodnutí schvalovali: „*Tvář je dogmatická na druhou stranu a svou bezohledností nebezpečná.*“ (Oldřich Daněk) „*Není jasné, proč tato skupina má svůj časopis. Tvář reprezentuje nejreakčnější síly.*“ (Josef Rybák) „*Je paradoxní, že Tvář za daných podmínek nemůže přestat vycházet přirozenou cestou, i když zájem o ni katastrofálně klesá. Podpisová kampaň je mocenskou záležitostí.*“ (Petr Pujman) „*Jde o uchopení moci.*“ (Vladimír Neff, Miroslav Florian) „*Velké nebezpečí pro kulturní politiku je modernizace katolicismu, který se v Tváří projevuje.*“ (Pujman) „*Literární kritika nejde vůči Tváří na kořen věci.*“ (Ludvík Svoboda) „*Je nutné jít do boje s nemarxistickými názory.*“ (Daněk) „*Zcela zřetelná je intolerantnost k mar-*

xismu, k jakýmkoliv pokusům, které se otevřeně hlásí k socialismu. V tom je politický aspekt, který z Tváře činí ideovou opozicí... V. Černý řekl, že si právem v Tváři říkají Petöfjho kroužek [opoziční skupina aktivní v předvečer revoluce 1956 v Maďarsku].“ (Ema Řezáčová)

Autoři zprávy pro vedení KSC z tohoto výběru postojů vyvodili, že Tvář je obecně považována za úzce skupinový časopis. Sdružují se v něm názory, proti kterým musí komunisté aktivně vystupovat.

Rozhovor vedli vedoucí funkcionáři ideologického oddělení také s V. Havlem, kterého respektovali jako kandidáta svazu a v důsledku toho mu přisuzovali vedoucí postavení v Tváři a v Aktivu mladých. Zároveň mu kromě aktivity „tvářistů“ vytýkali jeho styky s V. Černým a jeho obhajobu. O průběhu a výsledku rozhovoru informovalo ideologické oddělení vedoucí komunistické orgány takto: „...mluvili rovněž s V. Havlem za účasti s. V. Vodičky, ředitele Divadla Na Zábřadli. Havel vysvětloval své jednání tvrzením, že podle jeho názoru jedná v souladu s kulturní politikou strany. Upozornil na to, že hned po vystoupení na celostátní konferenci [spisovatelů] ho k sobě pozval V. Černý a snažil se mu dokázat svou pokrokovost. Dokonce argumentoval tím, že volil v roce 1946 komunisty. Když byl V. Havel argumenty“ [rozumí se argumenty ideologického oddělení] „přiveden do úzkých, zeptal se nakonec, co má dělat. Odpověď zněla: ‚Znáte naše záporné stanovisko k vašemu počínání, rozhodněte se sám.‘ Havel odjel týž den v noci do Bratislavy shánět další podpisy pod rezoluci žádající svolání mimořádného sjezdu.“

V době probíhajících pohovorů se spisovateli se 12. listopadu 1965 konala porada skupiny – podle ideologického oddělení nejvýznamnějších – představitelů-komunistů české a slovenské literatury. Hlavní proslov k účastníkům měl J. Hendrych. Na programu byly poměry ve spisovatelské obci a jejím svazu. V této souvislosti se hovořilo o Tváři a podpisových akcích. Účastníci

souhlasili s Hendrychovými návrhy: předsednictvo svazu odmítne podpisové akce a bude o tom informovat všechny členy svazu; porada komunistů-členů ÚV svazu se usnese na neústupnosti v řešení problému Tváře. Ideologické oddělení promluví s těmi komunisty-spisovateli, kteří porušili stranickou disciplínu, když nehlasovali pro rozhodnutí „stranické skupiny“ nebo požadovali jeho revokaci (skupina sedmi).

Obdobnou poradu uspořádali ideologové KSČ 20. listopadu v Bratislavě pro komunisty-členy ústředního výboru Svazu slovenských spisovatelů. Také zde se ve zprávě a v diskusi o situaci mezi spisovateli hovořilo o Tváři. Účastníci odmítli návrhy na revokaci usnesení Svazu spisovatelů v této věci a odsoudili požadavek sedmi. (*„V. Mináč prohlásil ‚platformu sedmi‘ za ‚vládu sedmi‘ a ostře ji odmítl. Záporně se vyslovil i ke skupinám, které považuje za nositele sektářství.“*) Naopak podpořili námět na ustavení sekce mladé literatury při svazu místo Aktivu mladých a doporučili poskytnout jí časopis.

Silný politický tlak komunistického ústředí přinášel alespoň částečný úspěch. Předsednictvo ústředního výboru svazu 16. listopadu odsoudilo akci Aktivu mladých žádající svolání mimořádného sjezdu a schválilo Hendrychem doporučený dopis členům svazu. Zároveň přijalo vysvětlení „sedmi“ ke svému návrhu na revokaci usnesení k Tváři: nechtěli zrušit usnesení, ale nově posoudit situaci a vzniklé rozpory v ústředním výboru svazu, ani nespojovali odmítnutí svého požadavku s ultimatem odstoupení z funkcí.

Druhý pól aktivity ideologického oddělení proti Tváři mířil k izolaci, rozložení, zániku Aktivu mladých a k vytvoření jiné instituce pro mladé spisovatele. Využilo k tomu jistých názorových sporů mezi členy Aktivu mladých i jejich rozdílných hodnocení Tváře a postojů k ní, a zřejmě i osobních nesrovnalostí. V době od 1. do 16. listopadu 1965 uspořádalo několik porad s mladými spisovateli, členy i nečleny Aktivu mladých, komunisty i nekomunisty. Na

schůzkách a při individuálních rozhovorech vyvinuli pracovníci ideologického oddělení značné úsilí, provázené silným tlakem, aby dosáhli toho, že se alespoň část oslovených bude distancovat od Tváře a Aktivu mladých, ukončí své členství v něm. Argumentovali mimo jiné tím, že ve vedení Tváře i Aktivu mladých nejsou zastoupeni mladí spisovatelé, že tam převládají síly, „*které jejich problémy zapojují do sféry svých vlastních politických cílů a s mladými nemají nic společného*“. Na většinu účastníků schůzek nejsilněji a zřejmě rozhodující měrou působilo poznání, že komunistické ústředí je rozhodnuto Tvář a Aktiv mladých zlikvidovat, nepodřídí-li se jeho záměrům a rozhodnutím. Pro mnohé mladé spisovatele vyvstala alternativa: postavit se za Tvář a Aktiv mladých, a tím nechat zaniknout časopis a organizaci mladých autorů, nebo hledat kompromis, pokusit se o „*hru s mocí*“ a zachránit, co se pro mladé zachránit ještě dá.

Na poslední schůzce (byl přítomen P. Auersperg a J. Šotola) dospěli účastníci, které vedení ideologické komise prezentovalo jako zástupce „*širšího aktivu mladých tvůrčích sil*“, k ustavení skupiny mladých spisovatelů při Svazu spisovatelů. Dohodli také přípravnou komisi (Pavel Bošek, A. Brousek, Jiří Gruša, Dušan Karpatský, V. Havel, Jan Lopatka), jejímž úkolem bylo zformovat skupinu mladé literatury na co nejširší základně. Vedení bude doplněno dalšími spisovateli a bude mít k dispozici nový časopis. Stanovisko mladých spisovatelů k Tváři (přítomných na schůzce 16. listopadu) ideologické oddělení shrnulo ve zprávě takto: „*Řešení Tváře je plně v kompetenci ústředního výboru Svazu čs. spisovatelů a mladí nechtějí vystupovat ani pro Tvář, ani proti.*“ Následovalo vystoupení čtyř členů (A. Brousek, P. Bošek, D. Karpatský, J. Gruša) z předsednictva Aktivu mladých a dalších devatenáct v něm zrušilo své členství. Iničiátoři a uskutečňovatelé tohoto kroku oceňovali toto štěpení jako úspěch. Podle nich zbytek Aktivu mladých už nezakrytě prokazoval, že je pouze

„štitem Tváře a organizační platformou ideové opozice. Z tvůrčích sil mají tvářisté ve svém středu již jen V. Havla“, který účast v přípravné komisi odmítl. Ze známých osob zůstali Sviták, Hiršal, Chalupecký.

48/ Nově vzniklou, fakticky kritickou situací se Aktiv mladých zabýval 18. listopadu. Z různých názorů na další postup, radikálních i pesimistických, převážilo doporučení I. Svitáka (jednoho ze zastánců rázných řešení), že je nutno hledat kompromis. Vyjadřoval snahu udržet Aktiv mladých vedle rodící se skupiny mladé literatury, a to na půdě či v rámci svazu. V tomto smyslu přítomní schválili dopis ústřednímu výboru Svazu spisovatelů. (Porada komunistů-členů Aktivu mladých však požadavek na svém bratislavském zasedání zamítla.) Atmosféru schůze mladých ovlivnila ještě jedna událost, zřejmě záměrně načasovaná na 17. listopad. Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ (ÚKRK) oznámila J. Nedvědovi, že s ním zahajuje disciplinární řízení. Návrh podalo ideologické oddělení už 9. listopadu. Chtělo tím dokázat, že je rozhodnuto neustupovat a důsledně vyžadovat plnění usnesení rady komunistů-členů ÚV svazu. ÚKRK sdělila 17. listopadu J. Nedvědovi pouze „obvinění“. Obsahovalo tři body: 1. šéfredaktor neusměrňuje časopis Tvář v duchu stranického usnesení, 2. patřil mezi iniciátory obou podpisových kampaní, 3. umožňuje protiprávně svolávat Aktiv mladých, a tím „vytváří předpoklady, aby se zde účastnili a ideově ovlivňovali mladé autory lidí typu Chalupecký, Kolář ap.“. Nedvěd se k účasti na podpisových akcích přihlásil, na výtku, že s aktivitou nepřestal poté, co mu organizace KSČ ve Svazu spisovatelů doporučovala akci ukončit, odpověděl, že se nepodřídil, protože toto rozhodnutí nepovažoval za správné.

Den před poradou komunistů-členů ústředního výboru Svazu spisovatelů 25. 11. a ústředního výboru svazu 26. 11. se současnou situací ve Svazu spisovatelů zabýval sekretariát ÚV KSČ. Zprávu předkládalo ideologické od-

dělení a velkou část věnovalo událostem kolem Tváře. Přijaté usnesení ukládalo prosadit původní rozhodnutí o změně profilu Tváře a redakční rady, nebo časopis vyčlenit ze svazového tisku, a tím jej zlikvidovat. Další bod se týkal vytvoření komise mladé literatury při svazu, která by měla k dispozici časopis, popřípadě by převzala Tvář. Organizace mladých spisovatelů a problém Tváře zabraly značnou část programu porady komunistů-členů ústředního výboru Svazu spisovatelů 25. listopadu a citelně ovlivnily průběh jednání. P. Auersperg, který účastníky seznámil s rozhodnutím sekretariátu ÚV KSČ z minulého dne, opět hovořil o porušení stranické disciplíny v záležitosti Tváře, o zájmu západní propagandy o Tvář a o tom, že pro zachování časopisu se vyslovovali a angažovali „lidé s reakčním postojem (Hiršal, Sviták aj.)“. K porušení stranické disciplíny sedmi či deseti členy ústředního výboru svazu, kteří chtěli revokovat usnesení o Tváři s pohrůzkou, že jinak vystoupí ze svazu, se vrátil J. Hájek: „Bylo to [porušení stranické disciplíny] v situaci, kdy jsme věděli, že se na platformě mladých soustředila značná část předúnorové kulturní reakce, která využila našeho vnitřního rozkladu, o ničem jiném se nedá mluvit, k tomu, aby vyrazila do boje o moc ve svazu i v jeho zařízeních. Řekl bych přitom, že lidé z Tváře, třeba i Havel, byli koneckonců nástrojem těchto lidí, nehráli v tom svou vlastní hru, ale především hru jiných.“

Zástupci skupiny mladých si kladli za cíl seskupit co nejvíce autorů k diskusi o literatuře a k vydávání sborníků z děl začínajících autorů, obhájci Aktivu mladých chtěli zahrnout i tvůrce jiných uměleckých oborů a zachovat si co největší tvůrčí svobodu a autonomii. Účastníci porady se sice nemohli „z diskuse s mladými názorně přesvědčit o tom, že by se tříbení názorů mezi těmito oběma křídly výrazně vyhranilo,“ nicméně zvítězila varianta skupiny mladé literatury, která se doplní o další spisovatele. Tím možnost začlenění Aktivu mladých do rámce svazu zanikla.

Velmi ostrou diskusi vyvolal další osud Tváře. S její kritikou v duchu usnesení komunistických institucí vystoupili mimo jiné Vladimír Mináč, Ladislav Mňačko, J. Hájek, I. Skála, M. Ferko, Vojtech Mihálik. Ani těch, kteří obhajovali další existenci časopisu, nebylo málo – K. Kosík, I. Klíma, P. Kohout, F. Vrba, J. Skácel, M. Jungmann a zvláště aktivně L. Čivrný. Dvě rozdílná stanoviska vyústila ve dva návrhy. Jeden (předložili jej L. Mňačko a V. Mihálik) prosazoval, aby Tvář jako skupinový časopis přestala ve svazu vycházet. Druhý (J. Špitzer) doporučoval, aby Tvář vycházela dále jako skupinový časopis při nakladatelství Československý spisovatel a při nezbytných politických zárukách. Přijal se kompromisní návrh, de facto trochu modifikovaný návrh Špitzerův. Přestože ideologické oddělení přiznávalo, že bylo třeba podporovat návrh Mňačkův a Mihálikův, ve zprávě pro předsednictvo jeho nepřijetí zdůvodňovalo: „*Jeho realizace by však vedla k definitivnímu rozštěpení ústředního výboru Svazu čs. spisovatelů, neboť část reprezentovaná především stoupenci platformy s. J. Putíka se proti tomuto návrhu kategoricky stavěla.*“ Proto druhý, upravený a přijatý návrh, „*je kompromisem, který však v dané situaci byl jedině možný a únosný.*“

Porada komunistů přijala k oběma bodům usnesení: Ústřední výbor svazu vyhověl žádosti skupiny mladých autorů a založí nový časopis, protože skupina nechce „*za žádných okolností Tvář převzít*“, Tvář bude převedena na skupinový časopis s vyrovnaným rozpočtem a se širší redakční radou. Účastníci vzali na vědomí stanovisko ideologického oddělení, že za členy redakční rady neschválí Mandlera, Němce a Hejdánka a že celou redakční radu potvrdí komunistické ústředí.

Ve zprávě pro předsednictvo ÚV KSČ z 29. listopadu ideologické oddělení oznamovalo, že se s kompromisem nemíní smířit a bude prosazovat opatření, která povedou k likvidaci Tváře, mimo jiné zrušením subvencí svazu. Čle-

nové předsednictva ÚV se shodovali, že „Tvář je cizí těleso v našem tisku, stojí na platformě katolicismu (...) sem se shrnuje vše, co má charakter opozice (...) složení redakční rady Tváře už ukazuje její profil, př. Němec! Mandler (úředník ministerstva školství a kultury!). Štítem je jim Havel, talentovaný člověk, jím se ohánějí, k nim patří třídní původ většiny: buržoazní synci či postižených.“ (Hendrych) „Jednání v Bratislavě skončilo ne nejlepším kompromisem, i to však asi je toho času nejlepší možné řešení.“ (Koucký) „Tvář jen část ví, co chce, ostatní ne, ale co nechtějí, je marxismus-leninismus.“ (Dolanský) J. Hendrych uzavíral: „Tvář od ledna 1966, aby nevycházela – pozadí – rozebrat důkladně práci, odhalit nitky, kam všude vede.“ Názory členů vedení KSČ nasvědčovaly tomu, že o osudu Tváře je rozhodnuto: v roce 1966 skončí.

Mezi bratislavským kompromisním usnesením ústředního výboru Svazu spisovatelů (6. 11.) o Tváři a Hendrychem formulovaným záměrem komunistického vedení byl rozpor. Předsednictvo svazu sice skutečný úmysl komunistického ústředí neznalo, alespoň ne oficiálně, ale někteří jeho členové jej mohli „vycítit“ z postoje funkcionářů ideologického oddělení ÚV KSČ k bratislavskému rozhodnutí; ti se netajili tím, že šlo o vynucený ústupek.

Zápas o další existenci Tváře vstupoval do nové fáze. Na scéně byli tři aktéři – předsednictvo Svazu spisovatelů, redakce Tváře a v pozadí zůstávalo komunistické ústředí, které jakoby zdánlivě nezúčastněně očekávalo, že jeho záměr se uskuteční mimo něj nebo alespoň bez jeho přímého zásahu. Druhý den po Hendrychově vyjádření poslali šéfredaktor a redakční kruh Tváře Svazu spisovatelů šest požadavků, jejichž splněním podmiňovali svou ochotu časopis vydávat, jinak svou činnost zastaví: 1. zachovat dosavadní rozsah a periodicitu Tváře; 2. dva placené redaktory (Nedvěd a Marie Šolleová); 3. všechna práva časopisu bude mít předseda redakční rady, kterým musí být

V. Havel; 4. redakční radu schvalovanou svazovými a komunistickými institucemi bude tvořit nynější redakční kruh (tedy včetně Mandlera a Němce); 5. všechny změny v časopise budou provedeny pouze se souhlasem redakční rady; 6. zaručené právo redakční rady, aby sama a s konečnou platností rozhodovala o všem v časopise.

Šesti požadavky redakční kruh Tváře reagoval na „bratislavský kompromis“ a fakticky jej odmítal. Už v Bratislavě ředitel nakladatelství (Jan Pilarš), pod něj měla Tvář přejít, šéfredaktorovi sdělil, že trvání na pouhé přeměně redakčního kruhu v radu je vyloučené (šlo o Němce a Mandlera). J. Nedvěd svůj postoj nezměnil a později oznámil předsednictvu svazu, že se vzdává funkce v redakční radě a tím i šéfredaktorství, a zároveň oznámil, že za jiných podmínek, než jaké jsou v šesti požadavcích, nikdo členství v redakční radě nepřijme. A navíc, dokud se o požadavcích nerozhodne, neodevzdá pro lednové číslo rukopisy do tiskárny.

Předsednictvo svazu se bratislavským usnesením ve věci Tváře a také šesti požadavky zabývalo 15. ledna 1966. Jeho členové už znali výsledek schůze výboru organizace KSČ ve Svazu spisovatelů z minulého dne. Ten se postavil za Nedvěda a v dopise ÚKRRK požadoval zastavit proti němu disciplinární řízení. Ve velmi vzrušené diskusi, kde proti členům výboru vystupoval pouze zástupce ideologického oddělení (J. Hubený), se vynořily některé argumenty pro komunistické ústředí víc než nepřijatelné. Například: „*V oblasti ideologie je nesprávné jakékoliv usnesení přijímat, to je zásadní otázka, a protože ta není vyřešena, je chudák Nedvěd přibíjen na pranýř.*“ (A. J. Liehm, který také obhajoval právo křesťansky orientovaných spisovatelů na časopis.) Nebo: „*Strana ztratila u mladých [autorů] vůbec autoritu.*“ (L. Veselý) Zazněla otázka po důvodech zákazu členství Němce a Mandlera v redakční radě (otázku již kladli také funkcionáři svazu včetně členů předsednictva). Obávali se, že strohé, nezdůvodněné oznámení tohoto rozhod-

nutí znovu nepříznivě ovlivní ty, kteří již Aktiv mladých opustili. Důvody, které uváděl zástupce ideologického oddělení výboru organizace KSČ, byly málo přesvědčivé. (Podle něho byl Němec nositelem některých politických tendencí Vatikánu proti socialistickým zemím, Mandler se jako redaktor časopisu Dějiny a současnost dopustil vážných politických provokací, mimo jiné uveřejnil vzpomínky bývalého protektorátního ministra Havelky.) Obavy z neblahého vlivu nepřesvědčivého zdůvodnění zákazu členství v redakční radě měly své opodstatnění. Komplikoval by totiž utváření skupiny mladých, v níž se ohlašovaly názorové neshody i nesouhlas s její rolí (někteří se už se skupinou rozešli, například J. Beneš, J. Lopatka).

Předsednictvo svazu šest požadavků odmítlo, většina přítomných je chápala jako ultimátum. Jejich splnění nejen odporovalo bratislavskému rozhodnutí ústředního výboru svazu, ale vytvořilo by model pro postavení ostatního svazového tisku – čili pro jeho úplnou autonomii. Zvláště někteří členové vystupovali rezolutně (Jan Drda, I. Skála, Miroslav Válek). Obviňovali autory požadavků ze snahy stát se „mučedníky“ a vynutit si zánik časopisu administrativním zákrokem. Mezi přítomnými převládlo přesvědčení, že „*za těchto okolností není domluva možná*“. Nicméně se o ni ještě pokusili, a to už v přítomnosti J. Nedvěda. Ředitel nakladatelství mu oficiálně – soukromě už dříve – oznámil finanční a další podmínky pro vydávání Tváře na příští rok: dotace 70 000 Kčs, dvě redaktorská místa, zaručený náklad čtyři tisíce a technické zabezpečení. A opakoval, že požadavky na složení a zejména autonomii redakční rady nemohou přijmout.

Šéfredaktor však prohlásil podmínky za „*vražedné*“. Členové předsednictva Svazu spisovatelů se ho snažili přesvědčit, aby podmínky přijal, někteří prosebně či s jistou dávkou výčitky vůči němu, a tím i vůči redakčnímu kruhu, a žádali ho o změnu stanoviska (aby si připomněl, „*co vše se podstoupilo, aby Tvář mohla vycházet, a on svým*

postojem rozumným spisovatelům – Skácel, Klíma, Čivrný – nepomáhá“. J. Skácel). Úsilí bylo marné a podle zprávy pro vedení KSČ „*Nedvěd přímo mezkovitě stereotypně trval na šesti podmínkách, které jsou pro něho a jeho kolegy posledním slovem*“. Při odchodu slíbil zeptat se členů redakčního kruhu, ale nevěřil ve změnu jejich názoru. Stejně smýšleli i členové předsednictva svazu, které konstatovalo, že od 1. ledna 1966 Tvář zanikne. Následoval další bod programu – komise pro mladou literaturu a její časopis. Návrh nového časopisu – Sešity pro mladou literaturu – byl schválen. Přizvaní zástupci komise mladých získali informaci o výsledku jednání s Tváří a oba (Bošek a Petr Kabeš), dle zprávy ideologického oddělení, „*se svorně shodli na tom, že s těmito lidmi se nedá jednat, že se chtějí likvidovat sami*“.

Časopis Tvář přestal vycházet. Redakční kruh své stanovisko nezměnil, odmítl nabízené podmínky i za cenu ukončení existence časopisu. Rozhodl se pro otevřený konflikt s mocí a odmítl i úsilí vedení Svazu spisovatelů o zachování Tváře. Byl to jeden ze způsobů sporu a konfrontace s režimem o svobodu tvorby, myšlení a autonomní postavení časopisu. Jeho aktéři si vymezili hranice svých požadavků a neustupovali z nich.

Vedle nich se formoval jiný směr, sdružený ve skupině mladé literatury a kolem jejího časopisu Sešity pro mladou literaturu. Její představitelé a příznivci rovněž zastávali kritický postoj k režimu, usilovali o udržení a rozšíření prostoru pro tvůrčí svobodu a autonomii literatury. K dosažení svých cílů chtěli využít nabízeného prostoru a možností. Dali se na cestu každodenních více či méně významných sporů s režimem a jeho institucemi o posouvání hranice tvůrčí svobody. V komunistickém režimu měly své opodstatnění oba směry, obě formy zápasu, vzájemně se doplňovaly a ovlivňovaly. Ve vztahu ke změně poměrů, k reformě režimu, tvořily celek, a to i přesto, že mezi nimi mohly být – a také byly – rozpory. Avšak moc se chovala

tak, že de facto vytvářela podmínky pro sblížení obou směrů: její konflikty s kulturní obcí se stále více vyostřovaly.

Na ideologické poradě krajských funkcionářů KSČ 12.–14. ledna 1966 Auersperg s uspokojením oznámil, že případ Tváře byl vyřešen a ukončen. 12. ledna také sekretariát ÚV KSČ ukončil disciplinární řízení s J. Nedvědem. Z diskuse vyplynulo, jakou váhu záležitosti přikládal. Původní návrh zněl na nejvyšší trest – vyloučení ze strany. A. Novotný a J. Hendrych se však vyslovili pro trest nižší – vyškrtnutí („*znemožnit ho!*“). Vycházeli z domněnky, že Nedvěd je pouhým nástrojem kohosi v pozadí („*jen figurkou*“). A. Novotný doporučil zdůvodnit rozhodnutí jeho protistranickým chováním: „... *je omylem, že vůbec ve straně byl.*“ Usnesení znělo: „*Svým postojem a jednáním potvrdil, že jeho členství ve straně bylo omylem.*“ Avšak ani potrestání šéfredaktora zápas o časopis neukončilo.

Tvář zanikla, ale „tvářisté“ se neuchýlili do ústraní a zápas nevzdávali. V září 1966 navrhli vedení svazu obnovu časopisu. Neuspěli. Část členů redakčního kruhu a zbytek Aktivu mladých se nadále scházely, zůstávaly ve spojení i s těmi, kteří se rozešli se skupinou mladé literatury. V době příprav IV. sjezdu spisovatelů, zejména od přelomu let 1966/67, uvažovali „tvářisté“ o svém vystoupení na sjezdu. Ve skutečnosti mohl tuto roli splnit jen V. Havel, protože jediný z těchto spřízněných byl kandidátem Svazu spisovatelů, a A. Brousek. Státní bezpečnost „tvářisty“ pozorně sledovala a jistý obrázek o jejich aktivitě si lze učinit z jejich záznamů odposlouchávaných telefonických hovorů (zejména V. Havla, V. Černého) a zřejmě i ze zpráv jejich spolupracovníků. Zpráva z 12. listopadu 1966 zaznamenala schůzky několika „tvářistů“ (V. Havel, E. Mandler, B. Doležal, František Šmejkal), kteří se zabývali možnostmi legálního prosazování svých požadavků. Mezi nimi byla rehabilitace Tváře, úvaha o předložení rezoluce Svazu spisovatelů o obnově časopisu, a dokonce

námět rozdávat už na sjezdu spisovatelů nulté číslo obnovené Tváře.

56/ Zpráva Státní bezpečnosti z 9. ledna 1967 informovala o trvající snaze o obnovu Tváře: několika literárních večerech o Tváři v Mánesu, Redutě, v soukromých bytech, s účastí členů Aktivu mladých. Druhý den následovala podrobná zpráva o schůzce v Havlově bytě, jíž se zúčastnili Doležal, Mandler, Lopatka, Zbyněk Hejda, Němec, Vladimír Kafka, Milan Nápravník, Hejdánek, Antonín Hartman. Jednali mimo jiné o přípravě sborníku Tváře a zejména o krycím podniku pro svou činnost. Uvažovali o ustavení spolku (Havel), o působení v rámci Reduty, Divadla Za branou, Umělecké besedy, Národního muzea.

Za pět dní (14. 1.) hlásila Státní bezpečnost schůzky Aktivu mladých, 3. března informovala o schůzce Havla, Mandlera (15. 2. 1967), kde byl přijat Havlův názor, že by nebylo taktické s požadavky Tváře vystoupit hned prvý den spisovatelského sjezdu. Druhý den Havel sděloval Mandlerovi a Jiřímu Paukertovi průběh jednání s tajemníkem Svazu spisovatelů J. Špitzerem, který slíbil podpořit sborník Tváře. Mandler žádal, aby Špitzerovi bylo sděleno, že pokud Svaz spisovatelů nepřislíbí obnovu Tváře a neustaví fiktivní redakční radu (bez Němce a Mandlera) už před sjezdem, bude požadavek na obnovu časopisu oficiálně vznesen na sjezdovém jednání.

Zpráva ze 6. dubna se týkala schůzky Havla s Doležalem, Mandlerem a Janem Grossmanem o vystoupení na sjezdu spisovatelů. Mimo jiné přemýšleli buď o obnově Tváře, nebo o založení nového časopisu. Shodli se na Havlově návrhu, že Špitzerovi v dopise navrhne řešení způsobem přijatelným pro svaz: založení nového časopisu s názvem Ladění (podle obrazu malíře Mikuláše Medka) s „přijatelnou“ redakční radou (Kafka, Ladislav Dvořák, Nápravník, Hejda, Šolleová, Havel, Nedvěd, Doležal, Lopatka, Josef Topol, Hartman). Návrh měl být podepsán některými členy svazu a oficiálně poslán Špitzerovi.

Podle zprávy Státní bezpečnosti z 11. května 1967 jednali Havel, Mandler a další „mladí“ opět o sjezdu spisovatelů a dospěli k závěru, že na něm předloží prvý požadavek obnovy Tváře se změněnou redakční radou (Mandler zastával názor, že není naděje, že by komunistické instituce povolily redakční radu v původním složení).

V červnu 1967 se situace kolem obnovení časopisu zkomplikovala. Zpráva Státní bezpečnosti ze 7. června informovala o setkání komise mladé literatury, redakce Sešitů a dvaceti autorů v rámci sjezdových příprav. Na něm zástupci Sešitů potvrdili, že jejich časopis není náhražkou Tváře, o níž předpokládali, že bude obnovena. Avšak 5. června Mandler tlumočil Špitzerovo sdělení, že vydávání nového časopisu bylo zamítnuto. Svaz jej sice schválil, ale komunistické ústředí je proti, přesněji: má výhrady. Mimo jiné nesouhlasí s názvem Proměny (od názvu Ladění zřejmě jeho navrhovatelé ustoupili), protože se tak jmenuje jeden exilový časopis. Ještě týž den „tvářisté“ diskutovali u Havla o dalším postupu. Rozhodovali, zda mají vystoupit s požadavkem nového časopisu na právě probíhající aktivu spisovatelů, nebo až na sjezdu. Havel chtěl požadavek přednést na aktivu (původně uvažovali, že jej přednese J. Topol). Výsledkem diskuse, o kterém informoval „tvářisty“ ve svém bytě, bylo rozhodnutí zveřejnit požadavek na sjezdu spisovatelů.

V. Havel o této záležitosti opět jednal s J. Špitzerem a také s vedoucím ideologického oddělení Františkem Havlíčkem. Ačkoliv od Havlíčka nedostal odpověď, Špitzer považoval jednání za příznivé. Věřil, že Havlíček přesvědčí Hendrycha a ten Novotného, bez jehož souhlasu nový časopis nevznikne. Havel komentoval výsledek jednání s Havlíčkem, o kterém dle záznamu Státní bezpečnosti informoval 22. června E. Mandlera: „...bez souhlasu těch uličníků to nepůjde.“ Špitzer měl zájem o povolení časopisu i proto, aby zamítnutí nevyvolalo na sjezdu spisovatelů nepříznivé reakce. Havel mu sdělil, že o Tváři bude na sjez-

du mluvit, a Špitzer měl obavy, „*aby nebouřil stranickou delegaci*“. Bylo zřejmé, že nový časopis do sjezdu povolen nebude, komunistické ústředí a jeho nejvyšší představitelé si to nepřáli a ani nenaznačili možnost takového řešení, byť třeba jen ústním slibem. Přirozeně se očekávalo, že případ Tváře se objeví na sjezdu.

Komunistické ústředí o poměrech ve Svazu československých spisovatelů

/59

Necelé dva roky po III. sjezdu spisovatelů (květen 1963), od něhož si komunistické vedení slibovalo, že zkonsoliduje řady spisovatelů a „neurovnané“ poměry v jejich svazu po roce 1956 – sjezd přece přijal usnesení o „společenské roli literatury“ a také o poslání svazu jako jednotné ideové tvůrčí organizace –, ukázal případ Literárních novin a Tváře, že se názorové pře mezi spisovateli naopak prohlubují a jejich poměr k mocenským orgánům komplikuje a vyostřuje. Komunistické instituce kritizovaly, že svaz neplní usnesení svého sjezdu a nezvládá funkci bojovníka za socialistickou literaturu. Hovořily už o tom, že se svaz postupně mění z ideové tvůrčí organizace v zájmovou, že cílem je rozložit jeho nejen ideovou, ale i organizační jednotu nebo dosáhnout jeho přestavby na volné sdružení, obdobné poválečnému Syndikátu spisovatelů. Nespokojenost zaznívala také z řad spisovatelů. Vytykali svazovým orgánům pasivitu, mnozí odsuzovali, že ve svazu se prosazují zájmy určitých skupin. Nechyběly ani názory hovořící o marasmu ve svazu a mezi spisovateli, o boji skupin o pozice či ovládnutí svazu.

Pasivitu svazu, jeho orgánů, a úpadek zájmu spisovatelů o práci v něm přiznávala většina zainteresovaných členů i funkcionářů svazu i komunistických institucí. Mnozí hovořili o krizi svazu. Příčiny tohoto stavu však neviděli stejně. Ideologické oddělení a jeho stoupenci spatřovali hlavní důvod ve vnitřních okolnostech – ochablé činnosti svazových orgánů a funkcionářů, nedodržování stranických a vlastních usnesení, neochotě řešit „závažné problémy“ prosazování skupinových zájmů (kritizovali práci ústředního tajemníka svazu J. Šotoly). Konkrétně jim vadilo, že ve svazových orgánech se prosadila skupina auto-

rů sdužených dříve kolem časopisu Květen. („Mnozí z nich v praxi se však ukázali sterilní a ve svazu uplatňovali své skupinové zájmy.“ – Ze zprávy ideologického oddělení 29.11.1965.) Příčinu krizového stavu ve svazu tedy spatřovali především v lidech, „kteří do těchto orgánů byli zvoleni a kteří nejsou s to dospět k uspokojivým názorům“ (J. Hájek v Plamenu). Naproti tomu větší část funkcionářů a členů svazu uváděla jako hlavní příčiny okolnosti vnější („hlavní nedostatek je ve ztrátě iniciativy, a příčiny toho leží mimo svaz“ – Šotola); oficiální kulturní politiku, její provádění (vztah strany k inteligenci – Peter Karvaš) a politické řízení literatury a umění komunistickou stranou.

Kořeny krize spisovatelské organizace a poměrů mezi spisovateli byly hlubší a také motivy či „diagnóza“ této nemoci byly jiné, než jak je vymezovaly komunistické instituce. Někteří členové předsednictva ÚV KSČ si širší, dokonce mezinárodní souvislosti tohoto jevu uvědomovali, ale proti jejich vlivu nenalezli účinnou obranu. Nešlo totiž jen o spisovatele a jejich organizaci. V podobné situaci byly fakticky téměř všechny oblasti kultury a všechny tvůrčí svazy, i když jejich konflikty s mocí a jejich vnitřní spory se natolik nevyhrotily. Hlavní příčinou soudobé situace mezi spisovateli byla politická atmosféra v zemi a celkové společenské klima v polovině šedesátých let. Charakterizovalo je politické uvolnění a vlna kritiky režimu, a to jak jeho denních praktik, tak celé dosavadní politické linie. Společnost se dostávala do pohybu. Představitelé režimu zneklidněli, nebyli na takový vývoj připraveni, jejich dosavadní způsob ovládání společnosti se stával neúčinným, pomalu se rozkládal. V systému monolitní a centralizované moci, budované na politické jednotě jejich vykonavatelů, se množili „neposlušní“ a kritikové. Vypadnutí jednoho článku z tohoto monolitního systému vyvolávalo řetězovou reakci a mohlo destabilizovat celý režim. Poměry ve Svazu spisovatelů a v tvůrčích svazech vůbec, a zejména jejich nově se utvářející vztah k moci patřily

mezi faktory uvolňující monolitní a přísně centralizovaný systém a nutily komunistické ústředí, aby hledalo jiné formy jak udržet „vedoucí roli strany“.

Navíc se postupující názorová diferenciacce mezi spisovateli nevyhnula ani komunistům. „Jádro věrných“ se zužovalo, i mezi nimi znatelně ubývalo odhodlaných veřejných obhájců oficiální kulturní politiky. Kromě toho se mezi spisovateli začínalo stále razantněji prosazovat rozlišení podle tvůrčích směrů a snaha – zejména mladých – utvářet na půdě svazu tvůrčí skupiny.

I na „stranické půdě“ Svazu spisovatelů přibývalo zastánců autonomie kultury a tvorby a odpůrců role pouhého vykonavatele usnesení a směrnic komunistických institucí. V polovině šedesátých let už takové úvahy a názory překročily teoretickou rovinu. Svazové orgány dokonce začaly někdy rozhodovat o svých záležitostech samy, bez předběžného souhlasu příslušných komunistických grémií, ojediněle i v rozporu s jejich usnesením či stanoviskem. Ideologické oddělení – o předsednictvu ÚV KSČ ani nemluvě – takové počínání kvalifikovalo jako opoziční, protistranické. Jejich úsilí o nápravu – ať už kompromisy, nebo zastrašováním – však většinou končilo s opačným výsledkem: kritiků a odpůrců oficiální politiky přibývalo, i když někteří spisovatelé pod tlakem ustupovali. Na počátku roku 1967 si komunistické ústředí uvědomilo, že cesta kompromisů a dohadování očekávaný účinek nepřináší, a rozhodlo se pro ostřejší kurz. V březnu 1967 vyměnilo vedoucího ideologického oddělení – P. Auersperga vystřídal F. Havlíček.

Od poloviny roku 1965 až do IV. sjezdu se vztah spisovatelů a moci dramatizoval. 6. června toho roku se konala celostátní plenární schůze spisovatelů. Už její příprava signalizovala možné střetnutí. Původně měla být schůze slavnostním setkáním k 20. výročí obnovení republiky. Ideologické oddělení však prosazovalo, aby hlavním bodem programu bylo hodnocení dvacetiletého vývoje litera-

tury a vymezení obrysů „*pozitivního programu současné socialistické literatury*“ a při té příležitosti měly být odhaleny příčiny malé aktivity a akceschopnosti svazových orgánů a vytyčeny cesty k nápravě. V přípravě celostátní schůze spisovatelů se ideologické oddělení velice angažovalo už od počátku roku. Svůj tlak zesílilo od dubna, protože svazové orgány neprojevovaly dostatečnou snahu zajistit požadovanou obsahovou náplň setkání. Jeho členové diskutovali s řadou spisovatelů, projednávali plány hlavních svazových časopisů a uspořádali besedu, které se zúčastnili přední spisovatelé a funkcionáři svazu (Jarmila Glazarová, F. Hrubín, J. Otčenášek, P. Kohout, J. Hájek, J. Procházka, I. Skála, J. Šotola, M. Ferko, M. Válek, Karol Rosenbaum; V. Mináč a P. Karvaš se omluvili). Velkou pozornost věnovali zástupci ideologického oddělení textu, který měl zaznít na plenární schůzi jako hlavní referát (připravoval jej J. Šotola) – a nebyli s ním spokojeni. Vytýkali mu, že požadované hodnocení literatury a obrysy „*socialistické literatury*“ formuluje v příliš obecné poloze, která nepodníá diskusi. Nakonec („*referát musel být námi dodatečně ve spolupráci se s. Šotolou doredigován*“ – ze zprávy ideologického oddělení) z něj musela být vypuštěna část o spisovatelích-emigrantech (Ivan Blatný) a o obětech politických procesů (Václav Renč, Josef Palivec).

Přípravu schůze zkomplikovala dubnová porada členů komunistů ÚV SČSS o činnosti svazu a jeho orgánů. Střetla se zde dvě hlediska. Jedno spatřovalo příčiny slabé aktivity a dělnosti svazových orgánů v jeho členech, druhé v kulturní politice komunistické strany a v jejím řízení kultury (literatury). Zastánci druhého hlediska (Kohout, Putík) navrhovali demisi celého předsednictva nebo pravidelnou rotaci jeho členů. Neuspěli sice – zástupci ideologického oddělení uváděli, že přijetí návrhu by objektivně působilo „*jako politická demonstrace namířená proti kulturní politice strany*“ –, účastníci porady však rozhodli, aby předsednictvo svazu zhodnotilo svou práci a na základě

toho přistoupilo k osobním změnám. To mělo předsednictvo svazu na programu své květnové schůze. Situace se ale opět nepředvídaně zkomplikovala, když se K. Kosík, P. Kohout a J. Putík vzdali funkcí ve vedení svazu. Svůj krok zdůvodňovali nespokojeností s udržováním starých forem „stranického řízení“ kultury a nerespektováním stanovisek svazových orgánů k ekonomickým záležitostem spisovatelů. (Rezignoval také Březovský, který se necítil pro funkci v předsednictvu dostatečně připraven.) Většina přítomných ve velice dramatické diskusi a napjaté atmosféře nepovažovala rezignaci za nejlepší postup a byla pro nápravu v činnosti svazu (V. Mihálik, M. Kundera) a někteří pro plnění rozhodnutí komunistických institucí (I. Skála, M. Válek). Ideologické oddělení odchod tří celkem přivítalo. Snažilo se ovšem oslabit jeho politický motiv a prezentovat jako hlavní důvod ekonomické zájmy. Nepokusilo se je od rezignace odvrátit, ale rychle a s obtížemi shánělo nástupce. Stali se jimi M. Jariš, J. Otčenášek, A. Lustig a J. Skácel.

V předvečer celostátní schůze členů Svazu spisovatelů, svolané na 9. června 1965, se konala šestihodinová porada spisovatelů-komunistů. V úvodu zástupce ideologického oddělení (Jaroslav Hes) vysvětlil její záměr a očekávaný cíl: měla sjednotit názory komunistů na současné problémy literatury a úlohu svazu a jeho orgánů při rozvoji socialistické literatury. Poté P. Kohout zdůvodňoval svou rezignaci trvajícím administrativním řízením kultury, k němu se připojil J. Putík a K. Ptáčník. V diskusi převažovali ti, kteří sice současné řešení ekonomických záležitostí spisovatelů nepovažovali za správné, ale ne zcela souhlasili s Kohoutovou kritikou „stranického řízení“ literatury jako hlavní příčinou stagnace činnosti svazu. Zazněly názory, že svazové orgány svou vlastní vinou ztratily autoritu a že svaz se štěpí na skupiny, aniž by proti tomu vedení svazu vystupovalo. V závěrečném slově Auersperg zopakoval, že hlavní příčinou nečinnosti svazu jsou jeho

funkcionáři a že ti, kteří hledají příčiny mimo svaz, vystupují proti jeho stranickému řízení vůbec. („*Je třeba skoncovat s tendencemi, že orgány svazu mají vystupovat jako nezávislí partneři stranických orgánů.*“)

64/ Druhý den na celostátní schůzi spisovatelů přednesl hlavní referát J. Šotola. Při hodnocení dvacetiletého vývoje literatury přání a očekávání ideologického oddělení nesplnil. Kromě poukazu na klerikalizující tendence v Tváři nejmenoval žádné „ideově nesprávné směry“. Naopak kritičtější stanovisko zaujal k práci svazu, který se nezabývá „*živými problémy současné literatury*“. S kritikou Svazu spisovatelů, která fakticky byla kritikou oficiální kulturní politiky, vystoupil V. Havel. Postavil se nejen za Tvář, ale i za skupinu spisovatelů (J. Hiršal, J. Kolář, J. Grossman, Jan Vladislav, Bohumil Hrabal aj.) s podivem, proč jim dosud svaz neposkytl časopis, požadoval rehabilitaci Kritického měsíčníku V. Černého a Listů J. Chaloupeckého a pokračoval: „*Nemluvil bych o těchto věcech jen proto, abych ilustroval dalšími příklady svou myšlenku o úhybném myšlení, ale především proto, abych nakonec položil tuto otázku: Nenastal po všech kotrmelcích, popravách, rehabilitacích, nadšených vyznáních a schlíplých odvoláních, hysterických i bezobsažných kritikách i sebekritikách, jež musela spisovatelská obec za poslední léta absolvovat, konečně čas k tomu, aby byl v klidu, čestně, věcným, ale přitom důsledným způsobem a tak říkajíc s konečnou platností pročištěn vzduch? Nebyl by to nejlepší příspěvek k 20. výročí osvobození? Nesmíme totiž zapomínat, že všechno dobré a pozitivní se dříve nebo později prosadí. Taková je historická nutnost. Čekal Holan, čekal Hrabal, čekal Škvorecký. Čeká Kolář, čeká i Weiner, čeká Kabešův soubor L. Klímy, čeká zredigované dílo J. Demla.*“

Podle zprávy ideologického oddělení vystoupili proti Havlovi pouze dva přítomní členové svazu (F. Buriánek, J. Franěk). Komunistické ústředí považovalo tyto názory za nebezpečné, Havla pokládalo za mluvčího těch skupin

spisovatelů, které „*spojuje výrazně protimarxistický postoj*“, přičemž si tvorba některých z nich (Hrabal, Havel) získává zázemí mezi intelektuály. Přesto bylo ideologické oddělení s výsledky spokojeno, protože názorové tříbení mezi komunisty „*postoupilo do stavu příznivého pro dělnost svazových orgánů a jejich schopnost uskutečňovat politiku komunistické strany*“. Ideologické oddělení to považovalo za počátek seskupování sil k formování „*pozitivního programu současné socialistické literatury*“ a k ofenzivě proti názorům, s jakými na celostátní schůzi vystoupil V. Havel.

Vývoj se však tímto směrem neubíral. Uplynuly tři měsíce a vedení ideologického oddělení muselo konstatovat, že červnová schůze zásadní problém, tj. vytvoření pozitivního programu současné literatury, spíše zatemnila (upozorňovalo při tom na vystoupení komunistů Kosíka, Putíka a jiných v diskusi), nehledě na pokračující zápas o Tvář. V říjnu a v listopadu 1965 přistoupilo k další akci: k individuálním pohovorům se spisovateli. V téměř sto padesáti zaznamenaných rozhovorech se spisovatelé měli vyjádřit k situaci v SČSS, objasnit svůj postoj ke svazu a jeho tiskovým orgánům.

Předsednictvu ÚV KSCŠ ovšem ideologické oddělení předložilo výběr jen těch názorů, které podporovaly jeho analýzu situace: „*Kořeny této situace jsou ve III. sjezdu. Přinesl řadu pozitivních věcí, ale došlo k roztržštění stranických sil. Vyhrály zde tendence mající sílu kritizovat, ale ne pod vedením strany budovat.*“ (Walter Feldstein) „*Neplní se základní poslání svazu, jímž je sdružovat literaturu, a ne ji ,rozsdružovat‘.*“ (Josef Träger) „*Svaz, zejména jeho výkonné orgány, nevytvářejí svou praktickou politikou platformu pro výměnu názorů.*“ (Träger a jiní) „*Nespokojenost s prací ÚV svazu, nemožnost sjednotit se na pozitivním programu, vedla k vystupování z orgánů strany brzy po sjezdu.*“ (Jariš, Glazarová, Rybák) „*... je třeba ze svazu odstranit podezřivost, domnělé či faktické projevy, že je u moci generační skupina. Je třeba rovněž odstranit pocit, že ve svazu komu-*

nisté ustupují.“ (Miloslav Fábera) „Je třeba odmítnout syndikát. Svaz musí být ideová organizace. Nelze připustit rozpad svazu.“ (Jiří Fried) A ke svazovým časopisům: „V současné době se literatura nemůže v časopisech vyjadřovat jako celek, neboť všechny jsou v podstatě skupinové. Dnes každý kafkovský námět bude tištěn, ale velké realistické dílo se nesetká s porozuměním.“ (Kamil Bednář) „Dříve literatura byla omezována politickými aspekty. Dnes samy literární poměry nedovolují se vyjadřovat jinak, než jak diktuje fantom modernosti.“ (Eduard Petiška, Bednář) „Články i hloupé, obsahují-li invektivy, se tisknou, ale pokusy o stranické pozitivní řešení nemají možnost se uplatnit. Žijeme osamoceně, je nám hořko.“ (Vašek Káňa)

I tento tendenční a pouze jednostranný výběr zrcadlil hloubku rozdílů a rozporů uvnitř Svazu spisovatelů, byt se v nich promítaly i osobní zájmy jednotlivců. Prognóza o formování „pozitivního stranického jádra“ spisovatelů se nenaplnovala podle představ komunistického ústředí; naopak nechyběly dokonce hlasy uvažující o rozpadu svazu, o přeměně v syndikát. Názorová roztržštěnost mezi spisovateli postupovala, přibývalo však příznivců tendence oslabovat podřízenost SČSS, literatury a tvorby komunistickým institucím, jejich politickým potřebám, a vydobýt si autonomii.

Takovému vývoji se komunistické ústředí snažilo zabránit. Proto došlo už 12. listopadu k setkání „renomovaných“ spisovatelů s J. Hendrychem. Diskuse odhalila velké rozdíly v hodnocení minulosti a příčin současného stavu svazu. Zpráva ideologického oddělení o setkání konstatovala, že „v mnoha otázkách nemají soudruzi jasno, a zvláště pokud jde o hodnocení minulého období (kult osobnosti) posuzují věci jednostranně, nehistoricky. Situaci charakterizoval P. Karvaš jako proces formování ideové opozice, k níž došlo na základě série vážných chyb ve vedení svazu.“ Karvaš rovněž poukazyval na nesprávný přístup komunistické strany k inteligenci a mládeži, což Hendrych

odmítl. Hlavním Hendrychovým cílem bylo zabránit tříštění jednoty komunistů-spisovatelů; semknout jejich řady se mu však nepodařilo, pouze – pod tlakem a hrozbou disciplinárního řízení – byli „usměrněni“ autoři tzv. prohlášení sedmi ve prospěch Tváře, čímž bylo odstraněno jedno možné ohnisko rozkladu svazu. Za týden pak prohlášení sedmi rezolutně odmítla porada komunistů z vedení slovenského svazu.

Komunistické ústředí rozhodně odsoudilo názor, že vytvářením tvůrčích skupin lze podnítit činnost SČSS. Naopak vycházelo z přesvědčení, že „*první a bezpodmínečnou podmínkou další práce je principiální jednotu komunistů, kteří budou respektovat přijatá usnesení*“. Také zmíněná porada spisovatelů-komunistů vedení slovenského svazu vyústila v nutnost „*vytvořit principiální jednotu komunistů*“. (L. Novomeský žádal „*aktivitu komunistů proti nemarkxistickým názorům*“.) Tolik požadovanou jednotu však rozrušovalo samo ideologické oddělení. Dětilo spisovatele-komunisty na ty, kteří pozitivně vystupují, a ty, kteří nemají „politicky jasno“, události posuzují odlišně od oficiálních hodnocení a příliš kriticky. K těm prvním řadilo J. Drdu, Marii Majerovou, J. Glazarovou, V. Mihálíka, V. Mináče, těch druhých byla většina (autoři prohlášení sedmi, P. Kohout, L. Vaculík, J. Procházka, J. Putík, K. Ptáčník, P. Karvaš ad.).

K upevnění ideové semknutosti komunistů v SČSS měla přispět i porada komunistů-členů ústředního výboru svazu 25. listopadu, před schůzí ústředního výboru v Bratislavě. Porada se konala den po schůzi sekretariátu ÚV KSČ, který se zabýval zprávou o situaci ve Svazu spisovatelů a usnesením zavazoval komunisty k její nápravě. Aueršperg zde hlavně hovořil o příčinách vzniklé situace a o rozhodnutích sekretariátu ÚV KSČ. Po jeho projevu vystoupil J. Putík a jménem skupiny komunistů (Čivrný, Putík, Klíma, Kosík, Vrba, Kundera, Jungmann, Ptáčník, Kohout) předložil k jednání pět problémů: koncepci socia-

listické kultury, řízení kultury komunistickou stranou, roli cenzury, co dále se svazem a ekonomické problémy kultury (literatury). Souhrn bodů označil za jakýsi akční program, kterým by se měl svaz řídit do sjezdu. Návrh skupiny zdůvodnil krizí ve spisovatelské organizaci a potřebou diskuse s nejvyššími orgány KSČ o zásadních problémech kulturní politiky. Jeho následný výklad obsahoval takové názory a náměty, které představitelům a obhájcům oficiální kulturní politiky zněly jako příliš troufalá neposlušnost a veřejně proklamovaná opozice. Mnohé z nich slyšeli už dříve, ale pouze v nezávazných rozhovorech: Jedno dobré literární dílo je důležitější než padesát vynikajících usnesení, umělec slouží, ale neposluhuje, umění plní společenskou funkci, když zůstává uměním a není propagandou; v nedávné minulosti podkopávaly základy národní kultury dvě tendence: vyřazovali se z ní vynikající umělci a kultura se nivelizovala, unifikovala; byla podřízena politice a ztotožňovala se s ideologií; vedoucí role komunistické strany v kultuře byla komolena a docházelo k chronickým konfliktům a stagnaci kulturní tvorby, podstatné zlepšení nenastalo ani po roce 1956, práce vedení svazu je důkazem, že působení přežilých koncepcí trvá; politika by měla zaručit kultuře jako specifické oblasti naprostou autonomii, z tohoto principu je třeba vycházet i při organizační výstavbě tvůrčích svazů jako dobrovolného sdružování kulturních pracovníků, skupin, směrů. Následovala kritika cenzury, dále náměty na přeměnu už zastaralé struktury svazu a požadavek na změnu ekonomických záležitostí tvůrců (šlo o zákon autorský, o фондах, daních a honorářích).

Ve velmi dramatické a ostré diskusi vystupovali proti pětibodovému programu zástupci ideologického oddělení a obhájci oficiální kulturní politiky (zvláště se angažoval J. Hájek a podle zprávy ideologického oddělení „*sehráli velmi pozitivní úlohu slovenští soudruzi a plně podpořili stanovisko těch českých soudruhů, o něž se může stranická*

politika plně opírat“). Po velkém úsilí se podařilo jednání zaměřit na ty body, které ideologické oddělení původně jako program navrhovalo: činnost svazu, vytvoření sekce mladé literatury a osud Tváře. Nemohlo však zabránit diskusi o kulturní politice a o svolání sjezdu svazu.

Autoři pětibodového programu nedosáhli toho, aby se stal základem činnosti SČSS do jeho IV. sjezdu. Nicméně se jej zúčastnění členové ÚV SČSS rozhodli předložit jako návrh komisi pro přípravu sjezdu. Zástupci komunistického ústředí neuspěli se svou představou, že porada bude krokem k obnově ideové jednoty komunistů. Stal se pravý opak – dosavadní názorové diference se vyhrotily a „neposlušní a kritikové“ dali svému snažení programový základ. Ideologické oddělení ve zprávě vedení KSC sice konstatovalo, že skupina, jejímž jménem hovořil J. Putík, zůstala izolována, ale bylo nuceno přiznat, že v ústředním výboru svazu „existuje skupina komunistů, která dělá svou skupinovou politiku, v níž jsou patrné revizionistické prvky“. Zároveň uvítalo, že se pozice jasně vyhranily a vznikly tak podmínky ke konečnému řešení situace. Důkazem o poměrech ve vedení svazu se stala také reakce V. Mináče, který vystoupil z ústředního výboru svazu. Svoje rozhodnutí zdůvodnil tím, že „zástava skupiny zaválala výše než ÚV svazu“ a že negativa v jeho činnosti převažují. O stejném kroku uvažovali i jiní, neuskutečnili jej ale proto, že se chtěli přičinit o nápravu ve svazu (L. Mňáčko) nebo že se obávali „řetězové reakce“ (P. Karvaš).

Předsednictvo ÚV KSC se situací zabývalo 29. listopadu a bylo s výsledkem tohoto střetnutí se spisovateli spokojeno: spory o kulturní politiku se přenesly na půdu svazu, mezi spisovatele, a neodehrávaly se jako konflikt strana – spisovatelé. Jeho členové poukazovali i na vlastní chyby, například na „nedocení vlivu politiky mírového soužití“ (Hendrych), „inkasujeme některé chyby z minulosti, příliš otevřen ventil v zájmu rovnováhy mezi Východem a Západem, a tím sem proniklo mnoho nesprávných a ne-

přátelských názorů“ (Martin Vaculík). Aktivitu „tvářistů“ i pětibodový program označili za jasné opoziční platformy, kterým každé zvlášť přičítali záměr ovládnout svaz a dosáhnout autonomie kultury. Konstatovali, že komunisté se dostávají na protistranickou platformu a podle toho s nimi musí být jednáno, neboť „*stranická kázeň a morálka je stejná pro všechny. Rozejít se s těmi členy strany, u nichž nelze dosáhnout nápravy.*“ (M. Vaculík) „*Nepromíjet jim to.*“ (Novotný) Dokonce se neosvědčili ani všichni členové ÚV KSČ-spisovatelé. „*Jak vystupují členové ÚV KSČ – Skála vystupoval aktivně, Karvaš s popletenými názory, nechce dále být ve stranických funkcích, Procházka zklamal, vymlouval se a nezúčastňoval*“ se sporů (Hendrych). Diskuse ukázala, že nešlo pouze o spisovatele, ale o kulturní inteligenci vůbec, mezi ní nebude „*trvalého výsledku, neboť je nutná změna osob na čele uměleckých svazů*“ (Koucký). Na závěr Hendrych stanovil další postup: pokračovat v tlaku, rozebrat Putíkovu platformu, spojit síly kolem stranického tisku, využívat víc půdy svazu a „*nenechat se vmanévrovat do polemiky strana – spisovatelé*“.

V následujícím období ve sporech spisovatelů s mocí (a také ve svazových orgánech) vystoupily do popředí otázky svazového tisku. A. Novotný později (v roce 1967) vyslovil své tehdejší obavy: „*Já to vždycky ironizoval, říkal jsem, zakládáme to proto, abychom čelili tomu, co jsme založili, a pak musíme založit nový časopis, abychom čelili tomu předchozímu.*“ Jako příklad uváděl Kulturní tvorbu, časopis Student (byl založen jako protiváha fakultních časopisů), který po třech měsících „*ve skutečnosti koncentroval to špatné z celých vysokých škol... Vzpomínám na Tvář, proč byla založena, jaké měla poslání a jak se v krátké době změnila.*“

Sekretariát ÚV KSČ jednal 22. prosince 1965 o návrhu SČSS na vydávání měsíčníku Orientace a slovenského Romboidu. Rozhodnutí o Romboidu (šéfredaktor M. Válek, redaktor Jozef Bžoch) ponechal na ústředních orgá-

nech komunistické strany Slovenska. Obtížně řešitelným problémem se ukázalo povolení Orientace (šéfredaktor Milan Schulz). Již ve zmíněných diskusích ideologického oddělení se spisovateli někteří považovali založení Orientace za chybné, neboť „jde o stejný autorský okruh, který ovládá Literární noviny“. Stanovisko oddělení nebylo jednoznačné. Na jedné straně uznávalo smysl takového časopisu, protože by sdružoval autory mladší střední generace, která se uplatňuje v Literárních novinách, na druhé jej však nedoporučovalo zařadit mezi svazové časopisy, protože „by byl chápán jako politická podpora skupiny, která se v minulosti sdružovala kolem časopisu Květen“. Navrhovalo, aby vydavatelem bylo nakladatelství Mladá fronta. Přitom zdůraznilo – po zkušenostech s Tváří – nutnost přesného vymezení profilu časopisu, neboť „musí být veden vyhraněně v duchu marxismu-leninismu“. Sekretariátu ÚV KSČ předložilo k rozhodnutí tři možnosti: časopis zamítnout, vydávat jako časopis skupinový mimo svaz, nebo jako svazový. Tajemníkům ÚV KSČ (J. Hendrych, V. Koucký) situace mezi spisovateli nedávala odvahu časopis zamítnout, a tak Orientaci („těžko zamítnout, bylo by zneužito,“ Hendrych) schválili jako dvouměsíčník vydavatelství Svazu spisovatelů.

Stejně grémium mělo 26. ledna 1966 na programu návrh svazu na vydávání literárního měsíčníku Sešity pro mladou literaturu, určeného pro původní tvorbu mladých a začínajících autorů. V navrhované šestnáctičlenné redakční radě bylo šest komunistů („což v případě, že jde o mladé, možno považovat za dostatečné“). V návrhu na redakční radu byla jména známějších tvůrců: A. Brousek, J. Gruša, P. Kabeš (výkonný redaktor), Vladimír Páral, Milan Uhde. Ideologické oddělení doporučovalo vydávání časopisu „přesto, že nelze vytvářet jakékoliv iluze o ideové vyhraněnosti skupiny mladých, která chce nový časopis dělat, v každém případě se jedná o kolektiv, který se dnes již zásadně oddělil od skupiny lidí kolem Tváře“, a za hlav-

ní úkol si vytklo zajistit „*soustavným ideovým vedením*“ vymezenou linii a poslání časopisu, aby se neopakoval případ Tváře. Jako důkaz svého optimismu uvádělo příznivý vývoj v komisi pro mladou literaturu, z níž zástupci Tváře vystoupili, a zkušenosti z rozhovorů („*jednoznačně potvrzují, že tito mladí lidé stojí za linií naší strany, i když v dílčích otázkách lze očekávat spory o některé problémy*“). Brzy se ukázalo, že šlo o mnohem závažnější spory, než ideologické oddělení předpovídalo.

Kromě dvou hlavních zdrojů napětí a sporů mezi spisovatelem a mocí, jimiž byly profil Literárních novin a příprava sjezdu, ovlivnily jejich vztah i další události. Tři z nich se přímo dotýkaly spisovatelů.

V prvé šlo o Ladislava Mňačka, přesněji o první fázi jeho případu. Na základě informace ideologického oddělení rozhodlo 22. listopadu 1966 předsednictvo ÚV KSČ zavést se známým slovenským spisovatelem disciplinární řízení. Důvodem byla smlouva s rakouským nakladatelem na vydání knihy *Jak chutná moc*, kterou Mňačko uzavřel bez československé agentury (ta jediné měla právo takové smlouvy podepisovat). Kromě toho chystal vydání v dalších zemích. Skutečným a hlavním důvodem zloby komunistického vedení však bylo samo téma knihy. Závěrem disciplinárního řízení – příslušná komise navrhovala potrestat Mňačka důtkou s výstrahou – se předsednictvo ÚV KSČ zabývalo 14. února 1967. Více členů předsednictva se však klonilo k trestu nejvyššímu („*aby se strana s Mňačkem rozešla*“ – M. Vaculík; „*Nemá co dělat ve straně, co řekne stranická veřejnost, když ho nevyloučíme*“ – Michal Chudík; „*Do strany nepatří*“ – Sabolčík; „*Když se to zdůvodní, nikdo proti vyloučení se nepostaví*“ – Novotný; „*Nejvyšší trest*“ – Miroslav Pastyřík). Pro návrh komise byli Hendrych, Jaromír Dolanský, Alexander Dubček. Všichni se ale shodovali v tom, že poškodil komunistickou stranu a stát („*musel vědět, že jde o protistranickou věc*“ – Bohuslav Laštovička; „*je to škodlivý čin*“ – Hendrych; „*hodil stra-*

ně rukavici a celé je perfidně vymyšleno“ – Chudík; „*proti straně těžké provinění*“ – Dolanský; „*už dlouho řešíme, Mňačko za to nestojí, kdyby to byl jiný, dávno zakončíme, jeho knihy bylo využito k útokům proti straně, svou literární činnost v poslední době zaměřil proti straně*“ – Novotný). Mňačkova popularita, ověněná dvojnásobným laureátským státní ceny, rozhodla nakonec pro mírnější trest. Ovšem s podmínkou formulovanou Novotným, že při dalším prohřešku bude z KSČ vyloučen automaticky.

Druhou záležitostí, která měla ohlas nejen mezi spisovateli, ale i širší veřejností, byla reakce některých umělců na protiizraelský postoj Československa k arabsko-izraelské válce v roce 1967. Několik dní před sjezdem spisovatelů, 20. června, zaslali A. Lustig, Luděk Pachman a J. Procházka ústřednímu výboru KSČ dopis, v němž považovali „*za svou morální povinnost vyjádřit nesouhlas s politikou naší republiky i ostatních socialistických zemí ve vztahu k Blízkému východu. Domníváme se, že tato politika je jak v rozporu se skutečnými zájmy socialistického tábora, tak v rozporu se zásadami práva a spravedlnosti.*“ Dopis se poté dostal na program porady komunistů-účastníků sjezdu spisovatelů. Odpověděl na něj J. Hendrych ve zvláštním dovětku k poselství ÚV KSČ komunistům na sjezdu. Text dopisu přečetl A. Lustig. J. Hendrych v něm obhajoval československou politiku na Středním východě, neodvážil se však počínání autorů kvalifikovat jako záměr, ale jako neinformovanost, „*ale i to svědčí o malé odpovědnosti. To bych chtěl říci zcela otevřeně.*“ V následující diskusi o protiizraelské politice vlády převažoval souhlas s názory autorů dopisu. Procházka, Lustig a Klíma rovněž poskytli na toto téma rozhovor Literárním novinám (Spisovatelé o Středním východě), který cenzura 23. června 1967 zabavila. Ve stejný den z pověření předsednictva ÚV KSČ jednali J. Hendrych a V. Koucký s J. Procházkou o jeho chybách jak v případě výhrad k oficiální zahraniční politice, tak o jeho vystoupeních ke

sjezdu spisovatelů. Do 26. června se měl vyjádřit ke kritice svého počínání, kterým „se rozchází s politikou strany a republiky“. Odpověď zaslal již druhý den: on ani další autoři svoje názory nezměnili („Pokud jde o Izrael, přiznává vám se, že i po vysvětlení soudruha Kouckého mám neodpovídající názory a nemohu se zbavit mnoha chyb“ – Procházka v dopise Hendrychovi 24. června.) Známost veřejné kritiky československé zahraniční politiky na Středním východě překročila okruh kulturní inteligence, ačkoliv komunistické a státní instituce se tomu snažily zabránit. („Je to o to závažnější, že s tím vystoupili soudruzi, že chtěli tyto věci uveřejnit v Literárních novinách. Pěkně děkuji, kdybychom připustili uveřejnění takových stanovisek.“ Hendrych) K dosavadním sporným bodům mezi spisovatelem a mocí přibyl další, z jiné než kulturní oblasti.

Třetí událostí, která ovlivnila vztah spisovatelů a moci a způsobila další diferenciaci spisovatelů, byl soudní proces se spisovatelem Janem Benešem, politický proces „Tigris, Beneš“. Komunistické vedení stupňovalo svůj boj proti československé emigraci, zvláště od doby, kdy v důsledku uvolnění napětí a politiky mírového soužití její vliv mezi obyvateli sílil. Velké pozornosti Státní bezpečnosti se proto těšil časopis Svědectví a jeho šéfredaktor Pavel Tigris. Pootvření se Československa světu a uvolnění ve vnitropolitickém životě umožňovalo občanům setkávat se s emigranty. Komunistické vedení usilovalo o přetrhání těchto nově navazovaných svazků, o izolaci a „odhalení nepřátelské činnosti“ emigrace. Důležitá role příslušela Státní bezpečnosti, která považovala P. Tigrisa, Svědectví a kruh kolem něho za jedno z hlavních center nepřátelské aktivity emigrace. Také A. Novotný, zřejmě na základě jejich zpráv, uznával vůdčí pozici Svědectví a Tigrisa mezi exilovými institucemi. Hlavně poukazoval na jejich vliv mezi inteligencí, především kulturní. Patřil mezi ty vedoucí funkcionáře režimu, kteří toužili přímo po procesu a odsouzení P. Tigrisa.

Státní bezpečnost požádala už v roce 1963 maďarské kolegy o zadržení a předání Tigrida do Prahy během jeho účasti na zasedání PEN-klubu v Budapešti. Maďaři přání nevyhověli, a tak se zaměřila na to, aby zamezila jeho styky s československými občany při jejich cestách do zahraničí. K tomu měl přispět i politický proces v jeho nepřítomnosti a odsouzení – ostatním pro výstrahu – jednoho z těch, kteří s ním udržovali kontakty.

Státní bezpečnost ve zprávě z roku 1966 o prověřených stycích československých občanů s P. Tigridem uváděla jména: J. Beneš, V. Černý, Jan Dušek (v r. 1964), J. Grossman, V. Havel, J. Kolář, Miroslav Lamač, Jiří Padrta, I. Sviták, Josef Škvorecký, L. Vachtová, J. Kříž, F. Šmejkal, Karel Zámečník, a také komunisté Irena Dubská (1964), A. J. Liehm (1962), M. Schulz (1965), J. Skácel (1964), J. Špitzer (1962). Některé Státní bezpečnost „rozpracovávala“ nebo sledovala v různých svých akcích (Havla v akci Tomis, Koláře v akci Alpach, Svitáka v akci Revizionista, Škvoreckého v akci Svědek, Šmejkala a Kříže v akci II. správy MV, Zámečníka v akci Spisovatel – styk s Benešem). V srpnu 1966 počala připravovat proces s obviněnými P. Tigridem, J. Benešem a filmařem K. Zámečníkem. Obsahem obvinění a také žaloby byly styky a spolupráce J. Beneše se Svědectvím a Tigridem. Souběžně probíhala akce Svědek, ve které byli v prosinci 1966 a v lednu 1967 vyslýcháni občané o svých setkáních s emigranty při cestách do zahraničí, na konferencích, diskusích a podobně. Mezi sedmnácti vyslechnutými převažovali kulturní pracovníci. Pohovory, jak StB nazývala výslechy, podle pracovníků Státní bezpečnosti „splnily naše záměry“. Některé budou použity jako svědecké výpovědi k usvědčení P. Tigrida z vlastizrádné činnosti. Kromě „pohovorů“ v akci Svědek, která měla zřejmě obstarat přípravný materiál k procesu, probíhaly svědecké výslechy.

Podle hlášení Státní bezpečnosti ze 14. února 1967 se v „akci Beneš“ (nový název) už zpracovávaly závěrečné protokoly. Předsednictvo ÚV KSČ dostalo zprávu o výsledcích vyšetřování v trestní věci Tigrida, Beneše a Zámečníka 10. května. První byl obviňován z velezrady a vyzvědačství, druhý z podvracení republiky, třetí z poškozování zájmů republiky v cizině. Vedení KSČ se dohadovalo o tom, kdy má být proces zahájen. Novotný navrhoval, aby se soudní přelíčení konalo už před sjezdem spisovatelů, v dubnu, aby mohlo být využito ke kampani „na rozbití vlivu emigrace a těch, kdož s nimi jsou spojeni“. Z obavy, aby proces nebyl chápán jako nátlak na spisovatele, se jej nakonec rozhodlo zahájit brzy po sjezdu. Začal 3. a skončil 15. července. Autor zprávy o jeho průběhu pro Novotného si stěžoval na „špatná“ vystoupení svědků J. Grossmana, V. Havla a V. Černého, kteří obžalované vlastně obhajovali. P. Tigrid byl odsouzen ke čtrnácti letům vězení, J. Beneš k pěti a K. Zámečník byl obžaloby zproštěn.

Od počátku případu se za J. Beneše angažovalo několik jednotlivců z řad „tvářistů“, především V. Havel, E. Mandler, také V. Černý, jednali s advokátem a informovali Tigrida. Zejména se snažili, aby spisovatelé a jejich svaz vystoupili na obranu svého kolegy, zpočátku bez úspěchu. V lednu ještě někteří věřili (J. Procházka), že „Benešova věc je na dobré cestě“, nebo že v procesu jde hlavně o P. Tigrida. Podle hlášení StB se V. Havel v dubnu netajil před svými přáteli nespokojeností, že se v Benešově věci málo podniká, a týden před sjezdem J. Špitzerovi sdělil, že na něm o případu J. Beneše bude mluvit. Špitzer mu doporučil, aby poslal dopis J. Procházkovi, který jej měl přečíst na schůzi „stranické skupiny“ ÚV svazu. O tomto postupu se Havel radil s Mandlerem, kterému dopis v telefonu přečetl s tím, že je nucen udělat ústupek s ohledem na J. Beneše. Požadoval na svazu, aby převzal za Beneše společenskou záruku, v naději, že záruka přispěje ke zmírnění trestu.

J. Procházka přečetl Havlův dopis 26. června na poradě komunistů-účastníků sjezdu. Dopis vyzýval účastníky schůze, aby zavázali příští vedení SČSS převzít za Beneše společenskou záruku. Proti tomu vystoupili zástupci ideologického oddělení. (Kontrolní a revizní komise ÚV KSČ v září 1967 odsoudila stranickou skupinu delegátů sjezdu za to, že vážně jednala o dopisu „*bezpartijního spisovatele Havla, který od sjezdu požadoval vyslovení společenské záruky za spisovatele Beneše, zatčeného pro protistátní činnost. Přesto, že řadě účastníků to bylo známo, nikdo zásadně nevystoupil proti a byly nálady záruku poskytnout.*“) Nicméně 7. července 1967, tedy již v průběhu procesu, navštívili J. Procházka, Vlastimil Maršíček a pracovník sekretariátu ÚV SČSS předsedu soudního senátu Fajstauera a „informovali jej o jednání stranické skupiny Svazu spisovatelů v souvislosti se snahou nabídnout za obžalovaného Beneše společenskou záruku“ a požádali, aby ústřední výbor SČSS informoval o celém případě. („*V této souvislosti učinili narážku, že předseda senátu snad nebude hovořit tak, jak zástupci ÚV KSČ na stranické skupině sjezdu spisovatelů.*“) Fajstauer jejich požadavky odmítl.

Rozsudkem Benešův případ pro spisovatele neskončil. Za dva měsíce (13.–14. 9. 1967) rozhodoval ústřední výbor SČSS o jeho vyloučení ze svazu. Někteří členové navrhovali ponechat Beneše ve stavu kandidátů (M. Uhde, M. Jungmann), zazněly i pochyby o procesu a soudním rozhodnutí. Teprve po rázném vystoupení některých účastníků (M. Jariše – „*s kriminálníky ve svazu nebude a odejde z jeho řad*“ – J. Pilaře, Z. Pluhaře aj.) se podařilo vyloučení prosadit. (Podle zápisu hlasovalo 17 přítomných pro vyloučení a čtyři se zdrželi hlasování; v zápisu je však poznámka, že J. Procházka hlasoval proti.) Naděje na revizi procesu nebo na zmírnění trestu byly malé. Komunistické ústředí, zvláště A. Novotného, naopak výše trestu neuspokojovala. Velitelství Státní bezpečnosti v Praze zařadilo v říjnu 1967 „*realizovaný případ spisovatele Beneše*“ mezi

78/ nejdůležitější výsledky své činnosti. Ještě v prosinci 1967 zaznamenala Státní bezpečnost aktivitu „tvářistů“. Podle její zprávy Mandler informoval Havla o schůzce spisovatelů ochotných podniknout akci ve prospěch Beneše. To již bylo v předvečer politických změn v Československu, které nezůstaly bez vlivu ani na dřívější politické procesy a jejich oběti.

Příprava sjezdu

/79

Podpisová kampaň za mimořádný sjezd spisovatelů a pětibodový program z listopadu 1965 sice neuspěly, ale podnítily zahájení příprav sjezdu řádného. Podle stanov se měl konat v roce 1967. Ústřední výbor SČSS 26. listopadu 1965 souhlasil, aby sjezdu předcházela diskuse spisovatelů o problémech literatury a poslání svazu. Vedení svazu, ježmuž příslušelo diskusi řídit, ustavilo dvě komise: politicko-ideovou (Šotola – vedoucí, Skála, Kosík, Otčenášek, M. Kundera, Karvaš, Mináč, Pavol Števček, Rosenbaum, Havel, Brousek, Hájek, Kohout) a organizační pro přípravu stanov (Maršíček – vedoucí, Pilař, Mihálik, Špitzer, Adolf Branald, Ptáčník, Ferko, Hájek). Komise však aktivitou neoplývaly. Téměř po roce, 16. září 1966, vedení svazu konstatovalo, že *„skutečný stav příprav je málo nadějný. Ideové podklady pro sjezd vůbec chybí. Je hotova pouze první varianta stanov.“* První komisi i celému ústřednímu výboru svazu tehdy Auersperg vytýkal, že spisovatelská organizace jako jediná z tvůrčích svazů řádně neprojednala usnesení XIII. sjezdu KSČ o kultuře. Rezoluce měla tvořit obsahovou náplň sjezdu a základ pro vypracování ideově politického programu svazu. Funkcionáři svazu souhlasili, že na příští schůzi ústředního výboru budou o rezoluci o kultuře diskutovat a urychlí přípravu podkladových materiálů pro sjezd.

Představy komunistického ústředí (Auerspergova ideologického oddělení i Hendrychovy ideologické komise) o sjezdu a jeho smyslu se od počátku nesesetkávaly s pochopením většiny členů sjezdových komisí a předsednictva svazu. Sporným se zejména stal požadavek, aby se hlavní referát zabýval hodnocením uplynulých dvaceti let československé literatury a aby sjezd přijal pozitivní program jejího dalšího vývoje. Názory na minulost i na současný stav a budoucí obraz literární tvorby se značně lišily. Ne-

jen mezi ideologickým oddělením a většinou spisovatelů, ale také mezi spisovateli samými. Sporných bodů bylo tolik a difference tak hluboké, že existovala jen malá naděje na možnost sjednocujícího kompromisu.

80/ K hlavním rozporům patřilo hodnocení literatury padesátých let, vyřazení a perzekuce mnoha tvůrců pro jejich světový názor, politické přesvědčení, kritický postoj k režimu a umělecké zaměření. Kritický až odmítavý poměr k dílům i autorům z padesátých let, kteří dosud zůstávali věrnými obhájci oficiální kulturní politiky, angažované literatury a oporou komunistického ústředí mezi spisovateli, zcela převládal u spisovatelů střední a mladé generace. (Z okruhu těchto autorů pocházelo také už jen několik obhájců oficiálního hodnocení literatury, vyhlášeného před patnácti lety Ladislavem Štollem.) Neméně závažným se stal spor o pojetí a výklad socialistického realismu, dlouho oficiálně uznávaného za jediný umělecký směr. Zastánci tohoto pojetí museli od svého strohého výkladu upustit, integrovali do něj i některé dosud odsuzované nebo alespoň zpochybňované směry. Avšak k životu se hlásily i ty potlačované směry, které se zejména ideově i tomuto „uvolněnému“ pojetí socialistického realismu vymykaly.

Přes zřejmou nechuť značné části spisovatelů-komunistů ideologické oddělení ÚV KSČ ve vedení svazu prosadilo, aby základem sjezdového jednání byl rozbor stavu české a slovenské literatury, ideových problémů svazu a aby sjezd přijal rezoluci, ve které by vyjádřil „*angažovaný postoj spisovatele jako bojovníka za socialismus, za všechno progresivní...*“. Na schůzi ústředního výboru SČSS 10. listopadu 1966 v Brně (předcházela jí porada komunistů) J. Šotola předložil základní teze požadované analýzy. Přítomní členové odmítli nejen teze, ale vypracování podobného materiálu vůbec. („*Konstatovalo se, že ústřední výbor Svazu spisovatelů není s to se shodnout na jakémkoli hodnocení stavu literatury a jejích ideových proudů a zaujmout k nim stanovisko.*“) Padla původní představa

ideologického oddělení o hodnocení, přesněji o odsouzení „*ideově nesprávných*“ směrů a děl. Po tomto neúspěchu se jeho hlavní pozornost přesunula na přípravu stanoviska k problémům československé literatury a sjezdové rezoluce.

/81

Jedním z důvodů odmítnutí referátu o hodnocení dvacetiletého vývoje československé literatury s politicko-ideovým známkováním autorů, děl a směrů bylo zcela oprávněné přesvědčení, že by to znamenalo rozpolcení svazu. Názorová i generační diferenciaci mezi spisovateli už dospěla do takového stadia, že by takto pojatý referát nutně vedl k rozkolu a sjezd by se změnil v kolbiště střetů nebo se vůbec nemusel uskutečnit. Proto funkcionáři SČSS hledali ideovou platformu přijatelnou pro všechny tvůrčí směry, generace, světonázorové proudy a sjednocující je na základě či v rámci svazu. Stal se jí humanismus a demokratické principy jako kritérium hodnocení literatury, jež nahradilo komunistickým ústředím požadované ideově politické hodnocení vývoje, současného stavu literatury a vymezení jejího pozitivního programu. M. Jariš později popsal tehdejší důvody tohoto rozhodnutí: *„Ústřední myšlenkou úvodního slova na sjezdu bude humanismus.“* Podle něho šlo o to, *„vyslovit úvodní slovo, které by mohlo bez výjimky jaksi sjednotit všechny komunisty i nekomunisty, mladé i staré, prostě vyslovit něco, na čem by se všichni mohli nějakým způsobem shodnout. Proto hned na počátku bylo řečeno, že touto jednotící myšlenkou musí být myšlenka socialistického humanismu.“* Připustil, že před vedením svazu stála otázka, zda konat sjezd, kde se střetnou dvě skupiny, nebo připravovat sjezd, kde se naprostá většina shodne na určité platformě. Rozhodli se pro druhou variantu, která vyžadovala určitou ideovou toleranci a ústupnost vůči nekomunistům i mnoha komunistům-spisovatelům.

Na listopadové schůzi ÚV SČSS se však udála ještě jedna věc, pro příslušné funkcionáře komunistického ústře-

dí nepředstavitelná. Účastníci rozhodli o personálních změnách v těch svazových funkcích, jejichž obsazení schvalovala podle „kádrového pořádku ÚV KSČ“ tato komunistická instituce. („Člověk čte závěry stranické skupiny v Brně a tam se dozví, že Špitzer je tajemníkem. Známe jeho minulost, byl jedním z těch, kteří chodili do Paříže poklonkovat Tigridovi.“ A. Novotný 19. 9. 1967)

Ideologické oddělení chtělo po dosavadních zkušenostech prosadit, aby příprava sjezdu byla svěřena P. Hanušovi, předsedovi komunistické organizace ve Svazu spisovatelů, a to v postavení tajemníka svazu. Když se někteří členové ústředního výboru svazu dozvěděli, že s tímto úmyslem Auersperg a také vybraný kandidát jedou na poradu do Brna, začali jednat. Vynaložili mnoho námahy, než přesvědčili K. Ptáčníka a J. Špitzeera, aby úkol připravit sjezd převzali. J. Procházka, který se ve věci angažoval, o této události později řekl: „Z tohoto hlediska jsme začali během stranické skupiny v Brně vést určitá jednání, aby sjezd připravoval Špitzer a Ptáčník. Soudruh Auersperg s tím vyslovil souhlas. Říkám to naprosto otevřeně: na základě kompromisu, že jsme stáhli z pořadu bod o Literárních novinách, jak si všichni pamatujete. Tento kompromis, se kterým jsme všichni souhlasili, i s. Jungmann a s. Šotola, byl uzavřen a měli jsme pocit, že jsme všichni vykonali kus dobré práce. (...) vznikla z toho fantastická komplikace v první řadě s. Auerspergovi, což musím říci, aby bylo pravdě učiněno zadost. S. Auersperg si to dost tvrdě odnesl, že souhlasil se s. Špitzerem. Mluvil jsem s řadou slovenských soudruhů na zasedání ÚV [KSČ], kde mně říkali: To jste nám to tam krásně zavařili v Brně; my máme příkaz, abychom Špitzeera v Bratislavě hlídali, a vy ho zvolíte do vedení svazu. Prostě zdálo se, že to nebylo příliš jednoduché ani pro ideologické oddělení. To říkám, aby bylo opravdu jasno. Oni z toho měli velké problémy, z tohoto kompromisu.“

Dosavadní ústřední tajemník svazu J. Šotola se věnoval řízení Literárních novin, a vedení svazu tak de facto

převzali nově zvolení tajemníci Ptáčník a Špitzer. Soustředili se na přípravu sjezdu, zejména dokumentů, o kterých jednal ÚV SČSS v Brně: stanoviska svazu k některým otázkám československé literatury, což mělo být základem sjezdové rezoluce, dále na vypracování zprávy o činnosti svazu mezi sjezdy, a konečně na návrh stanov. První návrhy, předložené v hrubých obrysech, projednával ÚV SČSS (předtím porada komunistů) 18. ledna 1967. Podrobil je kritice, fakticky je odmítl. Účastníci se shodli na tom, že rezoluce jako usnesení sjezdu se vysloví pro aktivní postoj spisovatelů k úsilí za rozvoj společnosti a odmítne pozici „nezúčastněného arbitra a pouhého komentátora“. Ideovým východiskem bude koncepce vyjadřovaná výrazně socialistickým směrem literatury.

Ústřední výbor svazu se v lednu 1967 zabýval též návrhem stanov. Členové odmítli náměty na uplatnění federativních principů v organizaci svazu. Jeden návrh, předložený V. Havlem a A. Brouskem, doporučoval skupinovou federalizaci svazu, tj. aby svaz byl pouze střežovou organizací tvůrčích skupin. Odpůrci, zejména z komunistického ústředí, v takovém uspořádání spatřovali nebezpečí vzniku „*reálné negativní politickomocenské platformy*“. Odpůrci z řad spisovatelů se obávali přeměny svazu ve stavovskou organizaci. Druhý návrh pocházel od slovenských spisovatelů a požadoval, aby celostátní svaz, vybaven malou pravomocí, plnil funkci jakéhosi ústředí nad samostatným svazem českých a svazem slovenských spisovatelů. Tento návrh kritizovalo ideologické oddělení jako politicky neúnosný. „Stranická skupina“ oba náměty obsažené v předložené verzi stanov – na skupinovou i národní federaci svazu – zamítla jako zcela nevhodné.

Vedení svazu chtělo, aby se sjezd konal v červnu 1967; pakliže měl být tento termín dodržen, musel uspořádání sjezdu schválit co nejdříve sekretariát ÚV KSČ. Na jeho program se zpráva „*Svolání IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů*“ dostala 22. února 1967. Zpráva zdů-

vodňovala cíle sjezdu, a to v duchu, jak si přálo ideologické oddělení a jak to patřilo k nezbytným podmínkám schválení sjezdu vůbec, a v předpokládaném termínu zvláště. Proto ve zprávě mimo jiné stálo: „*Smyslem IV. sjezdu bude analyzovat, hodnotit a pokusí se určit stav, úroveň a vývojové směry čs. literatury. Jeho úkolem bude zabývat se místem a posláním literatury v naší společnosti, jejím vztahem k ostatní socialistické a světové literatuře... Úkolem sjezdu bude inspirovat literární tvorbu v duchu XIII. sjezdu KSČ, zejména v duchu rezoluce tohoto sjezdu o otázkách kultury, podnítit tvůrce literárních děl, aby svým občanským postojem a svou uměleckou tvorbou stáli po boku strany v jejím úsilí o další demokratizaci našeho života a jeho všestranný rozvoj.*“

Zdůvodnění sjezdu, výčet jeho cílů ve zprávě sice v podstatě odpovídaly požadavkům ideologického oddělení, byly ale formulovány v dosti obecné podobě. Také dosavadní zkušenosti z příprav vyvolávaly pochyby ideologického oddělení o tom, že sjezd proběhne podle jeho představ. Ve svém stanovisku ke zprávě nejdříve kritizovalo celkovou pasivitu svazu, zejména že se nevyjadřoval k otázkám literární tvorby. Následoval výčet akcí, které oddělení chystá: řadu individuálních i skupinových pohovorů se spisovateli, porady komunistů-spisovatelů, na nichž budou zástupci oddělení vysvětlovat komunistická stanoviska k problémům kulturní politiky a kritizovat skupinové a protispolečenské tendence některých spisovatelů. Plánované akce reagovaly na obavy moci ze sjezdu a jejich iniciátoři jim přisuzovali velký význam. Ideologové ujišťovali sebe i sekretariát ÚV KSČ, že „*tento postup nám umožní předejít nahodilostem, některým možným negativním jevům a zajistit klidný průběh sjezdu. Jen tak budou vytvořeny předpoklady, aby se na sjezdu prosadila jednotná většina spisovatelů, sjednocených na platformě cílevědomého uskutečňování stranické linie v literatuře a umění.*“

Konec června jako termín sjezdu sekretariát ÚV KSČ neschválil. Hendrych navrhoval určit datum až po projednání sjezdových dokumentů v ideologické komisi ÚV KSČ a Novotný chtěl přesunout sjezd na podzim. A tak původní návrh usnesení sekretariát změnil. Formulaci „*schvaluje konání sjezdu koncem června*“ nahradil větou, že „*bere na vědomí rámcovou koncepci zprávy a zaměření předsjezdových příprav*“. Termín sjezdu bude určen až po projednání sjezdových materiálů v ideologické komisi ÚV KSČ. A navíc – pro projednání v komisi předloží ideologické oddělení stranickým orgánům všechny sjezdové dokumenty i kádrové složení ÚV SČSS, jeho předsednictva a ústředního tajemníka či předsedy. Stanovisko ideologického oddělení a usnesení sekretariátu ÚV KSČ potvrzovalo obavy komunistického ústředí ze sjezdu spisovatelů, jakož i nedostatek jeho víry ve vlastní schopnost zajistit průběh sjezdu bez komplikací, když už jej nelze uskutečnit podle vlastních představ. Odmítnutí potvrdit navrhovaný termín sjezdu velká část spisovatelů pociťovala jako hrubý zásah do práv jejich organizace. Jejich kritický vztah ke komunistickému ústředí se vyostřoval.

Na poradě komunistů-členů ÚV svazu 30. března 1967 se toto napětí projevilo natolik silně, že již dostalo nový rozměr. Do popředí vystoupil spor o termín sjezdu. Spisovatelé byli rozhodnuti od svého návrhu neustoupit. Termín sjezdu se stal předmětem konfliktu s mocí. Znatelně také narůstala tendence uspořádat sjezd podle vlastních představ, bez ohledu na požadavky komunistického ústředí. V tomto odhodlání spisovatele posilovaly dosavadní zkušenosti, kdy ideologické oddělení muselo od nejednoho svého požadavku ustoupit. Komunistické instituce však byly poslední instancí, která povolovala konání sjezdu. Proto si mohly klást požadavky a sjezdové přípravy podrobit dohledu a kontrole. Kromě toho využívaly stranickou disciplínu a hrozily stranickými tresty komunistům, kte-

rých mezi členy Svazu spisovatelů byla většina – a ve svazových orgánech jimi byli téměř všichni.

86/

Nicméně mezi funkcionáři SČSS nabývala na síle úvaha o hromadném a demonstrativním odchodu z funkcí v případě, že navrhovaný termín sjezdu nebude schválen. (Přestože se o takovém kroku hovořilo pouze ve velmi úzkém kruhu spisovatelů, vedoucí komunisté o něm věděli ze zpráv Státní bezpečnosti. Nepochybně i tato informace ovlivnila jejich konečné rozhodování.) Spisovatelé si ovšem uvědomovali, že by takový krok velmi pravděpodobně vedl k tomu, že by se sjezd nekonal vůbec. Nabízely se tedy dvě další možnosti. Jedna počítala s kompromisy, na které bylo ve sporných jednáních o jednotlivých věcech komunistické ústředí (ideologické oddělení) ochotno přistoupit. Svazové orgány a jejich „vyjednávači“ toho využívali. Kompromisy však měly své meze a dosažené ústupky spisovatele neuspokojovaly. Druhá možnost vycházela z taktického plánu formálně splnit požadavky komunistického ústředí, předložit požadované návrhy sjezdových dokumentů k diskusi, maximálně v nich prosadit své představy a názory, ale sjezdu vtisknout vlastní ráz a program, hovořit svobodně a volně o záležitostech, které spisovatele tíží a které se neohlízejí na předem vymezené hranice a témata.

V přípravě sjezdu spisovatelé využívali obou možností. Po usnesení sekretariátu ÚV KSČ z února 1967 se jejich postoje radikalizovaly, a tak v tichosti kalkulovali stále víc s druhou možností. Naznačovala to schůze ústředního výboru svazu a jí předcházející „stranická skupina“ 30. března 1967. Na programu byly návrhy sjezdových dokumentů, které mělo do 10. dubna obdržet ideologické oddělení a poté ideologická komise ÚV KSČ. Na jejich schválení závisel termín sjezdu. Porada se ubírala jiným směrem. K předloženým návrhům – stanovisku ke stavu literatury a zprávě o činnosti svazu – se diskutovalo jen výjimečně, a to ještě kriticky: většina „s podrážděností“ odmítala spojovat termín sjezdu s úrovní jeho příprav a trvala na sjez-

du v navrhovaném termínu. Někteří považovali vůbec za zbytečné pro sjezd připravovat dokumenty, převážil však názor o vynucené nezbytnosti dokumenty vypracovat. Účastníci schůze se však netajili tím, že nebudou pro účastníky sjezdu závazné a sjezdové jednání se jimi stejně nebude řídit. Toto hledisko zastával na schůzi 30. března i předseda „stranické skupiny“ Svazu spisovatelů a kandidát ÚV KSČ J. Procházka: „...celá příprava sjezdu je v podstatě naprostým vyslovením nedůvěry spisovatelům a Svazu spisovatelů, jestliže je obava, co bude na sjezdu. Ať je tam, co tam je! Přece jsou to odpovědní a dospělí lidé, ať řeknou, co si myslí, ať je tam zformulováno usnesení, ať je tam napsána rezoluce, ať má každý pocit jakési svobody a ať tam řekne, co si myslí, a ať má pocit, že za ním nestojí čtyři policajti! Nepřetržitě jsou tu ozvěny a ohlasy padesátých let, být v rukavičkách a být v jiné formě. To se budeme dohadovat o slovech, půjde to do ideologické komise, kde nám dokáží, že v řadě pasáží jsme imbecilní a v řadě pasáží politicky nevyspělí, že se to má přepracovat, sjezd se odloží a my v té hře hrajeme šašky. Nezlobte se, že jsem se rozčílil, ale musím to tak říci, že přede mnou to velmi jemně a inteligentně řekl Blažek a Tatarka. To jsou velmi vážné věci, které říká Tatarka o vztahu našeho stanoviska k situaci v národě. Jsou u nás lidé dnes šťastní? Co si myslí náš člověk o celém státě, co si myslí o nás, co si myslí o tom, kam jdeme a co děláme? Nemůžeme přece dělat, že se nás to netýká. My o tom na sjezdu budeme mluvit každý za sebe, ale tady máme připravovat sjezd jako organizace. Z toho hlediska bychom se měli dostat k meritu věci. Děje se tu řada věcí. Nevydává se řada knih, nerealizují se některé filmové scénáře, cenzura se stává tužší, místo aby byla liberálnější, a my se dohadujeme, jako kdyby se v této zemi nic nedělo. Je to jenom hlas do diskuse. Byl bych rád, kdybychom se k těmto základním věcem, které se týkají nás všech a naší společnosti, dostali. Jako ÚV jsme své poslání absolutně nesplnili. V minulém období jsme prohrá-

li všechno, co jsme mohli. Byla i změna ve vedení svazu. Vezměte celou historii Literárních novin mezi sjezdy. Vždyť je to debakl za debaklem, vypadáme jako nepracovití, jako líní a nezodpovědní, ale to není pravda. Podstata věci je přece někde jinde. Zažili jsme řadu schůzí a velmi vzrušených gest, při kterých jsme přicházeli takřka o nervy, kdy s. Auersperg s námi mluvil. Soudruh Auersperg tam není, je tam jiný soudruh, ten tam zase možná za dva roky nebude, ale o nervy přijdeme my všichni, protože my jsme pořád stejní...“

Největší část diskuse se týkala oficiální kulturní politiky, stavu společnosti a komunistické strany. Zazněla velmi kritická slova. Podle Hendrychovy zprávy pro vedení KSČ „v řadě vystoupení se ozvala zastřená nebo otevřená skandalizující kritika, demagogie, nařčení ideologického oddělení ÚV KSČ i vedení strany, že staví spisovatele-komunisty do role manipulovaných šašků, po kterých se vyžaduje slepá poslušnost“. Ostrá kritika dopadala na adresu státní cenzury a naopak chvály se dostalo Literárním novinám. Přes malý zájem o návrhy sjezdových dokumentů se porada komunistů (stranická skupina) shodla na tom, že ústřední výbor svazu bude trvat na tom, aby se sjezd konal v červnu, a že předložené návrhy se upraví tak, aby je včas obdržela ideologická komise ÚV KSČ. Toto rozhodnutí považovala většina přítomných pouze za formalismus. („Sjezd půjde svou cestou a lidé tam budou říkat, co tam chtějí říci, bez ohledu na to, zda si předtím přečtou čtvrt nebo půl kila nějakého materiálu. To víme všichni a zastírali bychom si pravý stav věcí, kdybychom to neřekli.“ J. Procházka)

Po březnové schůzi ústředního výboru svazu se ještě aktivněji do přípravy sjezdových dokumentů zapojilo ideologické oddělení se svým novým vedoucím F. Havlíčkem. Po několikerém jednání s vedením svazu pracovníci oddělení přiznávali, že se jim nepodařilo v návrzích sjezdových dokumentů prosadit požadované změny. Ty se týkaly pře-

devším celkového pojetí, ducha a obsahu, v malé míře formulací. Ideologické oddělení kriticky poukazovalo na popisnost a kompromisní postoje, na úmyslné vyhýbání se jasným ideovým stanoviskům, a to i k otázkám literatury, na nedostatečné vymezení funkce svazu. Opakovalo již dříve připomínanou výtku, že v dokumentech velmi často spisovatelé vystupují v pozici nezúčastněného kritického komentátora stavu společnosti a oficiální kulturní politiky. Tytéž názory obsahovalo i stanovisko ideologického oddělení k návrhům, které obdržela ideologická komise ÚV KSČ.

Na program této jedenáctičlenné komise se příprava sjezdu dostala 6. května 1967. Až na ojedinělé výjimky zastávali diskutující obdobné stanovisko jako ideologické oddělení. Někteří – Matej Lúčan, K. Hoffmann, Vilém Nový, J. Hájek – vyjadřovali svou nespokojenost ještě ostřeji. Kritické výhrady shrnovalo Hendrychem navržené „*Stanovisko ideologické komise ÚV KSČ k návrhům podkladových materiálů pro IV. sjezd Svazu čs. spisovatelů*“. Jeho hlavní body byly: nedostatečné třídní a politické hodnocení humanismu a demokratických ideálů, které ideový sjezdový dokument definoval jako jednotící kritérium literatury, netřídní hodnocení v pasážích o demokracii a tvůrčí svobodě v předválečné republice, dokument se „*nesprávně ubírá cestou ústupků a kompromisů*“ místo směrem rozhodného prosazování postoje komunistické ideologie; dokumenty málo vycházejí ze stranických usnesení, nesprávně vymezují vztah mezi marxistickou a nemarxistickou literaturou, mezi spisovateli komunisty a nekomunisty. Za nejlépe zpracovaný komise označila návrh stanov, neboť „*otevřeně fixuje skutečnost ideového svazu na principech socialismu*“. Odmítla ale princip oddělených voleb ÚV SČSS podle národních skupin.

V diskusi zazněla některá zvlášť ostrá slova. Několik členů kritizovalo, že se málo mluví v dokumentech o literatuře („*tento dokument není dokumentem literárním, ale*

vysloveně kulturněpolitickým, a cíle, které sleduje, jsou v oblasti ideologické“ – Koucký; „Nechápu, jak je možné jít na sjezd spisovatelů a nemluvit o literatuře“ – Lúčan). Nechyběly ani projevy zklamání („neubráníl jsem se zklamání, domníval jsem se, že návrh stanoviska [svazu] přinese nová marxistická stanoviska“ – Jaroslav Kladiva; „těžko jsem mohl uvěřit, že to je považováno za hotový materiál na sjezd spisovatelů, který se má konat v roce 1967“ – Hoffmann; „To přece nemůže být materiál, se kterým by se dalo předstoupit před sjezd, ten by propadl“ – Hájek) a rozčarování nad jednáním spisovatelů-komunistů („Základní trable není v tom, že jsou ve svazu nekomunisté, nýbrž v tom, že my komunisté se nemůžeme dohodnout mezi sebou. Tragédie je v tom, že komunisté mlčí. To je zásadní otázka. Tady se projevuje v tomto postoji vyhnout se nevyhnutelným střetům... Snaha proplout se mi zdá kapitulantská z hlediska svazu“ – Nový. „Zdá se, jako by si soudruzi chtěli vymyslet stanovisko odlišné od toho, co říká rezoluce [XIII. sjezdu KSČ]. Tak jiné stanovisko, že se ptáme, jestli to je možné, aby to mohl komunista akceptovat“ – Hájek).

Z členů předsednictva ÚV svazu, které se schůze na ÚV KSČ zúčastnilo, obhajovali předložené dokumenty J. Špitzer, M. Jariš, I. Kříž, K. Rosenbaum. Špitzer se ohradil proti nařčení zástupce ideologického oddělení (Jarmil Sekera) o úmyslu spisovatelů zaměřit sjezd ne na literární, ale politické problémy. Polemiku a nesouhlas několika členů komise vyvolala odpověď na výtku o názorové nejednotnosti komunistů a nekomunistů: v případě ideového obsahu sjezdu „naším společným úkolem je tady nalézt hranici ústupnosti vůči ostatním“ ve společné organizaci (M. Jariš). Právě myšlenka o hranici ústupnosti se stala pro mnohé nepřijatelná. Závěr diskuse připadl J. Hendrychovi. Zdůraznil politický význam sjezdu a snahu o jeho zneužití odpůrci či kritiky režimu. Nepřímo tak reagoval na Jariše: „Když připustíme bezprincipiálnost, aby tento dokument vyhovoval všem, jenom můžeme prohrát. Já ne-

jsem pro přikře vyhraněná stanoviska, ale v principech ustupovat nemůžeme.“ Po Špitzerově slibu, že dokumenty budou podle diskuse upraveny, Hendrych navrhl konat sjezd v červnu a komise souhlasila.

Průběh a výsledky schůze ideologické komise ÚV KSČ naznačily, že mezi komunisty existují dva směry, které se stále víc rozcházejí, dvě linie a představy o funkci sjezdu. Jednu linii zformulovala březnová diskuse a rozhodnutí ústředního výboru svazu, druhou ideologická komise ÚV KSČ. Spory o linii a zaměření sjezdu v diskusi na tomto setkání nevystoupily v plné síle. Zejména proto, že členové předsednictva svazu mlčeli, neodporovali, nediskutovali, ani když byli vyzváni. Ti, kteří diskutovali, mírně obhajovali návrhy dokumentů a projevíli ochotu je upravit.

Skloubit základní záměry spisovatelů s požadavky ideologické komise ovšem bylo téměř nemožné. Zatímco spisovatelé uplatňovali princip, který by z literatury nikoho nevykloučoval, komise stále vyžadovala stranický, třídní přístup. Zatímco spisovatelé se na sjezdu chtěli vyjadřovat k obecným, celospolečenským otázkám, komise prosazovala program omezený na otázky literatury. Krátce po schůzi ideologické komise, 11. května, se konala konference Svazu slovenských spisovatelů. Předcházející porada komunistů vyslechla bez diskuse zprávu o schůzi ideologické komise ÚV KSČ a jednala o personálních záležitostech. Z konference bylo komunistické ústředí rozpačité. Na jedné straně oceňovalo její klidný průběh i bezproblémovou volbu ústředního výboru (pouze se nelíbilo, že se V. Mihálik v hlavním referátu „*nevyvaroval některých nacionálně jednostranných stanovisek k mimoliterárním otázkám a formulací o literatuře a spisovatelích jako svědomí doby a osobité formě kontroly moci*“). Na druhé straně je až příliš klidný průběh konference zarážel. Vyvozovali z toho, že slovenští spisovatelé nechtějí předem vyzrazovat problémy a témata svých vystoupení na sjezdu. Podle autorů zprávy pro vedení KSČ proto nelze považovat klidnou kon-

ferenci za předobraz sjezdu. Poněkud odlišné informace o konferenci podávala Státní bezpečnost. Upozorňovala zvláště na kuloárové diskuse: na spor o funkci prvního tajemníka svazu (V. Mihálík měl vystřídat Ladislav Ťažký, který nejdříve souhlasil, ale když nakonec odmítl, stal se Mihálikovým nástupcem M. Válek) a na spor kolem pověření J. Špitzerem přípravou celostátního sjezdu, proti němuž vystoupil zejména D. Tatarka. Státní bezpečnost dále sdělovala, že konference se neúčastnili L. Novomeský, L. Mňačko a P. Karvaš, který svou neúčastí údajně vyjadřoval odpor „proti pronikání katolicko-ludáckých tendencí do Svazu slovenských spisovatelů“.

Poslední schůze ústředního výboru svazu před sjezdem (opět s předchozí poradou komunistů) se konala 24. a 25. května. Zástupce ideologického oddělení a komise ÚV KSČ zarazila mimořádně nízká účast. Z 42 členů se jich sešlo jen 18 a v některých chvílích byla účast v sále i nižší. Vůbec se nedostavili slovenští spisovatelé. Přítomní vyslechli stanovisko ideologické komise k návrhům sjezdových dokumentů. K jeho obsahu a k ideovým otázkám nikdo nediskutoval. Účastníci pověřili komisi (J. Špitzer, M. Kundera, I. Skála), aby do 15. června zpracovala poslední verzi dokumentů s přihlédnutím k připomínkám ideologické komise ÚV KSČ (po jejich schválení předsednictvem svazu je měli obdržet členové svazu). Diskusi ale vyvolal návrh kandidátky nového ústředního výboru svazu. Vypracovala jej skupina v čele s J. Procházkou. Z dosavadních členů zůstávalo devatenáct (Březovský, Čivrný, Drda, Hrubín, Jariš, Jungmann, Klíma, Kříž, Kundera, Kosík, Lustig, Otčenášek, Pilař, Procházka, Ptáčník, Skácel, Šotola, Skála, Vrba) a přibylo deset nových (Jiří Brabec, Oldřich Daněk, J. Fried, Eduard Goldstücker, Jiří Hanzelka, V. Havel, J. Škvorecký, M. Uhde, L. Vaculík, F. Vodička). Slovenská konference zvolila patnáct kandidátů (Stanislav Šmatlák, P. Karvaš, Jozef Kot, Dušan Kováč, Ale-

xander Matuška, V. Mihálik, L. Mňačko, L. Novomeský, J. Špitzer, Vincent Šikula, Pavol Števček, D. Tatarka, L. Ťažký, M. Válek, Ivan Kupec).

Některá jména v návrhu byla pro zástupce ideologického oddělení už předem nepřijatelná. Doufali, že na poradě komunistů-účastníků sjezdu prosadí své změny. Další problémy vznikly se schválením vedoucích orgánů svazu, tj. předsednictva a předsedy. Přítomní spisovatelé odmítli splnit usnesení předsednictva ÚV KSČ, kterým si vymínilo svůj předběžný souhlas se složením předsednictva svazu, a svoje stanovisko prosadili. Těžkosti jiného druhu se ohlásily s výběrem a volbou nového předsedy svazu. Nikdo tuto funkci nechtěl přijmout. Zástupci ideologického oddělení i další účastníci schůze naléhavě přemlouvali několik kandidátů, ale marně. Shodli se nejprve na I. Křížovi, a když odmítl, navrhli J. Procházku, ale i ten „jednoznačně odmítl“, byť měl velkou podporu členů ÚV svazu.

Po poslední schůzi ÚV SČSS zvýšilo ideologické oddělení svou aktivitu. Snažilo se ovlivňovat („usměrňovat“) redakční komisi připravující sjezdové dokumenty. 1. června předalo zprávu „*O situaci ve Svazu čs. spisovatelů před jeho IV. sjezdem*“ předsednictvu ÚV KSČ. Obsah a duch zprávy odrážel obavy až strach z toho, co by se na sjezdu mohlo stát. Opakovaly se staré známé věci, tentokrát ale uceleněji a systematicky. Autoři zprávy sebekriticky zhodnotili svou předcházející práci, totiž dialog a kompromisy, nedůsledný postup a ústupky spisovatelům. Následoval výklad o možných či předpokládaných komplikacích: Podařilo se jim sice, aby ze sjezdových dokumentů byly odstraněny ideově a politicky pochybné formulace, ale přesto chystaná „koncepce“ svazu byla kompromisem. Podle autorů zprávy se proti ní připravuje „*koncepce zcela bezbřehého svazu, pojatého jako opoziční politická síla*“ (jako její reprezentanty jmenovali V. Havla a V. Černého), která nenaráží na potřebný odpor, protože se zatím programově

nevyhranila „skupina výrazně stranických sil v literatuře“ a kulturní program KSČ ještě nemá dostatek aktivních stoupenců.

94/

Druhá obava pramenila z předpokladu, že na sjezdu řada spisovatelů přednese své kritické názory na kulturní politiku, činnost cenzury a podobně, aby je přeměnila ve věc veřejnou. Na tyto snahy by sice měli odpovědět spisovatelé-komunisté, kteří byli vždy pevnou oporou strany, ale právě oni budou na sjezdu vystaveni kritice. Třetí obava byla spojena s charakterem, rolí a strukturou svazu: zda má svaz zůstat ideově tvůrčí organizací, nebo se přeměnit v zájmový spolek – syndikát. Zpráva hájila první variantu, k druhé by „se mělo sáhnout jen v nejzazším případě“. Za jistou přednost syndikátu považovali autoři zprávy skutečnost, že by nevlastnil nakladatelství ani časopisy a byl by tedy (jakož i spisovatelé) ekonomicky závislý na státu, na ministerstvu kultury. Konečně čtvrtá obava se týkala složení nových orgánů svazu, čemuž ideologické oddělení připisovalo mimořádný význam. Počítalo se změnou v kandidátce, kterou schválilo vedení svazu v květnu 1967. V rámci příprav sjezdu chystalo oddělení znovu řadu pohovorů, které se spisovateli uskuteční jeho pracovníci i členové ideologické komise a při nichž jim pomohou připravit sjezdové diskusní příspěvky. Za mimořádně přínosné by autoři zprávy považovali setkání členů ústředního výboru KSČ a hlavně předsednictva s vybranými komunisty.

Diskuse ke zprávě v předsednictvu ÚV KSČ (13. června) prokázala, že jeho členové chápou spory se spisovateli mocensky a chtějí je také administrativně mocensky řešit – ovšem až po sjezdu. I heslovitý záznam diskuse to dokazuje. A. Novotný „sjezd pokládá v každém případě za měření sil, nejde jen o pozici spisovatelů a navazujících lidí, zasahuje značně mezi inteligenci a do administrativy (...) zastávají jinou koncepci než KSČ, netají se [tím] (...) od Procházky ke Špitzerovi vystupují, že strana asi s jejich stanoviskem nebude souhlasit (...) zvedneme hozené kopí a tur-

dou pozici, jinak veliké důsledky (...) jde o formování sil míru, pokroku, socialismu – imperialismu atd. – mezi stát nelze! (...) živí protisovětské nálady (zejména skupina Havlova, bývalí nár. soc., soc. dem.) – jdou na změnu režimu – tito lidé pracují proti nám; přes ně kapitalistická cizina“. Chudík: „... je součástí politického zápasu ve světě! U nás ožívování starých bojů.“ Hendrych: „podařilo se ‚otrávené‘, ale poctivé lidi naše angažovat! Předseda? Co Drdu? Nikdo nebude chtít dělat! Šikovně, jinak vezme Klíma.“ M. Vaculík: „(...) říci B; řada lidí se rozešla s KSČ – vzít nakladatelství, Literární noviny, ovlivňují veřejné mínění; svoboda tvorby ano, ale vydávat, co nám vyhovuje, nelze jim nechávat v rukou nástroje, využívají [je] ti, co mají mocenské pozice proti nám.“ Hendrych a Novotný: „(...) po sjezdu budeme řešit; jít dost daleko (...) po sjezdu další závěry.“ Předsednictvo ÚV KSČ se usneslo stranické skupině sjezdu zaslat dopis s otevřeně formulovaným stanoviskem a s výzvou, aby se k němu členové KSČ také otevřeně vyslovili. Diskuse předsednictva ÚV KSČ jasně nasvědčovala, že o mocenském řešení sporu se spisovateli bylo rozhodnuto už před sjezdem, který tak připravené zákroky jen oddálil.

20. června se sjezd spisovatelů znovu objevil na programu předsednictva ÚV KSČ. Dostalo totiž informaci ideologického oddělení, že spisovatelé opět odmítli předložit návrh personálního obsazení nových vedoucích orgánů svazu. Tentokrát to bylo oficiální sdělení předsednictva ÚV SČSS, které o tom rozhodlo 15. června a zároveň schválilo pouze návrh na jmenování J. Procházky předsedou svazu (ten však již v květnu kandidaturu odmítl). Předsednictvo ÚV KSČ opět ustoupilo. Vyslovilo sice výtku komunistům ve vedení svazu, že nesplnili jeho rozhodnutí a nepředložili návrh na personální složení svazových orgánů, zároveň však vzalo na vědomí kandidaturu J. Procházky, i když k jeho osobě mělo vážné výhrady ideologické oddělení, a pověřilo Hendrycha, aby mu vytkl jeho počínání, neslučitelné s funkcí kandidáta ÚV KSČ. Přistoupilo na to, aby

spisovatelé návrh složení nového předsednictva svého svazu předložili ihned po sjezdu. Současně schválilo text svého dopisu, který stranické skupině přednese J. Hendrych a který nebude zveřejněn.

96/ Ve zprávách i diskusích příslušných ústředních komunistických institucí zaznívaly stále častěji a silněji obavy a varování před skupinami, které chtějí sjezd využít jako veřejné tribuny pro manifestaci svých opozičních postojů vůči oficiální politice a k prosazení svých záměrů. Vedoucí komunisté byli přesvědčeni, že „opozičníci“ chtějí ovládnout svaz – dosáhnout toho, aby staré a už dlouholeté funkcionáře vystřídali příslušníci mladé, nové generace. Za nejnebezpečnější považovali takzvanou Havlovu skupinu, která podle nich byla ovlivněna, ne-li řízena V. Černým. Havlovu skupinu ztotožňovali s „tvářisty“, rozšířenými o některé spisovatele, kteří měli styky se Svědec tvím. V. Černého považovali za hlavního, v pozadí stojícího představitele opoziční aktivity mezi kulturní inteligencí vůbec, a spisovateli zvlášť. Takový názor zastávali všichni v komunistickém ústředí („Černý je zloduch“ – J. Dolanský), ovlivnění zveličovanými zprávami Státní bezpečnosti. Menší nebezpečí než v „Havlově skupině“ spatřovali v „neposlušných komunistech“ a v jejich opozičních tendencích. Zarážela je naopak pasivita těch stále věrných spisovatelů-komunistů, kteří se neangažovali v odporu proti neposlušným soudruhům. Doufali, že tvrdým kurzem vůči odbojným spisovatelům a názorově „pomýleným“ spisovatelům-komunistům, výzvami ke stranické disciplíně a strašením stranickými tresty je přimějí k poslušnosti a k postupu podle svých směrnic.

O přípravách „Havlový skupiny“ na sjezd spisovatelů hovořil Hendrych i zprávy ideologického oddělení. Novotný dokonce prohlašoval, že dřív než svaz připravovali sjezd odpůrci režimu ve spojení se Svědec tvím, že tedy byl sjezd koncipován či alespoň ovlivňován ze zahraničí. Tyto

představy a závěry Novotný získával zejména ze zpráv Státní bezpečnosti, která odposlouchávala Havlovy a Černého hovory a měla je zachycené i v hlášeních svých spolupracovníků. Zprávy Státní bezpečnosti pro ministra vnitra a pro A. Novotného od poloviny roku 1966 často obsahovaly přílohy o přípravě sjezdu spisovatelů.

/97

Státní bezpečnost 12. listopadu 1966 zaznamenala poradu „tvářistů“ o postupu na sjezdu spisovatelů a podala o ní patřičnou zprávu: Havel, Mandler, Doležal, Šmejkal a další se shodli na tom, že se vytvářejí podmínky pro převzetí iniciativy. Vedle obnovy Tváře šlo o výměnu stávající garnitury ve vedení SČSS a o změny ve stanovách, s jejichž připravovaným zněním nesouhlasili. Diskutovalo se o Havlově členství v komisi pro přípravu sjezdu – převážil názor, aby v komisi zůstal. Autoři zprávy konstatovali, že „hlavní úlohu při oficiálních vystoupeních má sehrát V. Havel, který má autoritu mezi členy svazu a nelze vyloučit, že jeho vystoupení může mít ohlas i v zahraničí“. Na schůzce „tvářistů“ prohlásil, že na sjezdu bude hovořit, co bude chtít, bude se distancovat od oficiálních příprav sjezdu a odmítne jakýkoliv kompromis. Za tři dny autoři zpráv hlásili, že zjistili tendence, hlavně uvnitř skupiny kolem Tváře, k rozbití sjezdu spisovatelů a že se připravuje diskreditace těch, kteří by už neměli být zvoleni do příštího vedení SČSS.

Zvláště v únoru až dubnu 1967 Státní bezpečnost zasobovala vedoucí komunisty poplašnými zprávami. 2. února hlásila, že určitá část spisovatelů (kolem Havla, mj. Grossman, Kolář) hodlá využít sjezdu k získání pozic a ke změně ve svazu a hlavně k docílení tvůrčí svobody („V podstatě jim jde o to, aby nebyli ideově závislí na ÚV KSČ“), že v mnohém s nimi souhlasí i Špitzer, chce prosazovat plnou tvůrčí svobodu pro všechny („stejná jak pro Havla a jeho skupinu, tak pro Ladislava Štolla“) a zamezit zásahy do tvůrčí svobody ze strany cenzury i komunistického

ústředí. Autoři zprávy poukazovali na pasivitu některých spisovatelů, hlavně „pevných opor KSČ“ v ústředních orgánech svazu.

98/ 7. a 8. února se informace zabývaly předsjezdovou diskusí v pobočkách spisovatelů v Brně a Ostravě: brněnští předpokládali na sjezdu rozpory mezi mladou a starou generací, hovořilo se dokonce o přípravě mladých na „protisvazový puč“ a k návratu k syndikátu (Alena Bernášková). V Ostravě požadovali diskusi o ideovém zaměření svazu. Zpráva rovněž zaznamenala rozhořčení mezi spisovateli po zásahu ideologického oddělení, které si vynutilo odchod L. Vaculíka z Literárních novin, a že J. Špitzer a K. Ptáček uvažují o odchodu z funkcí. Z 22. února pocházela ještě jedna zpráva: Špitzer prý konstatoval, že příprava sjezdu se konsoliduje; získal Havla a Brouška, aby vypracovali návrh stanov, který je v rozporu s návrhem příslušné komise. Informace se rovněž zmiňovala o diskusi na poslední schůzi vedení svazu o stanovisku k literatuře, kde převážily názory, aby se literatura nezužovala na socialistický realismus, aby se nepotlačovala a neomezovala československá kultura. Referát měl vyzvednout význam vzniku Československa v roce 1918 a vše pozitivní, co republika přinesla.

V březnu Státní bezpečnost informovala o dvou schůzkách „tvářistů“: 15. února je Havel seznámil s deklarácí připravenou pro sjezd. Účastníci prý s obsahem nesouhlasili, zejména proto, že neobsahuje jimi požadovaný základní „*problém kontroly politické moci v podmínkách socialismu*“; shodli se však v tom, že má-li být deklarace většinou spisovatelů na sjezdu přijata, nebylo by vhodné s takovým požadavkem vystoupit. Havel sděloval také svůj příznivý dojem ze Špitzera („*myslí to poctivě a není placeným agentem partaje*“), od kterého se také dozvěděl, že „*V. Havel je strašidlem Svazu spisovatelů*“. Na schůzce 4. března jednali (Havel, Mandler, Paukert) o rozhovoru se Špitzerem, kterému Havel předal připomínky ke sjezdové

deklaraci; Špitzer s nimi souhlasil a Havla vyzval, aby návrh opatření připravil a vystoupil s ním až na sjezdu, tedy bez kontroly komunistického ústředí. Nezamítl ani Havlův námět na přijetí V. Černého do SČSS a Havel podle zprávy StB slíbil vypracovat otázky, které by měl sjezd řešit, a projednat je s „tvářisty“. StB také zaznamenala, že na schůzce Havel opakoval Špitzerovo přesvědčení, že *„Svaz spisovatelů je v současné době jediná buňka opozičního myšlení ve státě“*. Zpráva Státní bezpečnosti končila ujištěním: další Havlova činnost je pod kontrolou.

Dubnové zprávy shrnovaly informace za minulý měsíc. Jedna s názvem *„Intriky V. Černého a V. Havla“* nejdříve zaznamenala předpovědi A. J. Liehma o bouřlivém průběhu sjezdu spisovatelů, protože se objevují snahy obnovit stalinismus. Další informace se znovu týkala jednání Havla se Špitzerem, který Havla pověřil přípravou jednání o přijetí V. Černého do svazu, a konstatovala, že Černý by byl ochoten členství přijmout pouze za určitých podmínek; ty by však bylo obtížné splnit. (V. Černý připravoval sborník spisovatelů, zřejmě ke sjezdu, mezi autory byla jména Jaroslav Seifert, V. Holan, Jan Werich, L. Novomeský, Bedřich Fučík, V. Neff, Edvard Valenta, Karel Konrád, Vilém Závada, Jiří Voskovec, Egon Hostovský, Jan Čep). Koncem března opět jednali (Havel, Doležal, Mandler, Grossman) o vystoupení na sjezdu spisovatelů. Podle zprávy Státní bezpečnosti připravoval Havel návrh, který by se týkal i organizace svazu a jeho časopisů.

10. dubna Státní bezpečnost podrobně informovala o průběhu březnové schůze ÚV SČSS a následných rozhovorech Havla se Špitzerem. K nejdůležitějším informacím o schůzi ústředního výboru svazu patřilo rozhodnutí, že funkcionáři *„složí všichni funkce a na přípravách se nebudou podílet“*, jestliže komunistické instituce budou mít výhrady k pojetí a termínu sjezdu. Dále Špitzerovo sdělení o přípravě jakéhosi manifestu či deklarace (šlo vlastně o pozdější stanovisko ke stavu československé literatury),

sjednucujícího dokumentu vymezujícího poslání spisovatele a jeho úlohu ve společnosti, který připravuje skupina (M. Kundera, L. Novomeský, J. Seifert, F. Hrubín, J. Drda) netající se obavami, že proti deklaraci vystoupí L. Štoll a jeho příznivci v ideologické komisi. (Na Štollovu adresu padala velmi ostrá kritika, nejen na jeho činnost v minulosti, ale i současnou; *působí škodlivě a vyvolává nespokojenost a posiluje odstředivou tendenci různých literárních skupin* – Špitzer.) V případě, že by hrozilo okleštění smyslu deklarace, vzdala by se skupina práce, což by ohrozilo konání sjezdu. O jednání Špitzera s Havlem, který o obsahu informoval přátele, Státní bezpečnost uváděla: pozvání ke Špitzerovi si Havel vysvětloval jako diskusi „s vůdcem opozice“ a po vylíčení průběhu a výsledku schůze vedení svazu byl požádán o vyjádření k uvažované deklaraci. Jeho základní připomínka zněla: neobsahuje kontrolu moci zvenčí, tj. mimo KSČ, a také nevymezuje hlavní problém, a to problém diktatury, kterou cítí všichni. Havel uznal, že „oni“, tj. mnozí spisovatelé-komunisté, považují svou aktivitu za revolučnější než aktivitu skupiny kolem Tváře, ale mají komplex viny, že se angažovali v KSČ, ale nejsou dosud schopni z ní vystoupit nebo jinak se s tím vyrovnat. Přes tyto kritické postoje Špitzer dospěl k přesvědčení, že je možné s Havlem spolupracovat.

Za měsíc (zpráva z 11. a 12. května) sdělovala Státní bezpečnost, že mladí kolem Havla se vyslovují proti návrhům sjezdových dokumentů, zejména proti deklaraci. Opakovali, že mají sice připravenou vlastní rezoluci, ale protože nepředpokládali její přijetí na sjezdu, upustili od jejího podání. Souhlasili s tím, aby Havel předložil ve sjezdové diskusi konkrétní návrhy, vedle obnovy Tváře přijetí V. Černého a J. Palivce do svazu a vydání sborníku, který připravoval Černý. Zpráva také upozorňovala na Havlův úmysl zvýraznit ve stanovách práva na volnost tvorby a na to, že se mezi spisovateli šíří názory či požadavky na rehabilitaci spisovatelů perzekvovaných po roce 1948.

Poslední významnější zpráva Státní bezpečnosti o situaci před sjezdem spisovatelů zaznamenala rozmluvu V. Havla s V. Černým. Havel hovořil o názorech mnoha spisovatelů, podle nichž sjezd nemá platnost, „*je pouze formálním mezičlánkem, který musí především respektovat linii ÚV KSČ a vlády*“. Protože současný režim je natolik otrlý, že kvalifikované projevy nebere v úvahu, rozhodli „tvářisté“ sjezdu předložit pouze obecně formulované požadavky ve prospěch demokracie a svobody. Za svůj úspěch považovali prosazené změny ve stanovách: volné vznikání a zanikání časopisů, členem svazu může být každý spisovatel, i když nemá možnost publikovat. Černý naopak považoval mezinárodní i vnitřní podmínky režimu za příznivé pro to, aby se neustupovalo a prosazovalo se jednání o konkrétních požadavcích. Možnost účasti V. Černého na sjezdu, o čemž jednal dříve Havel se Špitzerem, se neuskutečnila, Černý neobdržel pozvání. Oba se shodli na tom, že Havlovo vystoupení na sjezdu bude obsahovat požadavek satisfakce politicky postižených spisovatelů.

Ze stejného dne byla i agenturní zpráva Státní bezpečnosti z Bratislavy. Podle ní většina slovenských spisovatelů hodnotila přípravu na sjezd dobře (Karvaš, Mihálik, Mináč, Katarína Lazarová, Ťažký). Předpovídali však bouřlivou diskusi, neboť mezi českými spisovateli existují skupiny mladých, které bojují o mocenské pozice ve vedení svazu (Havlova, Kohoutova, sekce mladých). Většina slovenských spisovatelů však neprojevuje zvláštní zájem nebo nadšení pro sjezd a „*nic od něho nečekají*“. Jiní by si přáli, aby vyjádřil stanovisko k socialistickému realismu, který ustupuje do pozadí.

Bezprostředně před sjezdem spisovatelů nebyla tedy pro orgány svazu ani pro komunistické instituce kritická až výbušná situace mezi spisovateli tajemstvím. Informace, které v komunistickém ústředí dostávali, více či méně přesné, vyvolávaly obavy z průběhu sjezdu, ale také naděje na řešení už delší dobu existujících sporů se spisovateli –

nekomunisty i komunisty. Představitelé režimu převáděli všechny sporné záležitosti do mocenské polohy, chápali je jako boj o ovládnutí svazu nebo jako formování opoziční síly. Počítali s tím, že po sjezdu – také podle toho, jak dopadne – vyřeší situaci rázně.

2.

NA SJEZDU

Prvý den

/103

V předvečer IV. sjezdu československých spisovatelů 26. června 1967 se sešla porada delegátů-komunistů z českých zemí. Ze 470 pozvaných jich sice 297 přišlo, ale během porady odcházeli – při závěrečném vystoupení delegáta ÚV KSČ J. Hendrycha již v sále zbývalo 143 lidí a jednání o kandidátce příštího ústředního výboru svazu se nakonec účastnila necelá stovka přítomných. Hendrych přečetl dopis ÚV KSČ stranické skupině SČSS a také jeho dovětek týkající se izraelsko-arabské války. Oficiální dopis určený pouze stranické skupině byl v dosavadní praxi něco neobvyklého. Svědčil o obavách komunistického vedení z názorové nejednotnosti členů strany na sjezdu. (Těm, kteří se nad touto zvláštností po dvou sjezdových dnech podívovali, Hendrych připomněl její oprávněnost.)

O dopisu rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ 13. června. Podle navrhovatele J. Hendrycha měl být dopis velmi krátký. Jeho text pak v předsednictvu projednávali za týden. Po diskusi se obsah i tón dopisu přitvrdil. Rozhodně odmítl myšlenku takzvané integrace, která znamená smír s buržoazní ideologií a poté i s politikou kapitalistického světa, a v této souvislosti kritizoval komunisty, kteří slevuují ze zásadního postoje, propadají objektivistickým názorům, horují pro humanismus, demokracii a svobodu bez jejich sociálního a třídního obsahu. Značnou pozornost dopis věnoval poměrům ve Svazu spisovatelů. Požadoval vymezit přesné hranice pro členství ve svazu a odsuzoval snahy „*překrýt pláštěm smíření*“ vnitřní ideové rozpory. Varoval před úsilím zbavit spisovatele věrné komunistické straně vlivu ve svazu i v literatuře, které se skrývá za střetáváním estetických názorů a tvůrčích skupin. Podle

dopisu svaz propadal ideové rozbředlosti a současně organizační atomizaci. „*Formují se zjevně různé skupinové kulturněpolitické platformy, které programově polemizují s kritérii socialistického umění a netají se mocenskými ambicemi,*“ aniž by narážely na patričný odpor komunistů.

Následovala pasáž o „absurdních“ spekulacích nepřátel na Západě: že by svaz mohl působit v roli opozice proti vládnoucí straně. „*Nejde o to, že by někteří jednotlivci neměli takové chutě. Jistě by si přáli, abychom přečeňovali jejich síly. Toho se však nedočkají, protože každý jejich pokus podsunout spisovatelské organizaci podobný postoj nepochybně tvrdě narazí mezi samými spisovateli.*“ Na závěr se dopis nepřímou vyjadřoval k navržené kandidátce nového vedení svazu, kam nepatří lidé ideově zmatení nebo programově vzdálení socialistické společnosti. Dovětek k dopisu vznikl jako reakce na dopis a na rozhovory několika spisovatelů pro tisk o československém stanovisku k arabsko-izraelské válce. Názory spisovatelů, kteří nesouhlasili s postojem Československa k situaci na Blízkém východě, dovětek k dopisu ÚV KSČ rozhodně odmítal. Kvalifikoval je jako „*útok proti zahraniční politice strany a republiky*“.

Dopis předsednictva ÚV KSČ se minul účinkem, neboť většina diskutujících „*nebrala podněty dopisu ÚV KSČ příliš na vědomí*“. Věnovali se jiným problémům, především kritizovali oficiální kulturní politiku, činnost cenzurního úřadu a kladli „*některé požadavky, které jsou s postojem komunistů neslučitelné*“. Například vytykali tisku neobjektivní informace, hovořili o právu každého občana kritizovat vládu (Šotola, Jan Trefulka, Liehm, Procházka, Vaculík). K činnosti svazu zaujal kritické stanovisko pouze J. Hájek a výhrady k ní měli ještě Pavel Hanuš a Jan Hostáň. Hodně času zabrala diskuse k arabsko-izraelské válce a k československému postoji, při níž nikdo z diskutujících nesouhlasil s vládní politikou. J. Procházka, předseda stranické skupiny, podal zprávu o její činnosti

od posledního sjezdu spisovatelů. Podle delegace ÚV KSČ hovořil o působení komunistů v ústředním výboru svazu nekriticky, shovívavě. Příčinu nedostatků přesunul na ideologické oddělení a kulturní politiku ÚV KSČ. Kritizoval tiskový zákon a státní cenzurní úřad a požadoval rehabilitaci Závaše Kalandry (oběť nezákonného politického procesu). V diskusi pak vystoupil J. Hendrych. Kritická stanoviska odmítl a naopak nespokojeně poukázal na to, že téměř bez povšimnutí zůstaly hlavní problémy v práci SČSS, zformulované též v dopise ÚV KSČ. Na závěr pouhá třetina původních účastníků schválila s nepatrnými změnami návrh stranické skupiny na kandidátku příštího vedení svazu.

Delegace ÚV KSČ se netajila nespokojeností s průběhem schůze, se zřetelným nezájmem a předčasným odchodem většiny účastníků i s obsahem diskuse, v níž zcela převážila kritika oficiální politiky a nenarazila přitom na odpor „*straně věrných*“. Zdráhala se uvěřit, že by schůze komunistů mohla být předobrazem sjezdu.

Již první sjezdový den (27. června v Národním domě v Praze-Vinohradech) však její naděje zmařil. Po uvítacím projevu V. Závady následoval úvodní projev M. Kundery ke sjezdovým materiálům, v první řadě k návrhu stanoviska SČSS k některým otázkám literatury. Poslední čtyři roky charakterizoval jako léta největšího rozmachu české a slovenské literatury od roku 1948 a poté hovořil o vztahu a osudu národa, kultury a svobody. Delegaci ÚV KSČ se Kunderovo vystoupení nelíbilo. Odsuzovala jeho výklad minulosti, jeho velmi kritické až nepřívznivé hodnocení kulturní politiky od roku 1945, jeho pojetí vztahu umění a ideologie. Zejména později připisovala Kunderovu projevu větší význam, než ve skutečnosti možná měl. Podle delegace svými zčásti problematickými a zčásti zcela nesprávnými názory „*založil politickou a filozofickou platformu, ze které zjevně organizovaně vycházela řada dalších diskutérů z redakce Literárních novin a Hosta do domu*“. Vyvolal

také první projevy „psychózy“ na sjezdu, která umožnila, že „značná část přítomných aplaudovala zcela nekriticky protistranická a protistátní stanoviska“. Delegace ÚV KSČ považovala za nutné vliv Kunderova vystoupení již v zárodku paralyzovat. Proto J. Hendrych hovořil hned po něm, ačkoliv s tím původně nepočítal. Se svým projevem, který byl jen jedním z řady obdobných funkcionářských projevů o kultuře, však neuspěl. Podle zprávy delegace „část sjezdu dávala najevo nezáměr o projev“. Okázalý nezáměr o Hendrychův projev pochopili zástupci ÚV KSČ jako demonstraci nesouhlasu.

Již následující událost naznačila, že se sjezd stane tribunou kritiky režimu a veřejných vystoupení opozičních proudů. P. Kohout a Alexandr Kliment napadli státní cenzuru, požadovali její zrušení a změnu tiskového zákona. Kohout se dotazoval „na osud revoluce“, Kliment hovořil o nesvobodě („duchovní život je v krizi“) a žádal, aby sjezd přijal „manifest o svobodě slova“. Nakonec navrhl, aby byl přečten dopis A. I. Solženicyna sovětskému svazu spisovatelů. Ten přečetl P. Kohout. J. Hendrych na protest sjezd opustil a „varoval některé členy předsednictva [sjezdu] před takovým průběhem sjezdu“. Většina přítomných přijala dosavadní vystoupení spisovatelů včetně Solženicynova dopisu s velkým souhlasem. Delegace ÚV KSČ jejich počínání hodnotila jako hysterickou a demonstrativní podporu zjevné provokace. U některých přítomných komunistů vyvolalo sjezdové jednání a zejména Hendrychův odchod obavy z možné reakce stranického vedení. Jiní však odsuzovali počínání svých kolegů z přesvědčení a někteří z nich sjezd opustili nebo připravovali protestní akci. Iniciátory a organizátory tohoto protestu byli I. Skála a J. Hájek, podepsalo jej několik spisovatelů (J. Glazarová, L. Mňáčko, Milan Lajčiak, Josef Sekera, Vojtěch Cach) a svůj podpis přislíbili také Jiří Marek, Bohumil Říha, Rudolf Černý, Alexej Pludek a několik dalších slovenských kolegů.

Odpolední průběh sjezdu přinesl značné uklidnění. Většina diskutujících hovořila o problémech literatury, kriticky o činnosti svazu a poměrech v Literárních novinách (Dušan Hamšík, L. Novomeský – jeho projev četli V. Mihálik, A. Pludek, K. Bednář, Josef Hanzlík, P. Kabeš, J. Pilar, Oldřich Šuleř, A. Matuška). K uklidnění přispěl i diskusní příspěvek E. Goldstückerera. Navrhl považovat Solženicynův dopis – už dříve byl ovšem pro většinu účastníků veřejným tajemstvím – za interní informaci, která nebude zaznamenána ve sjezdovém protokolu. Odmítal také výzvu spisovatelů-emigrantů, aby sjezd vystoupil na obhajobu J. Beneše. Nejdůležitější byla největší část jeho vystoupení inspirovaná Kunderovým úvodním projevem; v ní hovořil o zákonitém a organickém napětí mezi literaturou a politikou, mezi spisovateli a politickou reprezentací státu. Delegace ÚV KSČ hodnotila Goldstückerovo vystoupení rozporně. Kladně oceňovala jeho přínos ke zklidnění atmosféry, avšak nepříznivý vliv spatřovala v tom, že *„zároveň se oslabila vůle řady spisovatelů odmítnout důrazně dopolední vystoupení, případně opustit sjezdové jednání“*. Tento druhý pohled naznačoval, že by přivítala (nebo alespoň neodmítla) rozkol mezi delegáty vedoucí až k předčasnému ukončení sjezdu. Nicméně po klidnějším odpoledni mezi těmi, kteří chystali protest proti dopoledním vystoupením, převládl názor, že šlo o náhodné projevy a že zastánci *„opozičních tendencí“* už nenaleznou odvahu se ozvat.

Shodou okolností se 27. června konala řádná schůze předsednictva ÚV KSČ. Jako dvanáctý bod byly na programu jednání písemné podklady (dopis tří k politice vůči Izraeli a záznam o rozhovoru Hendrycha a Kouckého s J. Procházkou) a ústní informace J. Hendrycha o průběhu stranické skupiny a prvního dne sjezdu spisovatelů. Podrobný záznam diskuse není v archivu k dispozici, ale přijaté usnesení nenechává na pochybách, k čemu Hen-

drychova informace a následující diskuse mířily. V návrhu usnesení se konstatovalo, že „*v řadě vystoupení se ukazují organizované snahy [v původním návrhu bylo „po předchozí přípravě“] přeměnit sjezd v platformu politické opozice*“, a že nedojde-li na druhém sjezdovém dni k „*pozitivní změně*“, opustí celá delegace ÚV KSČ sjezd po stručném prohlášení svého vedoucího, v němž „*odmítne protistranické a protistátní výpady, k nimž dal sjezd, aniž by se od nich distancoval, platformu*“.

Po diskusi však byla věta o odchodu delegace KSČ ze sjezdu z usnesení vyškrtána. Vedení KSČ se rozhodlo pro politicko-administrativní a represivní opatření. První se týkalo omezení zpravodajství o sjezdu (včetně Literárních novin) jen na strohé informace, druhé J. Procházky: členové ÚV KSČ měli být seznámeni s jeho počínáním a s návrhem na zbavení funkce kandidáta ÚV KSČ. Třetí bod ukládal důkladně analyzovat situaci mezi spisovateli včetně průběhu sjezdu a „*připravit návrhy bezprostředních i dlouhodobých opatření po stranické a státní linii*“.

Již po prvním dnu sjezdu – krátce po Hendrychově odchodu ze sjezdu – rozhodlo komunistické vedení o ostrých zákrocích proti „*neposlušným spisovatelům*“. A. Novotný později (v rozhovoru 24. března 1971) tento Hendrychův čin kritizoval. Podle zápisu dvou účastníků rozhovoru hovořil o tom, že se Hendrych choval na sjezdu spisovatelů zbaběle a nezodpovědně, ze sjezdu utekl a nechal tam samotného Havlíčka. Na sjezd se vrátil až na osobní příkaz Novotného, a to ještě opožděně, druhý den. Sám Hendrych ve svých poznámkách ze 17. září 1970 napsal, že Novotný reagoval na sjezd velmi podrážděně, přistupoval ke spisovatelům ze značně zjednodušených hledisek, protože podle něho „*všichni, kdo neuznávají třídní tendenci naší demokracie, stojí na druhé straně*“; nedovedl diferencovat mezi kritikou, postrádal toleranci k „*oportunistickým tendencím*“, jeho sektářský přístup naopak těmto tendencím napomáhal. Hendrychův odchod ze sjezdu se stal ve vedení

KSČ zřejmě předmětem sporu. Nasvědčuje tomu jak pozdější Novotného kritika, tak vyškrtnutí věty (z návrhu usnesení) o zvážení odchodu delegace ÚV KSČ během druhého dne sjezdového jednání.

Ještě večer se sešla narychlo svolaná skupina vybraných a „straně věrných“ účastníků sjezdu, která měla podle usnesení předsednictva ÚV KSČ rozhodnout o svém protestním prohlášení s tím, že *„komunisté-delegáti sjezdu se nadále nemohou účastnit jednání, které se stalo [platform] protistranických a protistátních útoků“*. Hendrych jim sdělil závěry předsednictva ÚV KSČ k průběhu prvního sjezdového dne. Účastníci schůzky přijali návrh zástupců komunistického ústředí, že příští den někteří budou ve svých diskusních příspěvcích kritizovat dosavadní průběh sjezdu a vystoupí proti názorům obsaženým v úvodním projevu M. Kundery.

Druhý den

110/

Druhý den sjezdu (přítomno bylo 368 osob, z toho 211 členů a 63 kandidátů svazu, 49 překladatelů a 45 hostů) nezačal pro příznivce a obránce oficiální kulturní politiky a stanovisek komunistického vedení špatně. Zahájil jej J. Šotola zprávou o činnosti Svazu spisovatelů. Dopoledne se objevila kritika kulturní politiky (A. J. Liehm), cenzury (I. Klíma) a úvahy o vztahu rozumu a svědomí v životě a činnosti intelektuála (K. Kosík). Vystoupili však také kritikové „neposlušných opozičníků“, zřejmě podle dohody ze schůzky s J. Hendrychem. Odsoudili „dopředu připravené výpady“ proti zahraniční politice ČSSR a SSSR, cenzurnímu úřadu, státnímu a stranickému aparátu (M. Lajčiak), názory M. Kundery (J. Hájek, I. Skála), záměrné nastolování politických otázek na sjezdu a vyjadřování postojů, které se rozcházejí s politikou komunistické strany a státu, neodůvodněný požadavek na rozšiřování svobody pro literaturu (I. Skála). Další diskutující se věnovali především otázkám literatury, překladatelské činnosti, literatuře národnostních menšin (Jarmila Fastrová, J. Skácel, Henryk Jasiczek, J. Škvorecký).

Přesto se dopolední jednání neodvijnelo zcela podle představ či rezie delegace ÚV KSČ. Neuspěl Lajčiakův návrh na přečtení rok starého dopisu V. Mináče o důvodech jeho vystoupení z ústředního výboru svazu, neúspěšně skončila i snaha, aby vedení svazu na sjezdu odmítlo čtení Solženicynova dopisu a kritiku zahraniční politiky na Blízkém a Středním východě. Narychlo se během sjezdového jednání sešlo předsednictvo ústředního výboru SČSS a J. Procházce uložilo vypracovat příslušné stanovisko. Podle delegace ÚV KSČ podnětem ke schůzi předsednictva svazu a ke snaze o vydání jeho stanoviska bylo hlavně znepokojení z trvající Hendrychovy nepřítomnosti; jeho návrat – a ovšem také neochota Procházky i dalších členů

předsednictva svazu – byl pak zřejmě důvodem, proč stanovisko nakonec vypracováno nebylo. K určitému uspokojení delegace ÚV KSČ přispěla iniciativa V. Mihálíka, M. Válka a J. Špitzyera, kteří během polední přestávky formulovali návrh stanoviska předsednictva sjezdu k některým dopoledním vystoupením prvního sjezdového dne. Iniciativa tří spisovatelů měla zahladit neúspěch se stanoviskem předsednictva ÚV svazu a byla jeho jakousi náhražkou prezentovanou předsednictvem sjezdu prvního dne. (Každý den se předsednictvo sjezdu měnilo, po všechny dny byli jeho členy Šotola, Drda, Kříž, Procházka, Špitzer, Skácel, Kundera, Otčenášek, Pilař, Zdeněk Pluhař).

Odpolední diskusi zahájil V. Havel. Kritizoval oficiální kulturní politiku, zvláště ostře práci svazu, přípravu sjezdu, zákaz Tváře, interpelaci skupiny poslanců proti několika filmům. Na závěr navrhl změny v připravených stanovách (právo zakládat tvůrčí skupiny mimo svaz) a několik usnesení, která by měla být závazná pro příští ústřední výbor svazu, například vypracovat koncepci vydávání svazového tisku, vyslovit souhlas s vydáváním časopisu *Obratník*, který by navázal na *Tvář*, zaujmout stanovisko k české a slovenské literatuře v zahraničí a její publikaci doma a rozhodnout o členství spisovatelů, kteří v důsledku dřívějších zásahů stáli mimo svaz – mimo jiné V. Černého, J. Chaluppeckého, J. Palivce, Bohuslava Reynka, Jana Patočky, Josefa Šafaříka, B. Fučíka, Zdeňka Urbánka a dalších. Ve zprávě o sjezdu delegace ÚV KSČ o Havlově vystoupení napsala: „*Celou řadou průměrů vyvolal náladu nespokojenosti s celkovým stavem práce svazu, ale také celé naší společnosti. Ostrou kritikou svazu útočil na obsah naší kulturní politiky.*“

Většina z osmi diskutujících, kteří odpoledne ještě mluvili, zaujala kritický postoj ke kulturní politice obecně nebo k jednotlivým případům jejího direktivního řízení (M. Jungmann, J. Hanzelka, Ivan Mojík, Z. Urbánek). Největší ohlas, a to nejen v tomto odpolední, ale v celém průběhu sjezdu,

mělo vystoupení Ludvíka Vaculíka. Jeho hlavním tématem byly otázky moci, její vztah k člověku, společnosti, kultuře, literatuře, otázka moci a svobody, moci a autonomie kultury. Vaculík nehovořil obecně, ale o konkrétní existující moci a jejích konkrétních činech. Byla to nejostřejší kritika komunistického režimu, která v té době veřejně zazněla na takovém oficiálním shromáždění. Autor si vybral klíčové téma moci a jeho projev se ihned stal předmětem rázného odsouzení delegace ÚV KSČ. Ve zprávě pro předsednictvo ÚV KSČ psala, že Vaculíkovu vystoupení „*vtisklo znovu ostrý protistátní ráz sjezdového jednání [sic!] (...) útočil na socialistické zřízení, kritizoval Ústavu republiky a vybízel pod formulací ‚kultivace moci‘ k [její] změně.*“ Bezprostřední reakce na Vaculíkův projev byla rozdílná. Většina přítomných jej bouřlivě přivítala, několik jedinců na protest opustilo jednací sál a někteří z nich i sjezd. Delegace ÚV KSČ se radila, nerozhodla se pro odchod, ale svolala na příští den poradu komunistů-delegátů (stranickou skupinu sjezdu).

Do této atmosféry zapadlo stanovisko skupiny spisovatelů, které schválilo předsednictvo sjezdu. S iniciativou přišli V. Mihálik, J. Špitzer, M. Válek, V. Mináč, Ján Kostera, A. Matuška, K. Rosenbaum, A. Lustig, J. Drda, J. Hanzelka a J. Glazarová. Stanovisko se sice mohlo jevit jako reakce na Vaculíkovu vystoupení, ve skutečnosti se ale rodilo již před ním. Jeho autoři považovali rozdílnost až protichůdnost názorů, a to nejen na literaturu, ale i na politické události a oficiální politiku, za přirozenou. Vyslovili očekávání, že názory o svobodě uměleckého a publicistického slova, o praxi cenzury se stanou předmětem jednání příslušných mocenských orgánů. Žádný názor na sjezdu pronesený neodsoudili, od žádného se nedistancovali, pouze varovali, aby diskutující nepodléhali emocím a psychóze, protože v takovém klimatu se snadno rodí demagogické a jednostranné projevy („...*toto nebezpečí má v našem případě jen potenciální charakter a je možno cítit*

je více v atmosféře než ve skutečnosti.“). Na druhé straně pak brání taková atmosféra některým z přítomných vyslovit svůj nesouhlas s názorem diskutérů. Stanovisko končilo výzvou k uvážlivosti při volbě orgánů SČSS. Se stanoviskem, které přečetl M. Válek, se předsednictvo sjezdu ztotožnilo; až na čtyři členy, M. Jungmanna, J. Šotolu, J. Putíka, I. Klímu, kteří se zdrželi hlasování. Kromě iniciátorů je podepsali Ladislav Luknár, V. Cach, J. Pilař, J. Procházka, J. Sekera, Viktor Egri, Václav Lacina a Ján Poničan.

Stanovisko svým obsahem a také momentem, kdy bylo zveřejněno, nemělo možnost ovlivnit další průběh sjezdu. Buď je účastníci přijímali jako nutnou splátku delegaci ÚV KSČ, nebo je odsuzovali jako zbytečný ústupek. Ani delegaci ÚV KSČ neuspokojilo, protože nebylo „dost důrazné k pokusům o zneužití sjezdu“.

Poslednímu dni sjezdu spisovatelů předcházela porada 194 komunistů-delegátů (stranická skupina). Pro závěrečný průběh sjezdového jednání a pro volbu vedoucích orgánů svazu měla značný význam. Věnujme jí tedy větší pozornost. Poradu zahájil Vasil Biľak, hlavní projev přednesl J. Hendrych. Oba připomínali, zřejmě aby zdůraznili její důležitost a závažnost, že schůze byla svolána z pověření předsednictva ÚV KSČ (ačkoliv o poradě rozhodla delegace ÚV KSČ po Havlově a Vaculíkově vystoupení). Komunisty svolali proto, aby „*vyslovili vážné znepokojení nad průběhem sjezdu a přijali příslušná opatření*“. Následovalo hodnocení dosavadního průběhu sjezdu, které „*nemohlo ponechat žádného skutečného komunistu v klidu*“, neboť na sjezdu zaznívaly názory v naprostém rozporu s politikou státu a strany. Přicházela s nimi domluvená skupina lidí, většinou komunistů. Vytvořili atmosféru, ve které jen jednotlivci měli odvalu proti nim vystoupit, svůj nesouhlas však mnozí jiní sdělovali členům delegace ÚV KSČ. Komunistické vedení již po prvním dnu odsoudilo snahy využít sjezdu k propagaci názorů, které jsou v rozporu se státními, národními a socialistickými zájmy lidu, ale věřilo, že komunisté sami poznají, „*odkud vítr fouká*“, a dají sjezdu správný směr. „*K tomu došlo včera, žel, až po dalším otevřeně protistátním a protisocialistickém vystoupení spisovatele Vaculíka, které překonalo všechno, na co reagovalo prohlášení spisovatelů z předsednictva sjezdu a další.*“

Hendrych pak pokračoval výčtem hlavních názorů a tendencí, které komunistické vedení a jeho delegace rozhodně odsuzovaly jako nesprávné a nepřátelské. Na prvním místě Hendrych jmenoval hanobení historie KSČ, zejména posledních dvaceti let její moci. Se stejným důrazem odmítl netřídní pojetí demokracie, humanismu, svo-

body („musíme si ujasňovat, o jakou svobodu jde, pro koho. Každá moc na světě je konkrétní. U nás je to moc dělnické třídy... To ať si napíše každý za uši.“). Netajil se údivem nad troufalostí komunistů kritizovat zahraniční politiku vlády a tvrdě odsoudil Kohoutovo vystoupení („nemůžeme nejen pochopit, ale ani trpět, aby komunista vystupoval na veřejnosti s kritikou politiky vlády, útočil proti vládě, své komunistické vládě, v době, kdy se fronty ve světě povážlivě rozestoupily, kdy se střídají.“). Kromě Kohouta se v ostré kritických pasážích Hendrychova projevu vyskytla ještě dvě jména: Havlovo a Vaculíkovo.

Zvláštní a rozhořčenou Hendrychovu pozornost si vysloužil L. Vaculík. „Co chce Vaculík a jemu podobní, co chce Havel a jemu podobní, co chtějí, co chcete, Vaculíku?“ A v odpovědi nepřímě spojil Vaculíkovo a Havlovo vystoupení s Tigridovým Svědectvím, které podle něho obsahovalo pokyny, jež „se v konkrétnostech, osobách a jménech přímo shodují s činy, kterých [jsme] byli na sjezdu svědky“. K Vaculíkovi se ještě jednou vrátil: „Nechci konkrétně polemizovat s včerejším vystoupením spisovatele Vaculíka. Je to vystoupení naprosto nekvalifikované atd. a útoky, kterých on tam použil, jasně ukazují jeho záměry. Když zveřejníme to, co Vaculík tady řekl, zveřejníme to ve straně, pánbůh zaplať. To bude obraz! Za tím ještě k tomu napíšeme, že byl dlouhotrvající potlesk. Víím, že jsou emoce, že někdy se omlouvají tyto věci emocemi, ale emoce je jedna věc a v politice (a tady jde o politiku) s emocemi nelze počítat a emocemi nelze takovýto postup omluvit.“

V Hendrychově projevu se střídala kritika s výhrůžkami a s lítostí nad tím, že spisovatelé se komunistické straně takovým způsobem odměnili za důvěru, kterou jim projevila, a za zlepšené podmínky pro jejich tvorbu (připustil účelnost diskuse o cenzurní praxi). Pro komunistického funkcionáře v jeho postavení byla zcela přirozená otázka: Co a kdo za tím stojí, jaké mají úmysly kritikové? Svou odpověď uzavíral – chtějí rozvrat. („Ať nám nikdo nezalí-

vá, jestliže nepřehlídíme mlčky, když chce někdo strhnout naši inteligenci do liberalismu a provádí to otevřenými útoky proti vládě, proti zřízení a fakticky vybízí k rozvratu v této zemi.“) Odvolával se na nedávné historické zkušenosti (zřejmě měl na mysli Maďarsko 1956), „kde stejně neodpovědně to začínalo a končilo v ozbrojených srážkách. Logika takového postupu je neúprosná na jedné i na druhé straně.“ Úkolem komunistického vedení je takovému vývoji zabránit. („*Sírky v rukou neodpovědných lidí nenecháme. Trpělivost má své meze a shovívavost také. My nepřipustíme, aby tuto republiku kdokoliv rozvracel.*“)

Hrozby se stupňovaly. Hovořil o srážce, kterou, bude-li třeba, přenesou na půdu strany, neboť nositelé anarchistických názorů a výpadů (jako Vaculík) se rozcházejí se stranou. Varoval před zlehčováním těchto událostí, „protože věci jsou příliš vážné. Jde tady o útoky, jaké od února [1948] tato republika nepodstoupila, ze strany určitých skupin lidí, a takto s nimi v tomto směru musíme zatočit.“ Po vyhocení svých výhrůžek a slibu, že komunistická strana svým kritikům na sjezdu také odpoví, vrátil se ke splnění dříve mírně formulovaného účelu porady. Spisovatelé-komunisté se měli shodnout na tom, aby výsledky sjezdu v budoucnu zaručovaly „správné postoje“ SČSS. Protože už sjezd končil, šlo hlavně o jím přijatá usnesení a o volbu nového ústředního výboru svazu. Jakoby mimochodem připomenul, jaká opatření se v oblasti literatury chystají a že na novém vedení závisí, jak se bude na jejich přípravě podílet („*Na součinnosti komunistů z ÚV Svazu čs. spisovatelů a ÚV KSČ bude mnoho záležet.*“).

Závěrečnou část referátu Hendrych věnoval kandidátce nového ústředního výboru svazu. Stranická skupina sjezdu ji schválila už v pondělí, delegace KSČ však s návrhem nesouhlasila – nerespektoval totiž zásadu vyhlášenou předsednictvem ÚV KSČ, že na kandidátku nepatří ti, kdo neposkytují záruku ideového zpevnění SČSS. Spisovatelé, které delegace ÚV KSČ chtěla prosadit, však při

volbách na schůzi stranické skupiny propadli. Proto nyní delegace naléhala, aby se kandidátka doplnila o osoby, které tehdy získaly méně hlasů než 30 zvolených členů. Rovněž prosazovaný způsob rozhodování o kandidátce svědčil o významu, jaký novému vedení svazu komunistické ústředí přikládalo. Hendrych požadoval, aby stranická skupina schválila kandidátku vcelku. Volební komise by ji pak předložila sjezdu a pro komunisty-delegáty by bylo stranickou povinností pro ni hlasovat. Hendrych postavil volbu kategoricky a ultimativně. Komunistické vedení, jehož postoje tlumočil, chápalo prosazení svých kandidátů do ústředního výboru SČSS jako důkaz své mocenské pozice, neúspěch jako její ohrožení. Prezentovalo záležitost jako mocenský konflikt se všemi důsledky v případě nerespektování svých požadavků: komunisté by museli opustit sjezd – a Svaz československých spisovatelů by zanikl. Tak vyzněla Hendrychova závěrečná slova: *„Ústřední výbor vyzývá komunisty a zavazuje je v případě, že usnesení sjezdu a složení nového ÚV svazu nebude odpovídat tomu, o čem jsme hovořili, opustit sjezd. To by byl ovšem konec svazu. Proto v zájmu československé kultury, naší literatury a společnosti vás vyzývám, abychom obhájili dnešek i zítřek ideového a tvůrčího Svazu čs. spisovatelů.“*

Stanovisko komunistického vedení, tlumočené Hendrychem, sice vypadalo jako alternativa – buď poslechnout a nedobrovolně se podříditi vůli mocenské skupiny, nebo opustit stranu a riskovat existenci svazu –, mělo však slabinu, kterou někteří vystihli: nejistotu delegace ÚV KSČ a z ní pramenící možnost jejich ústupků i možnost odporu. Rovněž tajné volby poskytovaly možnost projevit nesouhlas s vnucenou kandidátkou. Tato možnost však měla i druhou stránku: strach komunistů, kteří slyšeli Hendrychovy hrozby, z toho, co by následovalo, kdyby návrh neprošel. Proto se mnozí z obavy o osud svazu neodvážili hlasovat proti.

Přes atmosféru strachu, kterou svým projevem a ultimativní výzvou Hendrych na schůzi vyvolal, své záměry a

požadavky delegace ÚV KSČ neprosadila. P. Kohout a L. Vaculík kritiku odmítli, další diskutující se jich zastávali a „žádali velkorysost“ při jejich posuzování. Někteří odmítli úpravu kandidátky (A. Lustig, Miroslav Červenka, P. Hanuš), nesouhlas vyjádřili odmítnutím své kandidatury M. Kundera, E. Goldstücker, J. Skácel, Jindřiška Smetanová. Podpora nepřicházela ani z řad slovenských spisovatelů (u M. Válka a V. Mihálka se podle zprávy delegace „projevila rovněž dezorientace“). Delegace ÚV KSČ si uvědomila, že situace není příznivá pro prosazení jejího původního návrhu na kandidátku nového ústředního výboru svazu, v níž měli převahu bezvýhradní obhájci kulturní politiky KSČ. Ustoupila a trvala pouze na tom, aby z kandidátky schválené stranickou skupinou v předvečer sjezdu byli vyškrtnuti „čtyři zcela otevřeně protistraniční diskutéři“ – P. Kohout, I. Klíma, L. Vaculík a V. Havel. S touto změnou nakonec uspěli, vystřídali je I. Skála, Oldřich Šuleř, Norbert Frýd, J. Hanzlík. Pro upravenou kandidátku hlasovalo 137 ze 194 přítomných, proti dvanáct, ostatní se zdrželi hlasování (mezi nimi J. Procházka, J. Špitzer, M. Válek).

Druhá schůze stranické skupiny sjezdu odrážela několik skutečností. Komunistické ústředí sice očekávalo komplikace i střety na sjezdu, připouštělo i neposlušnost komunistů a obávalo se jí, ale přece jen hlavní nebezpečí vidělo v „tvářistech“. O nich dostávali vedoucí komunisté zprávy Státní bezpečnosti, která je sledovala jako „Havlovu skupinu“ v pozadí s V. Černým. Překvapilo je, když hlavní kritici jejich politiky a poměrů pocházeli z řad vlastní strany. Uvědomili si, že tato oblast se vymkla jejich kontrole, a pozbyli schopnosti ji bezvýhradně dirigovat. Jejich ideový vliv ztratil na síle, „stranická disciplína“ se uvolnila a přerostla v neposlušnost a kritiku. Těch, kteří jim zůstali věrni, nemohli patřičně využít, neměli už potřebnou autoritu mezi spisovateli a navíc mlčeli.

Za druhou skutečnost lze považovat posun hodnocení kritických vystoupení do nové polohy. Dosud komunistické ústředí hodnotilo kritické hlasy vůči kulturní politice a poměrům ve svazu jako opoziční tendence a skupinové spory o ovládnutí spisovatelské organizace. Nyní už hovořilo o dvou skupinách – nekomunistické a stranické – spojených s emigrací, s protistátními záměry, s cílem rozvrátit existující režim. Už to pro něj nebyly ideologické spory mezi tvůrci s kritickými postoji k režimu, ale mocenský boj, maskovaný hesly humanismu, svobody, demokracie, útok proti základům režimu – mocenskému monopolu KSČ.

Třetí skutečnost vyplývala z předcházející – mocenský spor se komunistické ústředí rozhodlo řešit mocensky. Když ztroskotalo „ideové působení“, selhávala stranická disciplína, neposlušnost a kritika oficiální politiky a společenských poměrů se rozrůstaly, přišly na řadu administrativně mocenské zákroky. Na druhé schůzi stranické skupiny jimi Hendrych hrozil, i když vedení KSČ trpělo nejistotou a přálo si spory vyřešit mírně, protože vědělo, že použitím mocenských zásahů odhalí svou slabost. Nicméně nebylo pochyb, že se nezastaví ani před střetnutím na „stranické půdě“ nebo před likvidací – jak hrozil Hendrych – organizace spisovatelů. Konečně úvahy a náměty na zbavení svazu materiálních zdrojů a vyřízení „neposlušnosti“ spisovatelů se ve vedení KSČ objevily už před sjezdem.

Jednání třetího sjezdového dne se zúčastnilo 475 členů a kandidátů svazu. Oproti předešlému dni skoro o sto víc. Nejvíce přibýlo členů (o 64) a překladatelů (o 36). Zvýšená účast, téměř jako při zahájení sjezdu, potvrzovala vzestup zájmu a návrat těch, kteří z různých důvodů chyběli druhý den. Poslední sjezdový den zahájil projevem J. Hendrych, který považoval za nutné informovat o výsledcích ranní schůze stranické skupiny. Ve skutečnosti

tlumočil stanovisko delegace ÚV KSČ. Ve srovnání s jeho vystoupením na předcházející poradě komunistů byl jeho projev kratší, také jeho tón byl mírnější, neobsahoval hrozby a ultimativní výzvy. Nicméně odsouzení některých diskusních příspěvků a kategorický odsudek netřídního pojetí svobody, humanismu, demokracie, jakož i kritiky dvacetileté minulosti Československa vyznívaly jako výhrůžné varování („došlo v těchto vystoupeních ke skrytým a zcela otevřeným útokům a pomluvám na adresu socialistického zřízení, vlády, vnitřní i zahraniční politiky Československa a komunistické strany. V anarchistickém vystoupení spisovatele Vaculíka byly vysloveny přímé urážky vůči našemu lidu a jeho zástupcům, kterým svěřil správu a řízení společnosti a státu. Tvzení, že u nás nebyla za 20 let vyřešena žádná lidská otázka, se neodváží vypustit ani nejprimitivnější antikomunistická propaganda.“)

Další průběh sjezdu „byl vcelku klidný“. Tak jej hodnotila delegace ÚV KSČ. Byl ovlivněn jak atmosférou vytvořenou na sjezdu schůzí stranické skupiny a Hendrychovými projevy, tak denním programem. Jednání trvalo pouze šest hodin a zabývalo se především schvalováním stanov, usnesení a volbami svazových orgánů. Diskusní příspěvek byl pouze jeden, L. Čivrného, a s jeho obsahem vyslovila delegace ÚV KSČ nespokojenost („V diskusi bylo již problematické jen vystoupení s. Čivrného, který dále obhajoval své netřídní koncepte integrace“). Hendrychovy zstrašovací projevy a „stranická disciplína“ sice vykonaly své, ale očekávaného účinku přece jen nedosáhly.

Ústřední výbor SČSS odmítl většinu návrhů ke změně stanov obsažených v rozsáhlém elaborátu V. Havla a A. Brouska. K nejzávažnějším patřil návrh na zřizování autorských skupin i z nečlenů svazu a bez schválení jeho ústředního výboru. Autorské skupiny totiž mohly vznikat jen uvnitř svazu a z jeho členů. (Vedení svazu obdrželo pouze dvě žádosti o schválení skupiny – jedné v čele s K. Bednářem, druhou podali v červnu Havel, Topol, Dvo-

řák, Věra Linhartová v souvislosti se svou žádostí o vydávání skupinového časopisu *Obratník*.) Větší komplikace a jisté zneklidnění delegace ÚV KSČ způsobily volby. Jiří Robert Pick totiž navrhl, aby do kandidátní listiny byli zapísáni L. Vaculík, P. Kohout, V. Havel a I. Klíma, tedy oni čtyři, které ranní schůze stranické skupiny zamítla. (Delegace ÚV KSČ byla přesvědčena, že J. R. Pick, bezpartijní spisovatel, jednal „zřejmě po domluvě“.) I. Klíma a L. Vaculík kandidaturu předem odmítli („*Jsem vázán usnesením stranické skupiny jako člen strany a odmítám kandidaturu*“ – Klíma, obdobně i Vaculík). O zařazení P. Kohouta a V. Havla na kandidátní listinu delegáti hlasovali, žádný ale nezískal potřebnou nadpoloviční většinu (první 34 hlasů, druhý o deset víc). Navržení kandidáti byli zvoleni. Z 249 v té době přítomných s hlasovacím právem nejvíc hlasů dostal F. Hrubín (247) a slovenští spisovatelé (I. Kupec, I. Mojík, L. Novomeský, D. Tatarka, L. Ťažký), nejméně I. Skála (175) a O. Šuleř (160). Na kandidátní listinu byla připisována jména dalších spisovatelů, J. Koláře (53 hlasů), V. Havla (51), L. Vaculíka (38), P. Kohouta (33), V. Neffa (30).

Rezoluce předložená návrhovou komisí (Špitzer, Kundera, Vrba, Kohout, Hanzelka) a přečtená F. Kupkou měla dvě části. První tvořilo „*stanovisko ÚV Svazu čs. spisovatelů k některým otázkám československé literatury*“, druhá obsahovala konkrétní úkoly, uložené sjezdem novému ústřednímu výboru svazu. Mezi ně patřilo hledat spolu s odpovědnými politickými místy objektivní příčiny vzájemného napětí a konfliktů a cesty k jejich odstranění, podílet se na vytvoření nového modelu řízení kultury a nově vymezit poslání svazu, usilovat o novelizaci tiskového zákona a omezení cenzury (s dodatkem A. Klimenta: „*Protože IV. sjezd spisovatelů nesouhlasí se současnou praxí tiskového dohledu...*“). Zvlášť důležité byly pasáže o publikaci děl spisovatelů emigrantů, kteří nevystupují proti Československu, a o přijetí spisovatelů, kteří z jakýchkoliv

důvodů stojí mimo organizaci, do svazu. Ač rezoluce obsahovala požadavky a principy, které názorům a stanoviskům komunistického ústředí odporovaly, delegace ÚV KSČ proti nim nevystoupila. Dokonce ani proti ustanovení, „že o změnách v institucích a časopisech svazu může rozhodovat jen sjezd“. Ve zprávě pro vedení KSČ však na tato usnesení upozorňovala a kriticky se vyslovila i k dopisu sjezdu ústřednímu výboru KSČ, protože se nedistancoval od „*politicky nepřátelských vystoupení*“. Rezoluce totiž označila skutečnost, že každý diskutující mohl vyslovit svobodně své názory, za důkaz postupující demokratizace, a nikoli za projev politické opozice.

Pouhých pět dní po sjezdu, 4. července, už Hendrychovu předběžnou zprávu o jeho průběhu projednávalo předsednictvo ÚV KSČ. Obsahovala popis každého dne a stanoviska delegace ÚV KSČ. Závěrečné shrnutí nejprve zhodnotilo sjezd politicky jako výraz velmi nebezpečných tendencí: přezírání realistické a angažované literatury a jejích tvůrců, opomíjení marxistické ideologie a třídního obsahu svobody, demokracie, humanismu, prosazování nebo alespoň tolerování volnosti nejen pro idealistické, ale i přímo antikomunistické názory, odsuzování dvacetileté práce komunistické strany, vnitřní i zahraniční politiky, narušování vztahů k SSSR, to vše „*pod hesly kultivace našeho zřízení útočí proti vedoucí úloze strany, proti moci dělnické třídy...*“. Za inspirátory a šířitele těchto tendencí, které jsou výplodem organizované činnosti, zpráva označila skupiny kolem zakázaných časopisů Květen, Tvář a stále působících Literárních novin a Hosta do domu (*přičemž se tyto tendence téměř omezují na českou část spisovatelů, ve slovenské se vyskytují výjimečně*).

Druhá část zprávy obsahovala náměty na opatření, která by měla být provedena okamžitě, ještě před diskusí předsednictva ÚV KSČ o podrobném rozboru sjezdu. Na prvním místě stálo potrestání komunistů, kteří „*hrubě porušili stranickou kázeň a propůjčili se k útokům proti politice*

strany“ (stranické a disciplinární řízení s P. Kohoutem, L. Vaculíkem, A. J. Liehmem a I. Klímou), a naproti tomu doporučení ocenit spisovatele s pevnými stranickými postoji. K oslabení vlivu svazových institucí na spisovatele autoři zprávy navrhovali otevřít nové beletristické edice v nakladatelství Svoboda a Práce (ve Svobodě ustavit funkci šéfredaktora pro beletrii, kterou by vykonával J. Hájek), uvolněné místo ředitele nakladatelství Mladá fronta obsadit I. Skálou a za šéfredaktora časopisu Predvoj schválit M. Lajčiaka. Kromě toho doporučovali, aby nakladatelství Svoboda zavedlo edici, ve které by v masovém nákladu vycházela „*ideově správná díla*“ z posledního čtvrtstoletí. Edice měla popularizovat vybraná díla a ovlivnit „*postoj řady spisovatelů, kteří jsou dezorientováni a podřízeni monopolu nakladatelství Československý spisovatel*“.

Diskuse v předsednictvu ÚV KSČ ke zprávě byla krátká, ale rázná, ostrá. Hlavní slovo měl J. Hendrych. Hovořil o skupině kolem Literárních novin (nazval ji „*spřežením, a spekulují dost daleko*“). Na důkaz citoval Vaculíkovy výroky na schůzi stranické skupiny (přidal se na stranu těch, kteří „*uprostřed vládních kruhů mají těžkou situaci*“). Na sjezdu šlo podle Hendrycha o vysloveně politické aspekty, které sice není třeba přeceňovat, ale také je nelze přehlížet. Nakonec navrhl důkladně sjezd spisovatelů zhodnotit a rozhodnout o dlouhodobých opatřeních, například co dále s Literárními novinami a s nakladatelstvím svazu, diskutovat s řadou spisovatelů a „*přitáhnout*“ je a naopak „*neposlušné vyházet*“ ze strany, ihned zahájit stranické řízení se čtyřmi z nich („*Vaculík co nejdříve ven z KSČ*“). Dával k zvážení plán, aby byla založena kulturní instituce, v níž by nebyli zastoupeni pouze tvůrci. (Zřejmě šlo o možnou obdobu dřívějšího výboru socialistické kultury, který vznikl jako reakce na „neposlušnost“ tvůrců v roce 1956 a ve kterém byli i osvětoví pracovníci: knihovníci, pracovníci kulturních domů, závodních klubů a podobně.) Další diskutující se omezili pouze na dílčí poznámky.

Heslovitý záznam uvádí jen připomínky A. Novotného. Konstatoval, že spisovatelé jsou informováni i o rozporech v předsednictvu ÚV KSČ, a doporučoval vybrat tři čtyři členy ideologické komise ÚV KSČ, „kteří budou stráničit vyšetřovatelé“. (Záznam ovšem neuvádí, zda měl na mysli jejich účast při disciplinárním řízení, nebo při jiném vyšetřování.)

Předsednictvo ÚV KSČ vzalo předběžnou zprávu o sjezdu na vědomí a uložilo do září předložit podrobný rozbor s konkrétními návrhy na opatření. Schválilo disciplinární řízení s Klímou, Kohoutem, Liehmem a Vaculíkem.

Význam čtvrtého sjezdu spisovatelů přesahoval hranice literatury, ba i kultury. Konal se v době postupující krize režimu, způsobené společenskými procesy a přeměnami. Sjezd nebyl pouhým jejím obrazem nebo pasivním odrazem, stal se spolutvůrcem a v běhu událostí velice důležitým faktorem reformního hnutí, usilujícího o změny režimu.

Kromě toho, že znatelně podnítl prohloubení a urychlení krize režimu, stal se jakýmsi testem moci. Prověřil její sílu a možnosti zabránit růstu reformního hnutí a překonat krizi, v níž se ocitla. V postoji představitelů moci se chuť, snaha i odhodlání k politice silné ruky a tvrdých zákroků mísila s nejistotou, s vědomím, že narůstá pasivita věrných a troufalost kritiků i ve vlastních řadách a že se události vymykají jejich kontrole. Rozpor mezi snahou proces zastavit a reálnou možností tento záměr uskutečnit vedl k jejich bezradnosti, ústupkům a pokusům o smíření s většinou oponentů, přičemž izolování měli být jen ti zvláště aktivní. Jen někteří z vedoucích komunistů si začali uvědomovat, že nové problémy, které plodila krize režimu a vyvolávalo reformní hnutí, nelze řešit starými způsoby – přiléváním oleje do ohně. Ve vztahu ke sjezdu spisovatelů u nich ještě převážilo přesvědčení, že jde o mocenskou záležitost, o prestiž moci, o schopnost ukázat její sílu. Také proto už během sjezdu a bezprostředně po něm

hodlali na hozenou rukavici odpovědět mocensko-administrativními prostředky.

Závěrečným projevem uzavřel IV. sjezd československých spisovatelů J. Procházka. Odpovídal na pochyby o zodpovědnosti spisovatelů a o upřímnosti vyslovených názorů. Jeho projev byl nejen odpovědí na kritiku a hrozby, které od představitelů moci během tří sjezdových dní zazněly, ale odpovědí i na možnou či dokonce očekávanou obdobnou reakci posjezdovou.

3.

PO SJEZDU

Ohlas sjezdu

/12/

Sjezd skončil a zápas o to, co se na něm zrodilo, začal. Ještě 29. června se sešel nově zvolený ústřední výbor svazu, aby ustavil své předsednictvo. Česká část zůstávala nezměněna (Procházka, Drda, Pilař, Jariš, Šotola, Skácel, Kundera, Lustig, Kříž, Otčenášek), slovenskou část zvolila už konference slovenských spisovatelů (Mihálik, Válek, Števček, Ťažký, Šmatlák). V. Maršíček byl pověřen řízením sekretariátu, šéfredaktorem Literárních novin se stal D. Hamšík. Byla to provizorní sestava vzešlá z kompromisu. Když se totiž nepodařilo spisovatele donutit, aby před sjezdem předložili složení budoucího předsednictva svazu, přijalo komunistické ústředí jako východisko z nouze přechodné řešení: do září měl svaz řídit jeho nově zvolený předseda s dosavadním aparátem, přičemž vzalo na vědomí návrh předsednictva ÚV svazu, aby předsedou byl J. Procházka. Tak znělo usnesení předsednictva ÚV KSČ z 20. června. Krátce na to byl už Procházka pro navrhovanou funkci nepřijatelný. Následovala tedy dohoda o přechodném fungování starého předsednictva svazu.

Mezi inteligencí, zdaleka nejen uměleckou, měl sjezd značný ohlas. Protože zprávy ve sdělovacích prostředcích téměř chyběly nebo byly kusé, šířily se jinými cestami. Státní bezpečnost o tom podávala své informace. Zpráva (24. 7.) o ohlasu mezi pracovníky televize uváděla, že se zde odsuzovalo vystoupení delegace ÚV KSČ, jejíž odchod byl chápán jako provokace, nesouhlasilo se s československým postojem k izraelsko-arabské válce a že mnozí zastávali názor, aby „*ti staří šli do penze, když nedovedou vládnout*“. (Kulturní redakce televize poslala protestní dopis proti zákazu vysílat pořad o sjezdu spisovatelů.) Tatáž

zpráva Státní bezpečnosti psala o značném ohlasu sjezdu mezi slovenskými výtvarníky (citovala Karola Hetteše: „*Většina výtvarníků plně souhlasí s vystoupením spisovatelů proti diktatuře strany v umění, proti cenzuře a s kritikou naší zahraniční politiky v konfliktu na Středním východě*“), kteří podníceni spisovateli hodlají na svém sjezdu rovněž organizovat účinný odpor. O dva dny později StB informovala o Špitzerově souhlasu („*dopis přiložen*“) s Kohoutovým dopisem o sjezdu pro Kulturní tvorbu, v němž se Špitzer ztotožnil se sjezdovým vystoupením Vaculíka, Klímy, Havla, s výhradou ke způsobu Vaculíkova vystoupení a ke čtení Solženicynova dopisu a v němž zároveň sděloval, že redakce Kulturního života se rozhodla raději nezveřejňovat ze sjezdu nic, než přinášet jen vykleštěné diskusní příspěvky.

Podle zpráv Státní bezpečnosti se o sjezdu spisovatelů nadále diskutovalo mezi spisovateli, výtvarníky, v redakcích novin, mezi umělci v divadlech, redaktory rozhlasu, na vysokých školách, zejména mezi studenty, přičemž největší zájem vzbuzoval Vaculíkův projev, který se rozšiřoval v opisech ve stále větším množství. Ještě 14. prosince 1967 Státní bezpečnost hlásila: „*Stále zájem o Vaculíkův projev.*“ Autoři zpráv také záměrně z řady pochvalných výroků prezentovali názor V. Černého, připisující Vaculíkovu projevu značný význam. (Zpráva ze 14. prosince – Vaculík hovořil s V. Černým.)

Nedostatek informací o sjezdu mezi veřejností (zákaz pravdivě referovat o sjezdu ve sdělovacích prostředcích) jen částečně mohly nahradit besedy spisovatelů s občany. Pořádaly je různé instituce, osvětové, vysokoškolské a podobné a vyznačovaly se na tehdejší dobu neobvykle vysokou účastí. (Na besedě 20. listopadu v Pardubicích odpovídal na dotazy J. Škvorecký. Pracovník cenzurního úřadu v záznamu pro sekretariát A. Novotného psal o plném sále – kolem 200 přítomných – a zaznamenal některé Škvoreckého výroky: „*Sjezd byl ve svém průběhu docela nor-*

mální... hovořilo se kriticky jako všude jinde... sjezdové jednání se nelíbilo jen některým jednotlivcům“; a na dotaz o arabsko-izraelském konfliktu: „Je vidět, že to také vidíte jinak než pan prezident.“ Většina podobných odpovědí podle autora zprávy vyvolávala silný potlesk a smích.)

Běžným zprávám Státní bezpečnosti o ohlasech sjezdu spisovatelů se vymykala příloha z 2. srpna „O operativní situaci na úseku kultury“. Neobvyká byla jak co do rozsahu – měla 22 stran –, tak co do obsahu. Zdá se, že byla jakýmsi pokusem pracovníků příslušných úseků (zřejmě kulturního a tzv. ideologické diverze) a také vedení Státní bezpečnosti o souhrnnější pohled na situaci v kulturní oblasti. V obecném úvodu psali její autoři o orientaci imperialismu na ideologický boj proti socialistickému světu, který se projevuje také ve snaze „zvýšit vliv na kulturní a uměleckou frontu“, o tom, že nepřátelé soustřeďují své úsilí na osoby, které mají vliv v ideologii, jsou opozičního zaměření, z různých příčin mají kritický až odmítavý vztah k režimu nebo oficiální politické linii. Od této úvodní části, která dávala dalšímu výkladu mezinárodněpolitický rámec a třídní vymezení, přešli autoři na domácí půdu. Za nejdůležitější zahraniční centrum pro ideologickodiverzní působení mezi československou inteligencí, zejména kulturní, považovala Státní bezpečnost časopis Svědectví a jeho šéfredaktora P. Tigrida, „hlavním iniciátorem a organizátorem protispolečenské a protistranické činnosti jak po vnitřní linii, tak i ve spojení se zahraničím“ byl podle ní profesor Václav Černý, který zprostředkoval styk s V. Havlem, I. Svitákem, B. Fučíkem a měl bezprostřední vliv na formování opozičních skupin, zejména v literatuře (například skupiny složené z J. Koláře, Z. Urbánka, J. Vladislava, J. Hiršala, J. Padrty, M. Lamače a dalších).

V činnosti V. Černého spatřovala StB potvrzení svého názoru o značném podílu V. Havla na utváření skupiny kolem časopisu Tvář, „tribuny pro šíření negativistických názorů proti kulturní politice komunistické strany a pro ší-

ření křesťanské filozofie a absolutní tvůrčí svobody“ (do „seskupení“ řadili Jiřího Němce, L. Hejdánka, E. Mandlera, J. Lopatku, B. Doležala, V. Linhartovou a další).

130/

„Na ožívování liberálních a oportunistických názorů a aktivizaci záporných živlů“ se podle zprávy Státní bezpečnosti výrazně podílely i Literární noviny, Host do domu, Kulturní život a mezi výtvarníky skupina Blok (Lamač, Padrta, Šmejkal, Kříž, Kafka, Chalupecký aj.) za podpory Adolfa Hoffmeistera. Pozornosti neunikli ani představitelé filmové „nové vlny“ (Jan Němec, Věra Chytilová, Evald Schorm, Ester Krumbachová a další), protože „odmítají otevřenou angažovanost své tvorby“, zanášejí do své filmové tvorby skepsi a většina z nich se vyznačuje „velmi problematickým vztahem k socialismu“. „Protisocialistické a protispolečenské aktivity“ v kulturní oblasti sledovala StB i mimo Prahu: v Brně se soustředila na okruh autorů kolem Hosta do domu udržujících styky s Prahou (Trefulka, Oleg Sus, Uhde, Šafařík, Konečný, Krutina, Paukert). Zprávy z Bratislavy hovořily o obavách (Válek) z vlivu katolicismu v literatuře, což jiní (Špitzer) považují za součást boje o tvůrčí svobodu, o požadavku větší nezávislosti na centru a snahách o federativní uspořádání svazu.

Státní bezpečnost hodnotila stav v kulturní oblasti tak, jak odpovídalo jejímu charakteristickému – třídně politickému – poslání: dohlížet a „odhalovat“ ve společnosti „nepřátele“ režimu. Kritické názory na kulturní politiku a názory odchylné od oficiální ideologie kvalifikovala jako nebezpečné a činnost jejich nositelů a zastánců jako protisocialistickou a protispolečenskou (ještě nikoli protistátní; nebo šlo o jiné pojmenování pro protistátní?). V souladu se svou dlouholetou a běžnou praxí sestavovala nepřátelské skupiny, aby zvýraznila nebezpečnost počínání jejich členů. Ve zprávách užívala termínu poněkud volnějšího – seskupení – a zařazovala do nich politicky nespolehlivé, podezřelé, problematické osoby. Závažné bylo, že její poznatky zpracované do ucelenějších souhrnů dostávali nej-

vyšší komunističtí funkcionáři, jejichž názory pak byly – v rozdílné míře – těmito zprávami ovlivňovány. Zvláště silně působily na myšlení A. Novotného – jeho stanoviska se s hodnocením Státní bezpečnosti v mnohém buď shodovala, nebo z něho vycházela.

Po sjezdu sledovala StB zvláště aktivně některé „tvářisty“, zejména J. Němce a V. Havla („Jsou prováděna agenturně operativní opatření za účelem zjištění“, zda se nepodílejí na předání sjezdových materiálů do zahraničí), a podrobně monitorovala jejich schůzky a setkání. Všimla si názorových rozdílů mezi nimi (Havel-Mandler) a zejména jejich vztahu ke spisovatelům-komunistům, jejichž kritické projevy na sjezdu vyzněly radikálněji než stanoviska, návrhy a požadavky tlumočené Havlem. Dosud je „tvářisté“ považovali za komunisty, kteří patří k režimu jako jeho součást. Konflikt části spisovatelů-komunistů s jejich ústředním vedením situaci změnil („s těmito lidmi se nacházejí na stejné rovině, a to z toho důvodu, že vidí současnou situaci stejně jako oni a nechtějí z ní těžit žádná privilegia“). V této souvislosti StB zaznamenávala v diskusích „tvářistů“ různé pohledy (Němec „pokládá za politický čin akcelarovat tento kolmý rozpor tím, že je nutné vytvářet seskupení bez ohledu na ideologická hlediska jednotlivců“; Hejdánek: „vtip je jen v tom, že to udělali [komunisté] chybně, v neprospěch dobře se vyvíjející situace, čím dali možnost ÚV KSČ k tvrdým zásahům“; Havel: „Tito spisovatelé, přestože jsou členy strany, nesouhlasí s vedením strany, protože procitli a vidí, že vedení KSČ je odtrženo od lidí. Přesto tito spisovatelé stále zůstávají smyšlením komunisty“).

Průběh sjezdu přiměl dvanáct iniciátorů, kteří už 12. června 1967 požádali předsednictvo ÚV KSČ o souhlas k vydávání „marxistického, stranického politicko-kulturního časopisu“ (měl podle nich plnit bojovou stranickou funkci při správném prosazování kulturní politiky KSČ, a to bez diplomatismu, lavírování a ideových kom-

promisů), aby svou žádost 4. července opakovali. I když mezi pětáctýřiceti osobami, které tuto prosbu podpořily, byla i známá jména (Ilja Bart, František Kubka, J. Sekera, L. Štoll, Jaromír Tomeček, Jan Weiss, Eva Vrchlická, Gusta Fučíková, J. Glazarová, František J. Kolár, M. Lajčiak), jejich přání zůstalo nevyslyšeno. Komunistické ústředí se už totiž každého nového časopisu obávalo: iniciátoři se ve své druhé žádosti marně pokoušeli vyvracet obavy komunistického ústředí z toho, „*aby se z takového časopisu nestal skupinový orgán sekty, která by narušila jednotu kulturní a ideologické fronty a která by mohla stranické orgány v této oblasti zavést do izolace*“.

Většina spisovatelů-komunistů však považovala průběh sjezdu za normální a obhajovala ho. Odsuzovala jednostranné informace, které o sjezdu komunistické ústředí zaslalo nižším stranickým složkám.

Sjezd značně ovlivnil poměry ve Svazu spisovatelů – jeho volené orgány fakticky přestaly fungovat, předsednictvo se zabývalo jen podružnými záležitostmi, snažilo se nepřijímat stanoviska k závažným věcem, jak to požadovalo komunistické ústředí. Spisovatelé-komunisté už věděli o rozboru sjezdu připravovaném v ústředním sekretariátu KSČ pro schůzi předsednictva a ústředního výboru. Očekávali jejich reakci, dohadovali se o jejím charakteru, rozsahu, ostrosti a důsledcích. Mezi slovenskými spisovateli byla situace klidnější, většina neviděla sjezd jako něco převratného. Nervozita či zneklidnění, které prožívali zejména pražští kolegové, se do Bratislavy přenášely již oslabeně, jakoby odraz událostí v centru.

Spisovatelé, kteří na sjezdu projevíli troufalost a neposlušnost nejsilněji a na které se především zaměřovala msta komunistického ústředí, byli rozhodnuti v konfliktu pokračovat. (Zpráva Státní bezpečnosti mimo jiné uváděla, že Liehm, Kohout, Kundera, Procházka „*chce dál vést konflikt*“). Na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ začalo se čtyřmi komunisty disciplinární řízení. Ústřední kont-

rolní a revizní komise je předvolala, aby jim toto rozhodnutí sdělila a zahájila šetření. Předseda komise (Pavel Hron) později líčil, jak pozvání dopadlo: Kohout pobýval mimo republiku, Klíma nepřišel, Liehm žádal o povolení cesty do zahraničí a vyřizoval si nutné formality, Vaculík se nedostavil a poslal svou stranickou legitimaci. Nicméně v disciplinárním řízení komise pokračovala i za jejich nepřítomnosti.

Do této atmosféry mezi sjezdem a definitivními závěry ÚV KSČ k němu zasáhly a také ji ovlivnily dvě události. První se týkala Manifestu československých spisovatelů uveřejněného v Sunday Times. Byl ostrou kritikou režimu a nacházela se pod ním jména řady spisovatelů, především z okruhu „tvářistů“. Všichni, jejichž jména byla pod Manifestem uvedena, se od něj distancovali, někteří „signatáři“ však zpočátku uvěřili, že za ním stojí lidé z bývalé Tváře. Ti naopak spatřovali v Manifestu provokaci, ke které byly zneužity podpisy z dřívější akce za svolání mimořádného sjezdu spisovatelů. Nakonec Státní bezpečnost označila Manifest za dílo jednotlivce (Ivan Pfaff) a jako takové ho také vyšetřovala.

Mnohem větší rozruch a komplikace způsobil Mňačkův případ. Nejprve šlo o to, že v Rakousku uzavřel smlouvu na vydání své knihy *Jak chutná moc*, a to bez zprostředkování agentury Dilia, jež byla podle zákona jako jediná oprávněna uzavírat smlouvy na zahraniční vydání děl československých autorů. Disciplinární řešení tehdy skončilo stranickým trestem – s Novotného doložkou, že při dalším přestupku bude Mňačko automaticky vyloučen z KSČ. Podruhé běželo o jeho reportáže z Vietnamu, mimo jiné o Russelův tribunál o Vietnamu, kde měl vystoupit jako svědek, a o účast na besedě bavorského rozhlasu o Vietnamu; v obou případech vyslovil Novotný souhlas –, ale návrh, aby Mňačkova kniha o Vietnamu vyšla v komunistickém nakladatelství Svoboda, zamítl. Složitější rozhodování způsobila Mňačkova účast na chystané tiskové

konferenci ve Vídni k jeho knize *Jak chutná moc*. Pod tlakem ideologického oddělení ÚV KSČ se Mňačko z konference omluvil, ale tento krok nevyvolal dobrý dojem („*mezi spisovateli se o věci ví a ohlas není dobrý*“, ze zprávy ideologického oddělení); po tomto zjištění Mňačko navrhl, aby byla znovu uvážena jeho účast na vídeňské konferenci s tím, že bude své vystoupení na ní konzultovat s ideologickým oddělením. Ideologické oddělení doporučovalo návrhu „*dát velkorysý souhlas*“, když slibuje, že svůj postup s ním detailně projedná („*S Mňačkem věci připravíme a selže-li, bude to pro něj mít nejtěžší následky*“). K tomu Novotného poznámka: „Souhlasím.“

Po tomto smíru a oboustranných ústupcích nastal v srpnu náhlý obrat. Zahraněční tisk přinesl 11. srpna zprávu o Mňačkově cestě do Izraele, kterou interpretoval jako protest proti politice československé vlády, která zamlčuje pravdu o krizi na Středním východě a zakazuje se k ní veřejně vyjadřovat. V tomto smyslu pak Mňačko vystoupil i v rakouské televizi a rozhlase. Informace, kterou o tom za čtyři dny obdrželo předsednictvo ÚV KSČ, hovořila o rozporuplných Mňačkových krocích a reakcích, „*zcela nepostižitelných stranickou kázní*“. Na jedné straně – podle zprávy – píše román *Jak chutná moc* (potvrzující jeho anarchismus) a obviňuje režim z antisemitismu, na druhé straně je všude tam, kde „*má socialistický novinář být*“, podílí se „*i na stranických opatřeních v případě časopisu Tvář a naposled písemně protestuje proti nesprávnému průběhu IV. sjezdu spisovatelů*“. Když autoři zprávy vypočetli Mňačkovy hříchy a zásluhy, dospěli k závěru, že jeho poslední čin pohřbil naděje na dobrý účinek dosavadního velkorysého postupu stranických orgánů: „*Jeho postup je nejen hrubým porušením stranické kázně, ale i zradou zájmů ČSSR*“ a znamená rozchod s principy, na nichž stojí KSČ a stát. Předsednictvo ÚV KSČ se 15. srpna usneslo L. Mňačka vyloučit ze strany, zbavit ho státního občanství, odejmout mu státní vyznamenání a titul zasloužilý umělec.

Podle zprávy Státní bezpečnosti mnoho občanů i kulturních pracovníků Mňačka odsuzovalo a souhlasilo s tresty, ale hodně bylo i těch, kteří jeho krok schvalovali (podle zprávy převážně židé) nebo jej neodsuzovali tak příkře a neshodovali se s oficiální argumentací jeho postihu.

Komunistickému ústředí zvláště záleželo na postoji kulturních pracovníků, v první řadě spisovatelů. Požadovalo od nich veřejná odsouzení Mňačka a kromě souhlasu s jeho potrestáním i jeho vyloučení ze Svazu spisovatelů. Slovenské vedení svazu Mňačkovo počínání odsoudilo, což pozitivně ocenil J. Hendrych. Zároveň však upozornil, že lidé kolem Tatarky rozvíjejí kampaň a chtějí, aby na příštím zasedání ústředního výboru slovenského svazu bylo toto rozhodnutí odvoláno. Ve vedení celostátního SČSS skončilo úsilí komunistického ústředí nezdarem.

Ústřední výbor svazu spisovatelů jednal o Mňačkově případu 14. září. Jako první vystoupil J. Procházka s návrhem, aby A. Lustig za své soukromé návštěvy Izraele s Mňačkem promluvil a vyzval ho, „*aby se zdržel útoku na republiku, aby neprohluboval krizi, která tu vznikla jeho odchodem*“; dále navrhl, aby se do té doby záležitostí nezabýval, neboť podmínkou svazového rozhodnutí by měla být znalost důvodů, které Mňačka vedly k jeho jednání. Zcela rozhodně odmítl usnesení ÚV KSČ o zbavení Mňačka státního občanství, neboť „*není možno člověka vyhodit z národa a z literatury jako z hospody*“. Totéž usnesení kritizovalo několik dalších přítomných, dokonce zazněly návrhy (J. Procházka, L. Čivrný) na veřejné odsouzení rozhodnutí ministerstva vnitra, kterým byl Mňačko státního občanství zbaven. Naproti tomu M. Jariš s podporou O. Šuleře navrhl vyloučit Mňačka ze Svazu spisovatelů, ale neuspěl. Nepodařilo se ani prosadit odsouzení Mňačkovy současné činnosti v zahraničí. Nakonec zvítězil Kunderův návrh, aby se *causa Mňačko* vypustila z programu. (Hendrych k tomu: „*Pokud jde o Mňačka, tam zahnali záležitost do autu, tam se výslovně jasně nevyslovili.*“)

Události kolem Manifestu československých spisovatelů, rozruch kolem případu L. Mňačka a už zmíněný proces Tigrid-Beneš se odehrávaly v době, kdy se připravovalo zhodnocení sjezdu spisovatelů ve vedoucích orgánech SČSS i KSČ. Ústřední výbor svazu je měl na programu 14. září 1967 a den předtím se jím zabývala porada jeho stranické skupiny. Zúčastnilo se jí 36 spisovatelů ze 44 pozvaných. Většina přítomných však o hodnocení sjezdu neprojevovala zájem a Jarišův referát, který vyjadřoval jeho osobní pohled, se ani nestal podnětem k diskusi. Podle přání a představ ideologického oddělení ÚV KSČ měl vyprovokovat kritiku sjezdu a odsouzení kacířských názorů a také řešení současné situace ve svazu. Ve velice neuspořádané diskusi se naopak opakovaly pochyby o účelnosti takového hodnocení. Jeho zbytečnost zdůvodňovali Čivrný, Jungmann, Ptáčník a Brabec stanoviskem komunistických institucí, které bylo zasláno nižším složkám strany nebo zveřejněno v tisku. Vynutili si přečtení zprávy vypracované ideologickým oddělením ÚV a označili ji za zkreslující, její autory obvinili z hrubé dezinformace komunistické veřejnosti. V této atmosféře se zrodil návrh na protest, který by I. Skála nebo J. Procházka přečetli na příštím zasedání ÚV KSČ. První rozhodně odmítl, protože „s kritikou nesouhlasí“, J. Procházka byl na zasedání ochoten protest přednést, jestliže se stranická skupina SČSS pro takový postup rozhodne. Shodoval se s názorem K. Kosíka a F. Vrby, že vnitrostranická informace o sjezdu „je jen dokladem toho, že naše kulturní politika spěje úplně nezadržitelně k naprosté propasti a bojím se toho, co bude následovat“.

Snaha (Válek, Jariš, Skála) přimět přítomné k diskusi podle plánů ideologického oddělení skončila neúspěšně. V debatě naopak dominovala obhajoba sjezdu včetně projevu L. Vaculíka (J. Brabec, M. Jungmann, J. Trefulka) a po přečtení vnitrostranické informace se rozproudila kritika jejího tvůrce – ideologického oddělení ÚV KSČ; proti

ní se velmi ostře postavil jeho přítomný vedoucí F. Havlíček.

Ideologické oddělení hodnotilo několikahodinový průběh schůze stranické skupiny jako plané jednání, protože se ve skutečnosti k hodnocení sjezdu vyjádřil pouze referát M. Jariše.

Druhý den, 14. září, zůstala na programu ústředního výboru svazu tři témata: případ Mňačko, který byl po dlouhé diskusi nakonec stažen z programu, záležitost J. Beneše a stanovisko k Manifestu československých spisovatelů. Až po hrozbě rozkolu v ústředním výboru bylo schváleno vyloučení J. Beneše ze svazu. K třetímu bodu bylo přijato stručně formulované odmítnutí Manifestu jako falzifikátu, neprošel návrh rozsáhlejšího usnesení (připravili Maršíček a Pujman), které měli podepsat všichni členové ÚV SČSS. Účastníci pak schválili do provizorního vedení svazu M. Jariše, I. Kříže, J. Procházku, K. Ptáčníka, M. Válka a V. Maršíčka. Jeho životnost byla ovšem tak krátká, že ani nemělo možnost do činnosti organizace významněji zasáhnout.

Po schůzi ústředního výboru svazu se opět sešla stranická skupina a jednala o svém stanovisku ke sjezdu, adresovaném komunistickým orgánům. Schválený dokument vyzněl nejen jako obhajoba sjezdu, ale posuzoval jeho průběh v širších, celospolečenských souvislostech. Zasadil sjezd do rámce přerodu, který komunistická strana a společnost prožívá a který se nemůže odehrát bez rozporů. Sjezd byl právě obrazem stavu tvůrčí inteligence, *„vyznačoval se jak rozmanitostí problémů v diskusi nadhozených, tak i vyšší kvalitou myšlení, a to včetně omylů, které byly základem některých projevů. Považujeme za zákonité, jestliže vyšší kvalitu myšlení provázejí i větší omyly.“* (Tato formulace zvláště hněvala Hendrycha, který ji s ironickým dodatkem připomínal předsednictvu ÚV KSČ 19. 9.: *„Já nechci mluvit o takových moudrostech, jsou tam např. taková jako, vyšší kvalita myšlení předpokládá větší*

omyly! To jsou tedy filozofové, to by člověk... To je třeba pomíjet.“) Stanovisko odmítlo informaci komunistického ústředí o sjezdu pro nižší stranické složky jako jednostranný a zjednodušený obraz a zdůraznilo nutnost komplexního hodnocení sjezdu. Vyhlásilo vůli spisovatelů podílet se na vytváření nového modelu socialistické kultury, snahu nezostřovat napětí a konflikty mezi kulturou a politikou, což vyznělo i jako výzva ke stejnému úsilí druhé strany. Stanovisko uzavíral slib stranické skupiny, že bude pracovat „*v duchu tohoto hodnocení a v duchu usnesení IV. sjezdu*“ a že proti ideovým omylům členů bude bojovat hlavně ideovými prostředky. Na závěr stranická skupina požádala předsednictvo ÚV KSČ o přijetí delegace (M. Jariš, M. Kundera, J. Otčenášek, J. Procházka, V. Mihálik, L. Novomeský, P. Števček, M. Válek) ještě před schůzí ÚV KSČ, která měla koncem září sjezd spisovatelů hodnotit.

Takový postoj považovalo komunistické ústředí za zcela nepřijatelný. J. Hendrych označil stanovisko „*za nemastné neslané (...), které chce zahrát celou problematiku někam do ztracena*“. Ideologické oddělení dospělo k přesvědčení, že „*bude obtížné na půdě této organizace usilovat o jakýkoliv pozitivní stranický program*“. Příčinu spatřovalo v názorové nejednotě svazových orgánů a muselo konstatovat, že jediným sjednocujícím faktorem většiny jejich členů je obrana vůči kritice komunistických orgánů, že na schůzích svazových institucí mají hlavní slovo odpůrci důsledné realizace oficiální kulturní politiky (J. Brabec, L. Čivrný, M. Jungmann, J. Procházka), k čemuž vážení autoři většinou mlčí (J. Drda), a stanoviska své strany obhajují pouze jedinci (M. Jariš, I. Skála). Zkušenosti z 13. a 14. září přivedly ideologické oddělení k poznatku, „*že ty síly, které sdílejí názory stranických orgánů nebo s nimi vnitřně sympatizují, nelze uvést do aktivního pohybu bez vnějšího zásahu a pomoci*“.

Předsednictvo ÚV KSČ se závěry ke sjezdu spisovatelů zabývalo 19. září. Jednalo o dvou zprávách. Jednu – referát na příští zasedání ÚV KSČ (Zpráva o průběhu a výsledcích stranického projednávání IV. sjezdu Svazu čs. spisovatelů a návrh referátu k této otázce na plenárním zasedání ÚV KSČ v září 1967) předkládal J. Hendrych, druhou P. Hron – o výsledcích disciplinárního řízení se spisovateli P. Kohoutem, I. Klímou, A. J. Liehmem a L. Vaculíkem. Obsáhlé diskusi předcházela úvodní slova obou předkladatelů. Hendrych se pokusil vylicít situaci a postihnout příčiny i širší souvislosti „nesprávných názorů“ nejen u spisovatelů, ale v řadách inteligence vůbec. Jako tři jejich hlavní projevy vyjmenoval netřídní chápání svobody a humanismu, přežívající nesprávný vztah k minulosti a snižování všeho, čeho režim za dvacet let dosáhl, a konečně pojmání cenzury jako omezování tvůrčí svobody. Jejich původ – shodně s A. Novotným – viděl jednak v ideologickém působení nepřítelů, a to v mezinárodním měřítku, jednak v nedostacích vlastní práce, postupu ideologického oddělení a probíhajícím společenském pohybu („fakt je, že po určitou dobu se dost taktizovalo na této frontě, že se hledalo východisko v různých takových řešeních, jaksi aby se vlk nažral a koza zůstala celá“). V diskusi pak Oldřich Černík připojil k příčinám „nesprávných názorů“ situaci v mezinárodním komunistickém hnutí a hospodářské těžkosti, M. Chudík měl za to, že „jsme příliš daleko popustili uzdu těmto samozvaným hlasatelům svých práv“ a že Svaz spisovatelů perfektně připravoval akci („je to jedna z poměrně dobře promyšlených, organizovaných kampaní proti nám“).

Všichni účastníci schůze se shodovali v tom, že je jejich povinností zakročit. Rozdíly mezi členy předsednictva ÚV KSČ se však projevíly v názoru na tvrdost zákroku a

na pořadí důležitosti administrativně mocenských, ideově politických, organizačních a ekonomických prostředků. Většina se ovšem netajila přesvědčením, že se musí skončit s taktizováním a zasáhnout („musíme na to tvrdě a jasně odpovědět [...] největší chybou by bylo, kdybychom měli nějakým způsobem taktizovat nebo ustupovat“, Hendrych). Někteří členové (Dolanský, Dubček, Novotný) vyjadřovali nebo naznačovali obavy, aby nezůstalo jen u represivních zákroků, které by vyvolaly nepříznivý ohlas mezi tvůrčí inteligencí. Uvědomovali si, že by se většina kulturních pracovníků postavila za spisovatele a izolace mocenského centra by se tak prohloubila (Dolanský: „Souhlasím také celkově s tím postupem, jaký máme (...), ale dávám v úvahu to, abychom teď proti sobě nepostavili celou tu velkou frontu.“). Proto nakonec od některých původně navržených ostrých opatření předsednictvo ÚV KSČ ustoupilo.

Po diskusi se předsednictvo usneslo postupovat čtyřmi směry. Za prvé „pracovat“ se spisovateli přímo a obejít svaz a jeho orgány, protože je ovládli kritikové oficiální politiky, kteří již nebyli ochotni tuto politiku komunistického ústředí prosazovat, a přeměnili svaz v základnu politické opozice. Cílem mělo být aktivizovat stranicky věrné a získávat nerozhodné a kolísající, svaz postupně degradovat na úroveň spolku a tomu přizpůsobit rozsah a obsah jeho činnosti a jeho strukturu. (Pastyřík: „Myslím, že je také správné udělat ze Svazu spisovatelů takovou obnovu běžného spolkového života, jak se to tam [tj. v návrhu] správně formuluje, a ne jak je to dneska, kdy to stavíme nebo oni jak to stavějí jako hlas lidu nebo hlas národa, který tady jako zvedá slovo.“ Hendrych: „Na této platformě ústředního výboru [svazu], tak jak je zgrupovaný, nevyřešíme v podstatě žádné věci. Jestli je vůbec šťastné usilovat o to, dávat tento ústřední výbor dohromady či nenechat si prostor pro další vývoj.“) A. Novotný však doporučoval nevzdávat se stranické skupiny svazu. (K tomu Hendrych: „Tam jde o takovou věc: Dnešní složení ÚV [svazu] je takové, že kdyby-

chom tuto skupinu ÚV konstituovali jako organismus, že by nám pořád (...) nedobře působila.“) Odlišný názor měl Černík: místo orientace na stranickou skupinu řízenou ideologickým oddělením navrhoval vytvořit z oněch 120 komunistů dvacetičlennou skupinu, „se kterou máme pracovat, aby ona začala prosazovat [opatření] postupně, poněvadž stejně si nemůžeme představit, že se za rok tato situace nějak změní“. Ještě výrazněji se vyjadřoval M. Chudík: „...v této situaci je potřeba vytvořit jádro našeho snažení – stranickou skupinu svazu spisovatelů, na této půdě vybojovat jádro, které je stoprocentně věrné politice strany (...) dát tam 5-6členné vedení stranické skupiny ze skalních soudruhů, kteří by udávali tón...“)

Zvlášť velký význam přisuzovali diskutující druhému směru: diferenciaci spisovatelů. Hendrych podal dokonce statistický přehled o jejich politickém rozvrstvení. Podle jeho propočtů bylo v KSČ 71 % spisovatelů v českých krajích a 56 % na Slovensku. Ze zhruba 400 členů a kandidátů svazu napočítal asi 120 těch, „kteří stojí na pozicích strany, to znamená, že s nimi můžeme počítat“, do opačné skupiny („do které patří Vaculík atd.“) zařadil asi čtyřicet ostrých kritiků a mezi tyto skupiny umístil nerozhodné, z nichž většina sympatizuje s první skupinou. Jeho rozbor byl příliš optimistický; vůbec nebral v úvahu reakci spisovatelů na chystaná opatření. Všichni však připisovali diferenciaci klíčovou roli. Hendrych ji pokládal za hlavní pozitivní stránku opatření, podle Drahomíra Koldera „fakticky jde o roztržku“ ve spisovatelské obci, prvořadá byla i pro Kouckého („...musí být velmi pečlivá diferenciacie při provádění všech dalších opatření (...) právě extrémisté ostře bojí proti diferenciaci. Že to je ten největší podfuk proti nim, že je to největší politikaření, kterého se dopouštíme, aby se rozdělili, a oni bojují, aby byli všichni solidární. Je to polarizace“). Také A. Novotný požadoval „okamžitě přejít k diferencování a nyní začít pracovat“. Cílem diferenciacie bylo vnést rozpory, roztržku do řad spisovatelů a hlavně rozbít

skupinu kritiků a odpůrců a získat zastrašené, pasivní, nevyhraněné příznivce oficiální politiky. (Kolder: „Dělají mi starosti (...), aby bylo dosaženo diferenciací, abychom získali základní stranické jádro a nepostavili to celé proti sobě.“ Novotný: „Jde o to, rozbít úzkou skupinu, která si dělá práva na majoritu, my jsme jediní a nikdo proti nám nemůže být.“ Hendrych: „Nám se musí podařit zaktivizovat tyto lidi, kteří mají takový pasivní postoj k věcem.“ Dolanský: „Diferencovat podle mého znamená rozlišit mezi tou grupou extrémistů, cizích elementů, nepřátelských elementů, kteří snad nyní udávají tón a mají hlavní slovo ve Svazu spisovatelů, ale přece jenom jsou hrstkou proti většině, která zatím je pasivní nebo kolísá, ale ve svém celku přece jenom asi stojí na socialistických pozicích. Řekl bych nejde, ale snad je schopna jít se stranou na rozvoj socialismu.“)

Třetím chystaným prostředkem byl administrativně mocenský zásah, který měl ovšem být doprovázen rozhodujícím dlouhodobým ideovým politickým působením, soustavnou politickou prací se spisovateli a zápasem o jejich myšlení a důvěru. K prvním krokům patřilo disciplinární řízení se čtyřmi spisovateli-komunisty. Předsednictvo ÚV KSC schválilo návrh příslušné komise na vyloučení P. Kohouta, I. Klímy, A. J. Liehma a L. Vaculíka ze strany. Návrh víceméně opakoval známé důvody. Jeho autoři se navíc snažili zasadit své doporučení do širších politických souvislostí, mimo jiné poukazem na labilní ideovou situaci mezi inteligencí, která objektivně nahrává protistranickým tendencím, dezorientuje nejen kolísající část spisovatelů, ale i širokou veřejnost. Usnesení předsednictva nařídilo disciplinární řízení s M. Kunderou a uvolnilo z funkce vedoucího stranické skupiny ÚV svazu a kandidáta ÚV KSC J. Procházku; svému ideologickému oddělení uložilo vyhodnotit současný stav na ideologické frontě, analyzovat každý diskusní příspěvek na schůzi stranické skupiny spisovatelů a na jejich sjezdu a provést pohovory

s nositeli nesprávných názorů. Ministerstvo kultury dostalo kromě jiného za úkol prověřit uplatňování tiskového zákona, posílit ideologické, společenskovední a školské resorty o politicky a ideově pevné pracovníky.

Většina diskutujících na schůzi předsednictva ÚV KSČ si však uvědomovala, že tyto „shora“ snadno proveditelné závěry se minou cílem, zůstanou-li omezeny pouze na represivní zákroky a nebudou-li brát v úvahu stanoviska kulturní a umělecké obce, obávala se, že je nepřijmou ani komunisté z ostatních tvůrčích svazů. (Dolanský pochyboval o tom, zda lze opatření použít obecně i vůči jiným svazům: *„Ve všech těch případech nevíme, zda ten stav známe (...) to bude zase tak, jako když pes zaštěká na vesnici, tak ostatní začnou štěkat také.“* Chudík: *„Kdybychom vhodným způsobem nepodchytili ty pozitivní přístupy našich mladých slovenských spisovatelů k otázkám, které byly na sjezdu předneseny, mohli bychom je když ne ztratit, tedy zahnat je do takové neutrální pozice...“*) O. Černík a A. Dubček zdůrazňovali, že situace zejména mezi spisovateli-komunisty se musí řešit uvnitř strany, nikoliv zvnějšku, tj. zásahy státních institucí. Dubček požadoval provést důkladný rozbor situace mezi spisovateli včetně objektivních a subjektivních příčin a teprve potom rozhodovat. (*„Mám na zřeteli tyto věci, o kterých hovořil soudruh Černík, a též se přikláním k řešení těchto problémů vnitrostranickou cestou, jak o tom hovořil s. Černík. Můžeme vyslovit otázku, dokdy a jak. Řeknu: do té doby, dokud jako strana nebudeme mít v komunistech takovou pozici, abychom prostřednictvím jich mohli uskutečňovat svoji politiku... Všechno bychom měli udělat k tomu, abychom upevnili pozice komunistů ve Svazu spisovatelů. Pak se naše práce musí setkat s pozitivním výsledkem, jestliže správně zjistíme příčiny. Tím bychom i to jádro, dobré jádro ve Svazu spisovatelů upevnili. Měli bychom se vystříhat všech věcí, které by proti nám někteří jiní zneužili. Aby se nám to nevy-mstilo a znovu nevrátilo.“*)

Tyto obavy se projevíly i při diskusi o čtvrtém okruhu opatření, totiž návrhu odebrat Svazu spisovatelů jeho materiální základnu a učinit jej tak zcela závislým na státních institucích, v prvé řadě na ministerstvu kultury. („Omezení ekonomických možností, vydavatelských možností podstatně oslabí samu společensko-politickou pozici Svazu spisovatelů, což je nutné v tomto období.“ Koucký) Úvodní Hendrychův návrh počítal s vytvořením jakéhosi státního sdruženého vydavatelství u ministerstva kultury, v němž by se spojila všechna dosavadní vydavatelství tvůrčích svazů, a to od 1. ledna 1968. Stejně se mělo řešit vydávání kulturních časopisů, s výjimkou Literárních novin, jejichž převedení ze Svazu spisovatelů pod ministerstvo kultury se mělo uskutečnit okamžitě. Obdobně Hendrych navrhoval postupovat vůči fondům všech tvůrčích svazů. Většina členů předsednictva ÚV KSČ se tak rozsáhlých a rychlých změn obávala. Všichni ale souhlasili s navrženým zákrokem proti Literárním novinám. Hendrych kromě toho doporučoval dořešit personální změny v časopise Kultúrny život a ve Slovenských pohľadech. (Hendrych navrhoval uložit ÚV KSS, „aby uskutečnil redakční změny v Kultúrnom živote a stejně tak ve Slovenských pohľadoch (...) mohli bychom tam kolem Mináče vytvářet určitou skupinu lidí, která by mohla hodně pomoci.“ Chudík – „Jsem přesvědčen, že i Kultúrny život ve slovenských relacích plní již po léta tutěž nepřátelskou činnost jako Literární noviny v Praze.“) A. Novotný k tomu připojil i Kulturní tvorbu.

Obavy z převodu vydavatelství pod kontrolu ministerstva kultury a z odnětí fondů svazům nakonec převážily. (Dolanský: „Pokud jde o vydavatelství, resp. o fondy, to oddělit, také bych měl pochybnosti (...) dávám v úvahu, abychom teď proti sobě nepostavili celou tu velkou frontu.“ Laštovička k převodu Literárních novin: „Myslím, že je to zdravé, protože zde nemůžeme dělat další procesy a je třeba tyto nástroje dostat na ty koleje, na jakých mají být.“

Jakékoliv další váhání by bylo chybou.“ Kolder: „Dával bych v úvahu, jestli v prvním zátahu začínat s vydavatelstvím (...), abychom vůči těm, kteří mají jiný postoj, abychom těmi opatřeními nepostavili je do jedné fronty s těmi, kteří stojí proti straně.“ Dubček: „Tento organizační zásah bych nechal k řešení až v dalším období.“ Koucký souhlasil „s navrhovanými organizačními (...) ekonomickými i kádrovými opatřeními. Myslím, že nelze přijmout jiná.“ Sabolčík: „Mám trošku pochybnosti o problému, jestli nyní tyto svazy, jejich vydavatelství a nakladatelství dát pod jednu střechu, nebo je nechat, diferencovat.“ Novotný: „Ostatním svazům to ponechat, to by nebylo dobré, dávali bychom všechny do jednoho pytle.“) Předsednictvo ÚV KSČ od návrhu na sdružené vydavatelství a oddělení fondů od tvůrčích svazů ustoupilo. Hendrych přesto doporučoval s touto možností nadále počítat („tuto myšlenku neopouštět, podívat se na to, zkoumat všechny možnosti“).

Shoda ve vedení KSČ však existovala v odebrání Literárních novin svazu a v jejich převodu pod ministerstvo kultury. Pouze Dubček projevil náznak pochybnosti. („Mám velmi vážné obavy, že organizační zásah z tohoto hlediska, že by Svaz spisovatelů neměl noviny, že by se mohl setkat s nepochopením. Pravda, člověk se může mýlit.“) Hendrych zcela v duchu převládající diskuse učinil závěr: připravit převod Literárních novin v každém případě od 1. října. Na Novotného poznámku o okamžitém ustavení nové redakce odpověděl: „Tam nemůže zůstat nikdo, jenom snad nějaká písárka, na to se musí soudruzi podívat.“ O dalším osudu Literárních novin bylo rozhodnuto.

V diskusi i v Hendrychově návrhu referátu na zářijové plenární zasedání ÚV KSČ se objevil rozdílný přístup k celostátnímu a slovenskému svazu spisovatelů. Postoje druhého se hodnotily příznivě – na sjezdu vážení slovenští spisovatelé „jednoznačně vystoupili proti nesprávným názorům“ (Dubček) a vedení slovenského svazu také přijalo požadované odsouzení Mňačka. Štefan Sádovský viděl při-

činu rozdílné situace mezi spisovateli v českých zemích a na Slovensku jak v citlivém postoji ke spisovatelům v Bratislavě, tak v aktivitě těch vážených spisovatelů, kteří stojí na pozicích komunistické strany. Hendrych řadil většinu slovenských spisovatelů a vedení jejich svazu mezi oporu KSČ. Vedoucí ideologického oddělení F. Havlíček viděl pro slovenský svaz velké štěstí v tom, že v čele pevné skupiny a předsednictva svazu „*je tak dobrý předseda, jako je s. Válek. Se soudruhem Válkem je radost jednat.*“ Tento optimismus nesdílel A. Novotný. Varoval před iluzemi, že „*by tam byla jednotná fronta, pevně stojící na platformě strany*“. Podle něho Tatarka, který prohlásil, že se necítí být členem předsednictva svazu (po rezoluci k Mňačkovi), ukázal zuby. A není jediný, ostatní s podobnými názory jsou v orgánech slovenského svazu schováni. Kromě toho upozorňoval na to, že by čeští spisovatelé mohli využívat Bratislavy k tomu, aby si mezi slovenskými kolegy našli spojence, „*aby znovu vystrčili rohy*“.

Novotný měl jako vždy rozhodující slovo. Hovořil krátce před koncem diskuse. Sjezd a názory některých spisovatelů posuzoval jako mocensko-politickou záležitost, a z tohoto pohledu je odsoudil nejostřeji. Za příčinu nepříznivé politické situace v kulturní oblasti pokládal práci komunistů, konkrétně jmenoval ideologickou komisi ÚV KSČ, která nesplnila svůj úkol, ideologické oddělení, které příliš lavírovalo, a dokonce i nedávno ustavené ministerstvo kultury, jehož ministr ani náměstkové ještě nepromluvili. (Ideologickou komisi bránil její předseda Hendrych.) O stavu společnosti, například o ekonomických těžkostech, o otřesu jistoty a víry v existující režim, což někteří (Černík, Dubček) uváděli, se vůbec nezminil. Usnesení a opatření, která komunistické ústředí vůči spisovatelům provádělo, jednání s jejich funkcionáři a velkorysost vůči nim se podle něho minula účinkem pro „*špatné kádrové hodnocení lidí*“, kteří byli postaveni do čela příslušných stranických institucí.

Z dosavadních jednání se spisovatel vyvodil závěr: „Dneska máme jasno, kdo stojí proti nám, kdo kolísá, o koho se serveme, abychom ho dostali zpátky, a koho odhodíme na politické smetiště, na literární smetiště, protože ti lidé překážejí politice strany (...) Je třeba to vidět celkově jako organizovaný útok na celou koncepci politiky naší strany ze strany měšťáctva, části inteligence z úseku kultury i veřejné činnosti (...) Je třeba vidět sjezd spisovatelů nejen jako sjezd spisovatelů, nýbrž jako snahu o politickou platformu, jež měla vyústit v opoziční hnutí proti straně a nastolit měšťáckou demokracii se všemi náležitostmi (...) Přitom tito lidé fakticky v této době vyvíjejí takový koncentrovaný útok proti nám, oni se postavili do fronty této [mezinárodní] reakce, která útočí na samu podstatu socialismu a proti cílům komunistické strany.“

Poté Novotný položil otázku dalšího postupu („A teď z toho“). Patřil k zastáncům kombinace administrativních a ideologických opatření, která nedělil podle jejich obsahu, ale podle toho, kdo je vykonává: vláda sice musí provést určitá opatření, ale „tento boj musí svést strana, musí ho svést až do konce. Náš postup a závěry, jak se zachováme v této době, budou posuzovány buď jako slabost, nebo jako síla strany. Tak je třeba to vidět.“ Mezi dalšími argumenty, proč musí KSČ stanout v čele nápravy, uváděl útoky kritiků proti ústavě, proti vedoucí úloze strany a dokonce dělnické třídy, proti zásadám socialismu („Oni to napadají z pozic maloměšťáckých, z pozic nesocialistických, z pozic buržoazní ideologie. Myslím, že je to úplně jasné, Vaculík atd.“). Představoval si to takto: ÚV KSČ přesně vymezí stanoviska i opatření v oblasti politické, ideologické, organizační a materiální. Druhořadá je otázka, kdo je provede, ale základní politické směrnice musí dát ústřední výbor KSČ. Bránil se ponechat řešení na státních orgánech nebo omezit se na vylučování ze strany, protože „se bude říkat, komunisté používají moc státu, bojí se s námi jít do boje. Ne, ne, my si to s nimi vyříkáme.“ Zdůrazňoval, že

zápas nekončí, ale bude pokračovat, spíše teprve začíná: po usnesení, která přijme příští schůze ÚV KSČ, „*nebu-
de konec, tady potom nastoupíme. Velmi tvrdě nastoupíme,
bud' – a nebo. Prosím, hlásíte se do boje, přihlaste se, nepři-
hlásíte se, stranu nezdržujte.*“ (Chudík: „*Budeme se muset
připravit na to, že je třeba očekávat vážný pokračující zá-
pas. Opatření, která děláme, musíme dělat s plným vědo-
mím, že se nemůžeme vrátit, že bychom jinak neuspěli (...)
abychom se připravili na dlouhodobější úsilí v konsolidaci
naší ideologické fronty.*“) Proti názorům Černíka a Dubče-
ka, kteří nedoporučovali rozpoutat proti spisovatelům a
inteligenci kampaň, Novotný naopak chtěl spor se spiso-
vateli učinit záležitostí nejen celostranickou, ale veřejnou.

Novotný také nejvíce ze všech přítomných diskutoval
ke zprávě o výsledcích disciplinárního řízení, předložené
P. Hronem. Vyloučení čtyř spisovatelů jednoznačně pod-
pořil. Navíc se vyslovil ke dvěma dalším. Dvakrát opako-
val, že největším ideovým viníkem je M. Kundera („*Samo-
zřejmě pokládám Kunderu za toho hlavního ‚machra‘. Ne-
dejme se zmást. Jeho vystoupení bylo promyšlené, to útoči-
lo jasně, ovšem ne v těch hrubých formách jako třeba Vacu-
lík nebo jiní... Pokládám Kunderu za jednoho z těch hlav-
ních ideových tvůrců celé opoziční linie, která se ve Svazu
spisovatelů projevila.*“). Považoval za přirozené s ním za-
vést disciplinární řízení. S tím většina přítomných členů
předsednictva ÚV KSČ souhlasila, lišili se v názoru na
postup. Rozdíl spočíval v tom, zda se má zavést řízení hned,
nebo volit taktickou a schůdnější variantu – pozvat ho
k pohovoru a potom přejít k řízení, jak navrhovala Ústřed-
ní kontrolní a revizní komise. (Hron: „*U Kundery jsme vy-
cházeli z toho, že s ním pohovoříme, ale pak že povedeme
s ním řízení. On jako ostatní na svých vystoupeních setrvá,
a nejen to, ještě je rozvede.*“) Zvítězila druhá varianta.

Novotný pocítoval osobní potřebu vyslovit se k J. Pro-
cházkovi. Hronova zpráva doporučovala jeho odvolání
z funkce kandidáta ÚV KSČ a vedoucího stranické skupi-

ny ÚV SČSS. Za Procházkův politický vzestup totiž cítil Novotný odpovědnost („... to je moje vina, že on je kandidátem ústředního výboru strany (...) Já jsem k němu skutečně vzhlížel jako k takovému dobrému členu strany a on mne zklamal, když v té době například Drda zklamal svým životem, já jsem v Procházkově (...) viděl člověka, který může nastoupit místo takového představitele naší kultury.“) O to větší bylo zklamání, jeho počínání omlouval nízkou politickou vyspělostí, vlivem okolí, jeho úspěchy a z nich plynoucí ješitností („...doslova on padl do osidel zneužití celé té velké skupiny kolem něj. A ta jeho představa toho mesiáše svobody a demokracie. A on se stal loutkou takových Havlů, Kunderů a podobně, kteří jsou politicky fundováni, on není politicky fundován...“) V hlubokém zklamání pramenila jeho rozhodnost: okamžitě zbavit J. Procházku stranických funkcí v ÚV KSČ a ve Svazu spisovatelů. Proti původnímu návrhu Hronovy komise, aby tomuto kroku předcházelo disciplinární řízení, uváděl ještě další argument: „Na to se čeká, že jestli ho budeme pardonovat i za celou minulost, to musíme odhodit stranou, ale čeká se na to, to by se ukázalo u určitých lidí jako slabost a znamenalo by to proti nám nový útok. Protože si řeknou – nemají odvahu. A on bude zneužíván tou skupinou k tomu, aby jí kryl záda.“

Když Hron ještě v závěru jednání dal znovu v úvahu dvě varianty – buď J. Procházku odvolat hned, nebo až po disciplinárním řízení, Novotný trval na okamžitém odvolání – navíc s takovým zdůvodněním, které J. Procházku vnitřně zasáhne: kvůli nízkému politickému uvědomění. („Že jeho politické uvědomění neodpovídá funkci kandidáta ústředního výboru. Takto nějak formulovat, tím ho tme, že jeho uvědomění neodpovídá. To bude strašná rána, až se to dozví.“) Tak také usnesení předsednictva ÚV KSČ dopadlo.

Diskusi fakticky uzavíral Hendrych, reagoval na názory a připomínky ostatních. V jeho vystoupení bylo několik

pozoruhodných stanovisek. Předně se v něm projevil obavy z ohlasu navrhovaných opatření. Věnoval mnoho slov dřívější velkorysosti v jednání se spisovateli a zdůrazňoval jejich neochotu k poslušnosti („...mohu s klidným svědomím lidem do očí říci, že jsme s nimi jednali, že jsme byli až příliš trpěliví“). Upozorňoval také na kalkulaci skupiny spisovatelů s rozpory v komunistickém vedení. („Tady se spekuluje na to, že ve straně vyhraje nějaké progresivní křídlo proti strnulcům. To je reálná spekulace u těchto lidí i členů strany, tak to je. A z toho vyplývá, že někteří sázejí na některé karty... Ten Vaculík to nakonec tam vytroubil na sjezdu, nepřímou tyto věci řekl. Proto tato parta politikářů se cítila na koni. Mysleli si, že něco podnítí.“) V ostatních tvůrčích svazech – kromě svazu filmařů – byly podle Hendrycha problémy jiné, nikoli politické. O slovenském svazu spisovatelů řekl, že sice není úplně všechno v pořádku, ale „vedení svazu stojí víceméně pevně“, naopak jejich Kulturní život je špatný. Vrátil se také k diferenciaci mezi spisovateli a k činnosti stranické skupiny ve vedení svazu. Podpořil formování pevného jádra, odmítl jednat se stranickou skupinou ústředního výboru svazu (která „si osobuje právo vést dialog s ústředním výborem strany“) a doporučil obracet se na stranickou skupinu celého svazu nebo na její vybranou část.

Předsednictvo ÚV KSČ se usneslo Hendrychův referát i zprávu o výsledcích disciplinárního řízení upravit podle proběhnuvší diskuse a předložit je příštímú zasedání ústředního výboru KSČ. Konalo se 26. a 27. září 1967 a bylo na něj pozváno několik spisovatelů. Předcházela mu schůzka několika vedoucích komunistických funkcionářů (Hendrych, Sabolčík, Koucký, Hoffmann, Havlíček, Oldřich Švestka) s delegací stranické skupiny ÚV SČSS. Částečně tak byla splněna žádost této stranické skupiny, která navrhovala diskusi s předsednictvem ÚV KSČ (Novotný setkání na takové úrovni odmítl). Podle Hendrycha se funkcionáři ÚV KSČ na schůzce 25. září utvrdili v pře-

svědčení, „že dnešní ústřední výbor [svazu] není ve své většině sám od sebe schopen řešit to, co už nelze přecházet“. Odmítli argumenty přítomných spisovatelů proti převodu Literárních novin pod ministerstvo kultury.

Druhý den informoval Hendrych předsednictvo ÚV KSČ o rozhovoru se spisovatelem a s uspokojením konstatoval, že zpráva o osudu Literárních novin na ně působila jako „bomba“. Novotný žádal v Hendrychově referátu pro právě začínající schůzi ÚV KSČ „zostřit formulaci, proč řešíme Literární noviny: dostali je do rukou nezodpovědní lidé, několik jednání [s nimi] nezlepšilo se to, ani ústřední výbor Svazu spisovatelů to nezvládl, a proto jim [nelze je] nechat.“ Problém vyvstal s nakladatelstvím Svazu spisovatelů. Hendrych ustoupil od původního návrhu rovněž je hned převést pod ministerstvo kultury. Podle něho v nakladatelství pracují jiní lidé než v novinách a převedení nakladatelství by ztížilo diferenciaci ve svazu. S tím souhlasil i Novotný, zatímco Koucký doporučoval od námětu zcela neustupovat, protože s Literárními novinami svaz „ztratil politický instrument, ne ekonomickou pozici. Ať nad nimi visí ztráta nakladatelství.“ Diskuse skončila dohodou, že usnesení bude obecnější: v souvislosti s přípravou nového vydavatelství se bude uvažovat o způsobu jak do něho zapojit nakladatelství tvůrčích svazů, tedy i nakladatelství Československý spisovatel.

Hendrych hovořil na ÚV KSČ dlouze. Jeho projev – závěry ke IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů – se obsahově jen málo a nepodstatně odlišoval od dosavadního hodnocení, předkládaného a projednávaného před sjezdem i po něm. Hodně pozornosti věnoval politickým názorům části spisovatelů, která ovládá svazové orgány a svazový tisk: jejich názory jsou v rozporu se socialismem a jeho ideologií a jsou využívány nepřáteli k ideologické diverzi. Zdůrazňoval stranickou neposlušnost komunistů a svazového vedení, kdy „po III. sjezdu se vnitřní dialog změnil převážně v dialog s ústředním výborem strany a jeho

ideologickým oddělením“. Kritizoval zároveň mnoho nedostatků v práci ideologického oddělení ÚV KSČ, nepevnost stanovisek, kompromisy a lavírování, které vedly k pasivitě stranicky pevných členů svazových orgánů a k distancování slovenských spisovatelů od celostátních problémů svazu („kteří ve své většině – jak ukázal IV. sjezd – jsou důležitým činitelem ve chvílích, kdy je nutné obnovit rovnováhu a připomenout zdravý rozum“). Za tohoto stavu a při nečinnosti svazu, nerespektování vedoucí role komunistické strany („formovaly se stavovské postoje nadřazenosti nad stranou“), ideové a třídní nevyhraněnosti většiny spisovatelů a „ideologické diverzi“ nepřátel zneužila část spisovatelů sjezdu k politické demonstraci a ke zformování opoziční politické koncepce. Hovořil o dvou opozičních skupinách, které se sešly na jedné platformě. Zatímco v předsjezdové době figurovala ve zprávách StB pouze skupina Havlova, nyní byl už větší význam přisuzován skupině Literárních novin (Vaculík, Liehm, Klíma, Kliment). O Havlově okruhu se zmínil jako o skupince, „která je vzdálená socialistickým zásadám“ a která se chtěla dostat do vedení svazu. Kritika dopadla také jmenovitě na J. Procházkou a M. Kunderu, přirozeně i na „muže v pozadí“ – V. Černého. Zvláštní odsouzení si vysloužil L. Vaculík. („Nejdrastičtěji zazněl tento [protistranický] tón ve vystoupení spisovatele Vaculíka, který z pozice povýšeného intelektuálního anarchismu odsoudil nejen socialistickou moc, orgány socialistického státu, ale i volené zástupce lidu včetně ústavy jako temný zdroj likvidace občanství. Ve svých závěrech dochází tak daleko, že sama existence komunistické strany je pro něj v rozporu s ústavou.“)

Rozsáhlý úvod Hendrychova referátu směřoval k závěru, který tlumočil rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ, „že tyto jevy nelze tolerovat, že je třeba zakročit vůči členům strany, kteří nejen již delší čas formovali svou vlastní politickou a kulturní platformu“, ale i s ní veřejně vystoupili na sjezdu. Než se však Hendrych dostal k souhrnným opat-

řením proti spisovatelům, rozsáhle ještě polemizoval s Kunderovým sjezdovým projevem a s jeho článkem v posledních Literárních novinách. Zaměřil se zejména na Kunderovy úvahy a názory o národu a kultuře a odmítl je. Obhajoval také uplatňování rok starého tiskového zákona, jak nazýval činnost cenzurního úřadu, vystaveného ostrým útokům spisovatelů; ty pak kvalifikoval jako odraz nesprávného pojetí svobody, a dokonce jako odmítnutí práva komunistické strany na vedoucí úlohu ve společnosti. Podle Hendrychových údajů provedl cenzurní úřad 80 % svých zásahů v posledních dvou letech právě v Literárních novinách a 381 zásah mezi třetím a posledním sjezdem spisovatelů. Ne náhodou se projevem táhly často důrazné připomínky vedoucí úlohy komunistické strany ve všech oblastech společenského života a kategorický soud nad neuznáváním tohoto principu. Každý byt jen náznak možnosti jej oslabit byl v referátu kvalifikován jako nepřátelský, protisocialistický čin.

Hendrychův referát končil výčtem opatření doporučených předsednictvem ÚV KSČ. Na prvním místě stál výsledek disciplinárního řízení se čtyřmi spisovateli – vyloučení Klímy, Kohouta, Liehma a Vaculíka z KSČ (během řízení *„všichni čtyři soudruzi trvali na svých nesprávných a protistranických názorech“*). Výčet pokračoval rozhodnutím zahájit disciplinární řízení s M. Kunderou a odvolat J. Procházku ze stranických funkcí a přešel ke státním zásahům do svazového života: posílení státního vlivu v nakladatelství Československý spisovatel, odnětí Literárních novin SČSS a jejich podřízení ministerstvu kultury, vymezení koncepce časopisů Kultúrny život, Slovenské pohľady a Host do domu včetně personálního zajištění. Svaz spisovatelů měla oslabit podpora vytváření redakcí krásné literatury ve vydavatelstvích Práce a Svoboda, ideově vyhraněná edice v nakladatelství Mladá fronta a zvýšená úloha krajských nakladatelství. Seznam úkolů dále obsahoval změny v práci stranické skupiny ústředního

výboru SČSS a vytvoření aktivu spisovatelů při ideologickém oddělení ÚV KSČ. Svou roli v ostře zahájené ofenzivě moci mělo hrát také ministerstvo kultury.

154/

Značnými změnami měl projít sám SČSS. Podle Hendrycha se přeceňoval společenský význam svazu, a proto měl fungovat na zásadách běžného spolkového života. Nadále mu přitom bude příslušet „ideové řízení“, ovšem pouze za předpokladu, že bude cítit základní smysl a pojetí socialistické tvorby a rozvoje socialistické literatury; nedostojí-li této podmínce: *„Pak by bylo nutné hledat jiné cesty jak působit na tvůrce komunisty, kteří se k socialistickému umění hlásí, a s nimi pracovat mimo svazovou základnu, třeba i v jiné, nové spisovatelské organizaci. K třibení názorů, které jsou dnes zakryty všeobjímající svazovou organizací, kde je jedinou alternativou tolerance uvnitř a nikoliv navenek, musí dojít buď na půdě existujícího svazu, nebo i mimo něj.“*

Výčet úkolů se v zásadě nelišil od usnesení předsednictva ÚV KSČ z 19. září. K tématu diskutovalo celkem patnáct funkcionářů. Pochybnosti o správnosti navržených opatření zazněly jen výjimečně. Kromě J. Procházky se proti nim vyslovil Václav Slavík. *(„Mnohé závěry a návrhy, které přednesl soudruh Hendrych, jdou mnohem dále, než jsem očekával. Musím říci, že se mi jeví jako tvrdé, není v nich diferenciací, v některém směru mi připadají administrativní. Ještě méně mě v tomto směru přesvědčil soudruh Hron. Obávám se, že to povede ke zhoršení situace (...) měly by být navrhované závěry plénem ústředního výboru ještě uváženy, a i když jsou mu předkládány jenom k informaci, mělo by plénum ústředního výboru dát svá doporučení.“)*

Dále velmi důrazně vyslovil svůj nesouhlas František Vodsoň: *„... já dnes nevidím jako dost správné použít administrativních sankcí. A zejména bez diferenciací (...) spisovatelé svým způsobem v mnoha směrech nastavují zrcadlo panujícím poměrům a bylo by nemoudré rozbít to zr-*

cadlo v domněnce, že vina je v zrcadle.“ Hendrychova vystoupení na stranické skupině sjezdu označil za nepřesvědčivá a obecná, „ale je tam velice mnoho vyhrožování a zastrašování. Slova jako nepřipustíme, nedovolíme, musí počítat s protiúderem, zatočíme s vámi apod. Proč to říkám? Protože tato slova mi stále nejvíce zní nejen z těchto projevů, ale i z minulosti. To všechno jsme už jednou slyšeli. Tenkrát se také vedl protiúder proti protistranickým a protistátním živlům, rozpoutala se diskriminační kampaň a všichni víme, jak to dopadlo (...) Nepovažuji za rozumné trestat spisovatele a nevím, zda předsednictvo zvážilo, jak to bude působit ve straně, ve společnosti i mezinárodně, nebo nám to je lhostejné? Myslím, že nikoliv (...) Tento postup nepovede k vyřešení konfliktní situace se spisovatelem, ale k jejímu prohloubení. Ze zkušenosti i z historie víme, že takovéto represivní opatření nikdy spisovatele neumlčelo.“ Proti Vodsloňovi vystoupil Hendrych: „Nejde o útok proti spisovatelům ani proti inteligenci, jde o útok proti pokusům o zformování politické platformy nepřátelské straně“.

Velice opatrnou poznámkou, která měla poněkud zmírnit ostrou kritiku sjezdu spisovatelů, přispěl Zdeněk Fierlinger: „...průběh IV. sjezdu spisovatelů prozrazuje některé skutečné nálady a obavy, které se zmocňují velké části našich občanů (...) naše dnešní nedostatky si musíme upřímně přiznat, chceme-li být objektivní, i když s mnohými aspekty sjezdu spisovatelů nemůžeme souhlasit.“ V. Mináč se vyjádřil kriticky k cenzuře. Nehovořil o jejích chybách a praxi, ale položil otázku o smyslu její existence, když nezabránila a nemůže zabránit pronikání nesprávných myšlenek do hlav občanů. Na druhé straně se však rovněž kriticky vyjádřil ke spisovatelům a fakticky se shodoval s předneseným hodnocením a závěry předsednictva ÚV KSČ („Kdybychom měli hodnotit naši práci za poslední dva roky, museli bychom stát před takovým úhrnem se zahábením. Komunističtí intelektuálové Československa, tedy nejen spisovatelé, se před cizí ideologickou ofenzivou za-

hanbeně, ne-li zbaběle, sklonili.“). Se závěry předsednictva ÚV KSČ vyslovili kromě Mináče souhlas I. Skála, Jaroslav Kladiva, Jan Fojtík, O. Švestka, F. Havlíček, Vladimír Ruml. Zároveň však varovali před nebezpečím, jehož signály už zaznívaly, aby kampaň proti sjezdu spisovatelů nepřerostla v kampaň proti inteligenci vůbec. Ministr kultury K. Hoffmann se s údivem pozastavoval nad tím, že hlavními kritiky komunistické strany byli její členové. (O několik měsíců později hovořil o svém marném úsilí zabránit provedení Literárních novin pod své ministerstvo.)

Závěrečné slovo připadlo J. Hendrychovi, který proti pochybovačům obhajoval správnost opatření. Přiznal těžkosti, které zákroky přinesou, neboť nebudou hned všude pochopeny, ale přesvědčoval, že *„v delší perspektivě pomohou naší literatuře, našim spisovatelům (...) Liberální smířlivost a smlouvání by vedly k velmi špatným koncům.“*

Po Hendrychovi ještě promluvil A. Novotný. První část svého vystoupení věnoval ekonomickým problémům, v druhé se zabýval záležitostmi spisovatelů. Mnohem výrazněji než předtím v předsednictvu ÚV KSČ akcentoval úlohu zahraničních nepřátel na přípravě a průběhu sjezdu a na jeho roli v ideologickém i politickém boji dvou světových táborů. Připomněl při tom proces proti Tigridovi a Benešovi, Mňačkovu počínání, izraelsko-arabské spory. Na základě zpráv orgánů ministerstva vnitra dospěl k přesvědčení, že *„nepřátelské projevy“* na sjezdu byly výsledkem příprav podle pokynů ze zahraničí. (Považoval za chybné úvahy, zda se z oficiálního ideologického hlediska udělalo pro přípravu sjezdu dost nebo málo. *„Protože naši spisovatelé ještě o sjezdu ani nehovořili, když se v Paříži, ale i v Praze již sešly porady a připravovaly IV. sjezd československých spisovatelů. Tak to je, soudruzi, ať se k tomu vysloví někteří spisovatelé-komunisté, kteří byli v Paříži, sešli se, rokovali a přivezli směrnice, jak postupovat. A také podle nich se postupovalo. Pochopitelně, že nepřišli k Vaculíkovi a neřekli mu přímo, vystup tak a tak. Tak se to nedělá, tak*

hloupí oni nejsou, k tomu mají jiné cesty a styky. Ale faktem je, že se určitá skupina lidí velmi silně angažovala při organizaci sjezdu, dokonce rozdělovala, kdo vystoupí a s čím vystoupí, podle toho, jak to bylo dohodnuto...“) A zasadil sjezd spisovatelů do mezinárodní kampaně, která byla – podle Novotného – dohodnuta na poradě ideologů západních zemí o paralyzování vlivu oslav 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce. („V této kampani jim přišel vhod i sjezd spisovatelů, vystoupení těch, kdož tohoto sjezdu zneužili k protistranickým výpadům a k formování protistranické opozice.“)

Poté se rozhovořil o jednotlivcích. Opakoval své přesvědčení o M. Kunderovi jako hlavním ideovým činiteli na sjezdu. Oznámil, že v průběhu schůze ÚV KSČ předsednictvo schválilo jeho návrh na zmírnění trestu P. Kohoutovi, z vyloučení ze strany na důtku s výstrahou. („Víme, že dělal řadu doslova politických kotrmelců, které škodily straně,“ ale nyní v zahraničí prohlásil, „že stojí na půdě naší socialistické republiky.“) Dlouho hovořil o J. Procházce, vypočítával jeho zásluhy i hříchy a vysvětloval, proč k němu měl zvláštní vztah („Historie je taková, že jsem kdysi v neděli poslouchal rádio a slyšel jsem dobře promyšlený a působivý projev, jehož autorem byl Procházka. Pozval jsem k rozhovoru soudruha Jana Procházku v domnění, že on byl autorem tohoto projevu (...) Tehdy se ukázalo, že šlo o záměnu jména.“ Přesto s ním ale udržoval kontakt, neboť ho „pokládal za nadějněho soudruha“). Vyslovil přesvědčení, že se J. Procházka stejně jako další spisovatelé postaví do široké fronty pokroku, kterou formuje komunistická strana a socialistické země.

Po projevu Novotného se schvalovalo usnesení k závěrům ÚV KSČ ke IV. sjezdu spisovatelů. Na pořad přišel Vodsloňův návrh, aby bylo upuštěno od trestání, a F. Vodsloň svůj návrh stáhl. Ještě před hlasováním požadoval Karel Mestek, aby se schválil původní Hendrychův návrh (tj. nejvyšší trest pro P. Kohouta), proti čemuž vystoupil

Novotný. Stejně dopadla odpověď na otázku V. Biláka, „*proč je vylučuje ÚV KSČ? Je to pro ně pocta.*“ Konečné usnesení ÚV KSČ, pro které nehlasovali Václav Slavík a Vladimír Kadlec, schvalovalo organizačně politické závěry uvedené ve zprávě, uvolnění J. Procházky ze stranických funkcí, vyloučení I. Klímy, A. J. Liehma a L. Vaculíka ze strany, udělení důtky s výstrahou P. Kohoutovi a zavedení disciplinárního řízení s M. Kunderou.

Tím další etapa sporu spisovatelů a moci skončila.

Schválená opatření, Hendrychův projev i souhlasná diskusní vystoupení zakrývala pochyby a nejistotu z ohlasů a důsledků přijatého postupu. Dřívější jistota, která dosud ovládala sebevědomý ústřední výbor KSČ, byla narušena. Nikdo z přítomných nevěděl, jaká bude reakce v kruzích inteligence, zda se podaří uskutečnit přijaté záměry, jak bude probíhat a jak skončí ohlašovaný zápas o důvěru spisovatelů. Tato nejistota byla jednou z příčin uvažovaných variant řešení situace. Za zaznamenání stojí skutečnost, že dva členové ÚV KSČ pro usnesení nehlasovali – v ústředním výboru věc zcela neobvyklá. Význam sjezdu spisovatelů kromě jiného spočíval také v tom, že citelně přispěl k diferenciaci ve vrcholných mocenských orgánech, k oslabení jejich jistoty, k ústupnosti. Tyto jevy ve svých důsledcích přímo i nepřímo oslabovaly monopolní mocenskou pozici komunistického vedení a urychlovaly krizi režimu.

Pyrrhovo vítězství moci

/159

Iniciátoři odpovědi na sjezd spisovatelů i většina těch, kteří ve vedoucích orgánech komunistické strany schvalovali předložená opatření, věděli, že jejich přijetím konflikt neskonečí. Nejen proto, že očekávali odpor v řadách kulturní inteligence, ale zejména proto, že musí následovat zápas o důvěru spisovatelů a kulturních tvůrců vůbec. Teprve výsledek zápasu o důvěru mohl potvrdit vhodnost administrativně mocenských zásahů. Bez úspěchu v druhé fázi zápasu by provedená opatření vyzněla jako politická msta vůči spisovatelům a jako odstrašující prostředek proti neposlušnosti či vzpouře v dalších tvůrčích svazech. Komunistické vedení nemělo správné představy o situaci, když rozhodovalo o opatřeních. Jeho propočty o názorové diferenciaci mezi spisovateli a jejich šablonovité škatulkování do skupin podle kritérií jimi používaných v politické oblasti se od počátku ukazovaly jako nepřesné, jednostranně optimistické. Ani posuzování vnitropolitické situace neodpovídalo realitě. Postupující krize režimu včetně úpadku autority i mocenské pozice komunistického vedení a politické klima ve společnosti nevytvářely příznivé podmínky pro už schválená opatření. Navíc za tohoto stavu, který si vedoucí komunisté neuvědomovali vůbec nebo v plném rozsahu, či si jej nechtěli přiznat, se stával důležitým faktorem čas. Představa o dlouhodobém úsilí o důvěru spisovatelů a celé kulturní fronty však po rychlém vývoji událostí vzala brzy za své.

Od počátku října 1967 Státní bezpečnost hlásila ve zprávách reagenti zejména příslušníkům inteligence na jednání a usnesení ÚV KSČ ke sjezdu spisovatelů. Komunistické ústředí i prezidentská kancelář dostávaly anonymní dopisy, jejichž autoři rozhodně až urážlivě odsuzovali mocenské zákroky. Poslední zpráva o anonymních dopisech byla z 19. prosince. Urážky mířily zejména proti A. Novot-

nému a J. Hendrychovi. V podobném duchu byly psány i letáky, které se počaly objevovat, sice v omezeném množství, zvláště mezi studenty, i když ne pouze tam; v letáčích se zákroky proti spisovatelům nazývaly „hendrychiáda“. Též se podle zpráv Státní bezpečnosti znatelně zvýšil zájem občanů o „kacířské projevy“ na sjezdu, zejména Vaculíkův se šířil i mimo Prahu. Není známo, že by se bezpečnostním orgánům podařilo zjistit ty, kteří projevy rozmnožovali a rozšiřovali.

Komunistické ústředí sice původně nepředvíдалo projevy neposlušnosti a kritiku na sjezdech tvůrčích svazů, které se měly konat koncem roku 1967, po ohlasu zářijového zasedání ÚV KSČ však jeho jistotu začaly nahlodávat silné pochyby. Ideologické oddělení znásobilo zájem o přípravu sjezdů a o tvůrčí svazy vůbec. Svaz novinářů měl sjezd 17.–18. října, zprávu o jeho přípravě projednával sekretariát ÚV KSČ. V hlavním referátu se novináři vyslovili proti kritice cenzury, která naposled zazněla na sjezdu spisovatelů a žádala novelu tohoto zákona či dokonce jeho zrušení. (*„Chceme zde s plnou odpovědností prohlásit, že jsme hluboce přesvědčeni, že nový zákon o tisku je velikou demokratickou vymožeností“*, ale ještě se nezačal v plné šíři uplatňovat – z tezí projevu na sjezdu novinářů.) S menší rozhodností bránili cenzurní úřad (Ústřední publikační správa – ÚPS) a jeho činnost. (*„A aby bylo naprosto jasno – problémy s touto činností ÚPS, která vychází ze stranických směrnic, má ze všeho našeho tisku pouze a převážně tisk kulturní, i když tím nelze dát absolutorium pro jakékoliv zásahy ÚPS.“*) Také ve sjezdovém usnesení vyhověli nebo podlehli tlaku komunistických funkcionářů a postavili se za stanovisko ÚV KSČ ke sjezdu spisovatelů.

V prvním prosincovém týdnu 1967 se sešel sjezd Svazu hudebních skladatelů. Zprávou o jeho přípravě se sekretariát ÚV KSČ zabýval 22. listopadu. V referátě zazněla silně kritická slova na adresu vedoucích politických i

vládních míst, která nebrala na vědomí opakovaná upozornění svazu na závažné problémy hudební tvorby a kultury. Mezi členy i funkcionáři SHK „*se objevilo mnoho hlasů pochybujících o smyslu existence svazu*“. Jedni argumentovali tím, že původní ideové koncepce svazu nevyhovují, druzí trpěli pocitem bezvýchodnosti, neboť varovné připomínky svazu zůstaly v minulosti nevyslyšeny. Na sjezdu proběhl spor o udržení dosavadního rázu organizace, „*ze které byly vymeteny poslední zbytky ideovosti*“, nebo o formování nové ideové jednoty, když stará je v rozkladu. Zůstalo u formálního udržení svazu, který až na sjezdu proklamoval obhajobu členů vůči státním institucím a faktickou autonomii na politickém vedení. Spolupráci s ministerstvem kultury, které považoval svaz za svého spojence, podmiňoval jeho podporou při prosazování svazových cílů v hudebním životě. Na tehdejší dobu tak odvažné formulace byly nepochybně umožněny konfliktem moci se spisovateli a dvouměsíčními výsledky jeho řešení.

Sjezd spisovatelů podnítil aktivitu a odhodlání výtvarníků k obdobné neposlušnosti na vlastním sjezdu. Výsledky zářijové schůze ÚV KSČ je neodradily. Státní bezpečnost ve zprávách z 21. prosince 1967 o přípravě sjezdu výtvarných umělců psala o snaze odstranit nedemokratické poměry ve svazu, zabývat se oprávněností zásahů komunistického ústředí do života svazu, jednat o nové organizaci výtvarných tvůrčích skupin. Autoři zprávy upozorňovali na snahu obsadit předsednictvo svazu zástupci moderních uměleckých směrů. Přitom konstatovali, že připravované akce odporují současné politice komunistické strany; ta je výrazně pro realistické umění, proti moderním směrům a pro zachování jednotného svazu, proti jeho drobení či jeho rozpuštění do tvůrčích skupin.

Co se týče Svazu filmových a televizních umělců (FITES), zpráva Státní bezpečnosti z 9. listopadu hovořila o velmi vážném a nepříznivém stavu. Popisovala jednání plenární schůze sekce hraného filmu. Účastníci se jedno-

značně postavili proti zářijovému zasedání ÚV KSČ, proti odnětí Literárních novin Svazu spisovatelů. Stejně tvrdě odsoudili zásahy cenzury včetně zakazování filmových scénářů. Žádali, aby se sešel ústřední výbor FITES a jednal o situaci v kulturní oblasti. Schůze se konala 21. října; Štefan Uher na ní přečetl prohlášení vedení slovenského FITES k opatření proti spisovatelům po jejich sjezdu. Následovaly další protesty a kritika. (Otakar Vávra protestoval proti likvidaci časopisu Film a doba, „*nakonec ji [revui] mít budou, protože oni dělají kulturu a ne ti druzí.*“) Štěpán Skalský odsuzoval Hendrycha, A. J. Liehm hovořil o chystaných opatřeních ve filmu, o zákazu scénářů a promítání už hotových filmů. S ostrou kritikou vystoupil také J. Procházka, Antonín Novák, Agneša Kalinová. Zvláště rozčileně hovořil Jiří Krejčík o „*děsivé atmosféře*“, ve které se nedá pracovat („*práce v kinematografii je mu již téměř neunesitelným údělem*“) a „*umělci musí zoufale bránit pogromistickým nárazům*“. (Uvedl případy příkoří: Liehm byl vyloučen z KSČ a odňat mu cestovní pas, Elmar Klos složil funkci tajemníka svazu, Jaromil Jireš rezignuje na funkci v předsednictvu svazu, J. Němec v zoufalství dal Filmovému studiu výpověď, Vladimír Pucholt opustil republiku.) Na závěr navrhl, „*aby náš svaz požádal vládu ČSSR a KSČ o příměří a zastavení palby proti poctivým pracovníkům kultury a způsobům ponižujícím lidskou důstojnost, neprodleně vyřešil sporné otázky*“. Představitelé FITES vyjadřovali nálady, názory a postoje drtivé většiny svých členů.

Závěry ÚV KSČ proti spisovatelům aktivizovaly v tvůrčích svazech rozhodné kritiky kulturní politiky a poměrů a přispěly k celkové radikalizaci členů. Kromě svazu novinářů neproklamovaly orgány tvůrčích svazů veřejně a bezvýhradně souhlas se závěry zářijového ÚV KSČ.

Ministerstvo kultury a informací se iniciativně pustilo do uskutečňování závěrů zářijového ÚV KSČ. Ministr K. Hoffmann a vedení jeho úřadu považovali za hlavní podmínku svého úkolu – vytvářet předpoklady pro rozvoj so-

cialistické kultury a umění – těsnou spolupráci s tvůrci a všemi kulturními pracovníky. Hoffmann a jeho lidé se netajili tím, že zářijová usnesení ÚV KSČ pro jejich práci vytvořila novou, nepříznivou situaci. Při té příležitosti si vedoucí funkcionáři ministerstva položili otázku, která se objevovala už v září, zda muselo k takovým opatřením a zásahům ÚV KSČ vůbec dojít.

Ministr odpověděl – nemuselo, kdyby „*neprobíhalo dlouholeté hromadění nedostatků a problémů v praktické stranické a státní činnosti, že by neexistoval deformovaný vztah k umělcům-komunistům ani nepříznivý vývoj některých členů svazu*“. Ministerstvo částečně provedlo, částečně chystalo změny v ekonomických záležitostech, na které si umělci už delší dobu stěžovali (platy herců, nájemné za ateliéry aj.). Na tyto úpravy, které měly demonstrovat péči o podmínky pro tvůrčí práci, reagovali umělci s uspokojením a očekávali splnění dalších podobných slibů. Většina je přijímala jako vynucené změny, které měly být už dávno provedeny a jejichž urychlené řešení podnítily události kolem sjezdu spisovatelů.

Hlavním motivem vzniku ministerstva kultury byla nutnost posílit státní řízení a odpovědnost za chod kultury a informací. Tak to vyplynulo z usnesení vedoucích komunistických institucí. Snaha dát státnímu řízení fasádu odbornosti a tím získat či posílit autoritu úřadu mezi kulturními pracovníky stála u zrodu návrhu na ustavení Výboru pro kulturu a informace. Výsledky zářijové schůze ÚV KSČ naléhavost potřeby takové instituce ještě zvětšily, měla přispět v tak nepříznivé situaci k získání předních umělců a tvůrčích svazů ke spolupráci s ministerstvem. Od prvních návrhů existovaly rozdílné názory na složení výboru, jeho činnost a zejména pravomoci. Ministerstvo a ideologické oddělení ÚV KSČ jej koncipovalo jako koordinační a iniciativní orgán ministra kultury, fakticky poradní orgán bez pravomoci. V ideologické komisi ÚV KSČ jedni s určitostí předpovídali výboru osud obdobných ko-

misí, tj. brzký zánik. Druzí naopak doporučovali koncipovat výbor jako instituci s právem ukládat úkoly ministrovi, přičemž ministerstvo by bylo výkonným orgánem výboru.

164/ Tento do značné míry samosprávný princip, který začínal už v přípravě na sjezd spisovatelů i v jeho průběhu a potom ožíval i v tvůrčích svazech v podobě požadavku autonomního postavení umění, byl pro komunistické vedení nepřijatelný, neboť podkopával jeho monopolní mocenskou pozici. Sekretariát ÚV KSČ, který o návrhu výboru jednal 4. října 1967, nesouhlasil ani s jeho složením. Požadoval, aby místo z funkcionářů tvůrčích svazů, ředitelů státních institucí (rozhlas, televize) a podobně sestával z významných osobností. V původním návrhu převažovali právě funkcionáři a ředitelé, kulturní osobnosti (L. Chudík, Jiří Kotalík, Otmar Mácha, Miloš Forman, František Pavlíček, Martin Růžek, Š. Uher, L. Ťažký, B. Březovský) fungovaly jako doplněk, v podstatě bezmocný. Následující politické události způsobily, že výbor se fakticky ani neustavil.

Ministerstvo kultury pociťovalo poměry v kulturní oblasti po zářijovém zasedání ÚV KSČ velice těžce, nepřiznivé doléhaly na jeho činnost. Později ministr K. Hoffmann přiznal izolaci svého úřadu mezi kulturními pracovníky, v první řadě tvůrci. Snaha překonat tento stav a nezbytnost odstranit bariéru mezi ministerstvem a většinou umělců se staly hlavním motivem uspořádání rozhovorů a besed s více než dvěma sty významných umělců, především spisovatelů. Podle ministra měly napomoci objasnit, proč jsou tvůrci nyní oproti minulosti „velmi zdrženliví, neangažují se pro politiku strany a v některých případech nesouhlasí s přijatými závěry, nečelí vysloveně nesprávným názorům a vystoupením“. Ve skutečnosti se rozhovory neomezovaly na získání přehledu o názorech kulturních pracovníků. Kromě zmíněné snahy protrhnout bariéru mezi nimi a ministerstvem měly také seznámit pozvané se

záměry a plánovanou činností nejvyššího kulturního úřadu.

O výsledcích rozhovorů informoval ministr předsednictvo (14. prosince 1967) a poté i ústřední výbor KSČ. Závěry shrnul do tří okruhů. Za prvé – umělci-komunisté jsou zklamáni, že jejich názory nebyly příslušnými komunistickými institucemi brány na vědomí, ačkoliv se brzy potvrdila jejich správnost. Za druhé – k hlavním zdrojům jejich nedůvěry patří zkušenosti z rozporu mezi slovy, vyhlášenými zásadami, usneseními a praxí, politickou činností. Za třetí – nepříznivě na ně působí stav hospodářství a celková politická situace. Kromě toho mnozí nepřekonalí pocity minulých křivd a obavy z návratu do padesátých let. („*Tento rys je u převážné většiny umělců tak hluboký a silný, že je nutno v další práci k němu přihlížet...*“) Jejich nedůvěra se týkala i současných proklamací a usnesení o kulturní politice. Podle ministra i vysloveně pozitivní opatření berou s rezervou, „čekají, co se z toho vyklube“. Naopak příznivě přijímali úsilí o řešení zejména hospodářských problémů kultury a nebránili se na těchto věcech spolupracovat. Rozhodnutí komunistického vedení o osudu Literárních novin až na ojedinělé výjimky všech dvě stě odsuzovalo. I z ministrem vylepšené informace o výsledcích rozhovorů s umělci vystupovala nedůvěra, obava, nejistota z dalšího vývoje kulturní oblasti. Nezazněl téměř žádný otevřeně vyslovený souhlas se závěry zářijové schůze ÚV KSČ. Naopak odpor k rozhodnutí o Literárních novinách mohl naznačovat i postoj k ostatním bodům usnesení.

Představitelé ministerstva kultury si na základě rozhovorů s umělci uvědomili, že po zářijovém usnesení ÚV KSČ určují poměry v kulturní oblasti v první řadě takové jevy jako neochota k angažovanosti, nedůvěra ke komunistickému vedení a k upřímnosti jeho vyhlášené kulturní politiky, obava z návratu k ideologii a k metodám padesátých let. Zřejmě představa o potřebě dlouhodobě trvající názorové změny umělců vedla ministra k názoru, že „by-

chom měli k umělcům projevit *velkorysost v sociálních a ekonomických otázkách*". Mohly být důkazem o plnění slibů, působit poměrně brzy a přispět ke zmírnění nedůvěry. Kromě vypracování souboru dlouhodobých opatření, která měla být vyhlášena na kongresu československé kultury a umění v roce 1969, navrhovalo ministerstvo kultury řadu dílčích opatření. Měla řešit finanční a sociální problémy, například 150–300 nejvýznamnějším umělcům zálohovat jejich činnost; starým poskytnout důchod, pokud jej nemají; mladým umělcům zajistit takové zaměstnání, při němž by měli sdostatek času na tvůrčí práci; dále vyřešit bytovou otázku, upravit uměleckou daň a podobně. Úsilí ministerstva kultury získat důvěru umělců a přivést je ke spolupráci, o což se snažilo už od svého vzniku, výsledky zářijové schůze ÚV KSČ značně zkomplikovaly. Proto ani vedoucí činitelé ministerstva neoplývali nadšením nad zářijovými opatřeními a snažili se finančními a sociálními opatřeními alespoň změnit nepříznivé důsledky závěrů ÚV KSČ.

Komunistické ústředí sledovalo víc, než bylo obvyklé, ohlas zářijového zasedání ÚV KSČ ve vlastní straně. Z informací nižších organizací dospělo k závěru, vyjádřenému ve zprávě J. Hendrycha předsednictvu ÚV KSČ 14. prosince 1967, že usnesení byla přijata až na výjimky pozitivně. Avšak poznatky, které v ústředí z diskusí krajských a okresních organizací a schůzí funkcionářů vyvozovali, jednoznačně příznivé hodnocení poněkud oslabovaly. Zájem o závěry ke IV. sjezdu spisovatelů projevovaly především funkcionářské sbory a organizace v kulturních institucích s „*převahou příslušníků inteligence*". Základní organizace na vesnicích a ve výrobě většinou pouze pasivně vyslechly informaci o neposlušnosti spisovatelů. Funkcionáři si však stěžovali na malou informovanost, mimo jiné uváděli, že Vaculíkův projev se rozšiřuje po republice a oni jej neznají. Jiní poukazovali na to, že „*zmatené nemarxistické názory*", jež zazněly na sjezdu spisovatelů, nacházejí mezi inte-

ligenci živnou půdu, mimo jiné proto, že nejsou rozpracovány otázky kultury v socialistické společnosti. Rovněž mezi funkcionáři se podle zpráv z nižších složek KSČ šíří zmatené, nesprávné názory o postavení inteligence ve společnosti. Záříjové usnesení ÚV KSČ též přispělo k nevraživému až nepřátelskému poměru funkcionářů k inteligenci. Obdobně se množily názory o kultuře jako pouhém nástroji a služce v ideologickém boji. Na prvé místo v diskusích komunistických orgánů a funkcionářů postoupil převod Literárních novin pod ministerstvo kultury. Mnozí nemohli pochopit nutnost takového kroku ani argumentaci, že se noviny vymkly svazovým orgánům z rukou, když se zároveň ve zprávě tvrdilo, že *„mezi spisovateli je rozhodující část komunistů věrná stranickým principům“*.

Odlišný průběh a výsledek mělo projednávání výsledků záříjové schůze ÚV KSČ v komunistických institucích v kulturní oblasti. Zde zástupci ústředí zdůrazňovali širší a významnější poslání přijatých závěrů, jak je vymezovala také Hendrychova zpráva ze 14. prosince. Podle ní sjezd spisovatelů odrážel současný stav ideologie, výchovy a kultury a byl také objektem silného vnějšího tlaku plynoucího ze zostření mezinárodní situace. Z těchto důvodů také mají závěry záříjového ÚV KSČ dlouhodobou platnost a jejich hlavní smysl spočíval – pokračovala Hendrychova zpráva – *„v založení trvalého progresivního vývoje ve spisovatelské obci a na celé kulturní frontě“*. Organizace KSČ v kulturní oblasti přijaly sdělení o výsledcích záříjového ÚV KSČ většinou jen jako informaci. Zpráva však zároveň uváděla, že mnozí kulturní pracovníci závěry neakceptují, některé organizace posílaly nesouhlasné rezoluce (divadlo Vinohradské, Bratři Mrštíků v Brně aj.). Rozhodné odmítnutí obsahovalo usnesení organizace KSČ ve Svazu spisovatelů (Státní bezpečnost ještě hlásila odpor proti ÚV KSČ na členské schůzi 12. prosince). Stranické skupiny tvůrčích svazů přijaly informace o záříjovém ÚV KSČ pasivně, bez otevřeně proklamovaného souhlasu,

„zároveň však bez hysterie“, ale s vážnými připomínkami a obavami o další vývoj kulturní oblasti. Pouze stranická skupina FITES vyslovila otevřeně nesouhlas a protest. I z této příkrášené Hendrychovy zprávy byla zřejmá nespokojenost či zklamání komunistického ústředí z pasivního přijetí informace místo očekávaného projeveného souhlasu se závěry ÚV KSČ. O větších projevech nesouhlasu, než autoři zprávy uváděli, svědčilo přiznání v její další části, kde hovořili už o „*kampani nesouhlasu se zářijovým ÚV KSČ*“, která byla organizována.

Nejmenší dopad měly závěry ÚV KSČ a následná opatření mezi spisovateli: po téměř třech měsících od září musel Hendrych ve zprávě konstatovat, že „*proces diferenciacie byl značně zmrazen*“ a že orgány SČSS jsou oblastí, kde nebylo dosaženo patrnějších výsledků. V prvních říjnových dnech svolalo ideologické oddělení aktiv spisovatelů-komunistů, jehož ustavení jako stálého útvaru vyplynulo ze závěrů zářijového zasedání ÚV KSČ. Hendrych se přítomné snažil přesvědčit o pozitivním rázu přijatých i připravovaných opatření a o tom, že „*rozbití pokusu o slepení opoziční politické platformy*“ se nedotýká zájmů literatury a spisovatelů. Očekávaného pochopení se od spisovatelů nedočkal. Zářijovou schůzi ÚV KSČ podpořili pouze dva účastníci (Hostáň, Sekera). Převládala nespokojenost a obava, aby opatření neovlivnila tvorbu (Goldstücker a pozvaný Hrubín). Zvláště kriticky vystoupil P. Kohout. Přečetl dopis, který 5. října zaslal ÚV KSČ, aktivu komunistů ve svazu, stranickým skupinám všech tvůrčích svazů a některým organizacím KSČ. Obhajoval nejen sjezd spisovatelů, ale odsuzoval jeho oficiální hodnocení, rozšiřované ve veřejnosti. Pokusil se určit příčiny zákroků představitelů současného režimu – jde jim o udržení se u moci. („*Naše vystoupení na sjezdu spisovatelů mají logiku vývoje naší strany i celé společnosti od XX. sjezdu KSSS a mají cíl: pomoci uzdravit poraněnou revoluci.*“ Následovala výtka, že zatímco spisovatelé udělali čáru za minulostí svého sche-

matismu, u představitelů režimu tato čára chybí. „...tvrdá opatření nebyla motivována ničím jiným než obavou, aby ve straně – a to zdaleka ne jen v oblasti kultury – nezvítězily síly schopné překonat dnešní patriarchální systém a nahradit ho jiným, který by odpovídal úrovni a potřebám strany a státu.“ Předsednictvo ÚV KSČ se Kohoutovým dopisem zabývalo 24. října a uložilo Ústřední kontrolní a revizní komisi přijmout po jeho projednání příslušné závěry.)

Aktiv spisovatelů-komunistů potvrdil názorovou rozdílnost v hodnocení závěrů zářijového zasedání ÚV KSČ – avšak ti, kteří závěry obhajovali, tvořili nepatrnou skupinku, postrádající odvahu k veřejnému vystoupení. Názorová diferenciacie zbývající velké většiny spočívala jen ve stupni tvrdosti a rozhodnosti, s jakým závěry odsuzovali, a představách o negativních důsledcích nastoupené politiky. Obdobně dopadl i aktiv slovenských spisovatelů-komunistů, na němž odsoudili (mezi nimi L. Novomeský, Zora Jesenská a Rozner) převod Literárních novin. Zaslali Hendrychovi dopis žádající návrat novin pod Svaz spisovatelů nebo povolení nového svazového týdeníku.

Velice neutěšený stav se pro iniciátory opatření proti spisovatelům vytvořil ve svazových orgánech. Vedení ÚV KSČ schválilo návrh složení předsednictva SČSS, jak je doporučila 6. října stranická skupina ÚV SČSS (Drda, Jariš, Kříž, Lustig, Otčenášek, Pilař, Ptáčník, Skácel, Šotola, Goldstücker, Daněk, Mihálik, Válek, Števček, Šmatlák a Ťažký). Z návrhu přijatého stranickou skupinou ÚV SČSS bezprostředně po sjezdu vypadli Procházka a Kundera, nahradil je Goldstücker a Daněk. Vyvstal však velký problém s volbou předsedy svazu. Žádného se nepodařilo přesvědčit, žádný z navrhovaných neprojevil ochotu, snad odvahu, funkci přijmout. Na předsedu a místopředsedy byli původně navrženi Jariš, Kříž, Mihálik, Goldstücker. První tři odmítli, Goldstücker rovněž odmítal, ale po dlouhé diskusi se uvolil předsednictví přijmout, stejně tak Kříž

post místopředsedy. Ale ještě týž den Goldstücker dopisem oznámil pevné rozhodnutí funkci předsedy odmítnout. Za této patové situace a z bezradnosti doporučilo ideologické oddělení, aby předsednictvo ÚV KSČ schválilo předsedou M. Válka, místopředsedy I. Kříže a M. Jariše, přičemž by se tito tři střídali ve vedení svazu. Navrhované uspořádání záviselo na tom, zda se vedoucím komunistickým činitelům na Slovensku podaří přesvědčit M. Válka, Neuspěli, a tak vzniklo provizorní vedení (Goldstücker, Drda, Ptáčník, Válek, Maršíček).

Činnost svazových orgánů byla ochromena, za tři měsíce se předsednictvo sešlo pouze dvakrát, ústřední výbor jednou. Komunistické ústředí považovalo svazové orgány za neschopné vůbec přijmout závěry zářijového ÚV KSČ (tím méně postavit se za ně) a uskutečňovat je. Situace se nezměnila ani po Hendrychově jednání se stranickou skupinou předsednictva SČSS 2. listopadu. Kritizoval přítomné za nedodržování stranické disciplíny. Mimo jiné proto, že na poslední schůzi ústředního výboru svazu dopustili, aby bylo z programu staženo jednání o Mňachkově vyloučení ze svazu. Rovněž se nepostavili proti útokům na J. Hájka a proti návrhu na jeho odvolání z funkce šéfredaktora Plamene (vedoucí funkcionáři KSČ ho považovali za jediného šéfredaktora svazového časopisu, který důsledně zastává linii oficiální kulturní politiky). Také se je snažil přesvědčit, že nepopulární kroky, které se podnikají vůči spisovatelům, vyplynuly z nedůsledného plnění rezoluce posledního sjezdu KSČ o kultuře, a vyzýval je, aby se svazové orgány aktivně zapojily do realizace závěrů zářijového ÚV KSČ. Navrhl jim jakýsi kompromis: předsednictvo svazu vypracuje program společného postupu s komunistickým ústředím. V programu by se spojily principy rezoluce XIII. sjezdu KSČ o kultuře, závěry zářijového ÚV KSČ a též pozitivní náměty IV. sjezdu spisovatelů. Tento program by měl být předložen k diskusi a ke schválení SČSS. Svazové

orgány však k Hendrychově návrhu – či vlastně požadavku – mlčely.

Na základě necelých tříměsíčních zkušeností dospělo komunistické ústředí k závěru, že při uskutečňování závěrů zářijového ÚV KSČ nelze s ústředním výborem svazu počítat. Část jeho členů „se léčí z nervového šoku, neboť usnesení ÚV KSČ byla pro ně zcela nepředvídatelná“. Někteří se snažili o jejich zpochybnění (například Goldstücker navrhl zpracovat právní expertizu k Literárním novinám). Jiná skupina postupovala – podle hodnocení ideologického oddělení – radikálněji a shromažďovala argumenty ke změně usnesení (J. Brabec, L. Čivrný, A. Kliment, M. Jungmann, J. Procházka aj.). „Straničtí pevní“ členové ÚV svazu na schůzích mlčeli (J. Drda, J. Pilař, N. Frýd, O. Šuleř) a slovenští spisovatelé se zasedání málo zúčastňovali. Za tohoto stavu tíha odpovědnosti ležela na Skálovi a v předsednictvu na Jarišovi. Poměry v ústředním výboru svazu vidělo komunistické ústředí velmi pesimisticky až beznadějně. („A tak se situace opakuje. ÚV [svazu] jedná ve staronových dimenzích. Drobnosti, domněnky, jízlivosti a drzosti se hromadí v jednom chumlu s vážnými problémy.“) Dosud se sice neprojevil otevřeně jednoznačný nesouhlas se závěry zářijového ÚV KSČ, ale bylo jasné, že je členové ÚV SČSS nevezmou za své.

Z této analýzy vedoucí komunističtí funkcionáři vyvozovali nutnost „ještě více se orientovat na práci se spisovateli mimo orgány Svazu čs. spisovatelů“.

Po ujištění o nemožnosti spolupráce se svazovými orgány na bázi zářijového ÚV KSČ schválilo komunistické vedení vůči svazu a jeho ústřednímu výboru tento postup: vyžadovat od komunistů dodržování stranické disciplíny a vymýtit jejich zpochybnění stranických usnesení. Poskytnout jim sice prostor pro jejich realizaci, ale dávat přednost před vyčerpávající a neúspěšnou spoluprací se svazovými orgány přímé práci se spisovateli-komunisty

mimo svaz. Ideologické oddělení ze svých zkušeností a v dohodě s ministerstvem kultury doporučilo a komunistické vedení schválilo „*tři směry stranického působení: (...) skupina slovenských spisovatelů, starší spisovatelská generace (už zčásti přispěli do nových Literárních novin), nastupující spisovatelská generace*“.

Z opatření vyplývajících ze zářijové schůze ÚV KSČ se stal klíčovým osud Literárních novin převedených pod ministerstvo kultury. Výzva spisovatelů k jejich bojkotu byla úspěšná. Jejich nové vedení nemohlo získat ani autory, ani redaktory, také jejich původní náklad klesal. Státní bezpečnost zachytila leták pražských vysokoškoláků „*Pohřbili Literární noviny – bojkotujte náhražku*“. Ministr Hoffmann po třech měsících konstatoval, že převod novin přijali spisovatelé s nesouhlasem a většina je dosud bojkotuje. Nejen to, tento krok nepříznivě postihl celou činnost ministerstva. O bojkotu informovaly také komunistické instituce a Státní bezpečnost. Redakce zaznamenávala telefonáty obviňující ji z kolaborantství. Nové vedení novin hlásilo, že nesplní úkol daný komunistickým ústředím do konce roku stabilizovat pracovníky redakce. Většina redaktorů byla půjčena nebo „*odkomandována*“ z jiných novin; dokonce někteří redaktori Rudého práva odmítli s novými LN spolupracovat. Neúspěchem skončil pokus vedoucích redaktorů Literárních novin získat alespoň ty spisovatele, kteří kriticky vystupovali proti bývalým svazovým LN. A ti, kteří už slíbili příspěvky, svůj slib – pod morálním tlakem – zrušili.

Naopak redakce Hosta do domu se netajila tím, že „*umožní [ve svém časopisu] psát redaktorům a autorům z Literárních novin*“. Na základě uvedených poznatků a zkušeností souhlasilo 14. prosince komunistické vedení se závěry svého ideologického oddělení, předkládanými J. Hendrychem: „*V současné době je otázka Literárních novin doslova prubířským kamenem postoje umělců-komunistů, je příčinou konfliktní situace a hysterických nálad i*

mimo okruh spisovatelů.“ Tvrdilo, že bojkot Literárních novin je organizovanou kampaní, ve které se redaktoři i přispívající autoři uváděli s přívlastkem zrádci, žluťáci.

Komunistické vedení – i když předpokládalo jistý odpor – nečekalo tuto faktickou izolaci ministerských Literárních novin. Východisko z této situace se pro komunistické ústředí stávalo každým dnem obtížnější. Předsednictvo Svazu slovenských spisovatelů, s jehož podporou při prosazování závěrů zářijového ÚV KSČ počítalo, v dopise Hendrychovi ze 17. října požadovalo vrátit Literární noviny svazu nebo mu povolit nový časopis. Vedení celostátního svazu navrhovalo kompromisní řešení: na ministerstvu kultury a ideologickém oddělení ÚV KSČ, aniž by se vzdávalo požadavku na návrat Literárních novin, se domáhalo změny názvu Literárních novin a zřízení nového týdeníku svazu. V případě splnění těchto požadavků slibovalo doporučit svým členům účast v časopise ministerstva kultury.

Předsednictvo ÚV KSČ odpovědělo na požadavky vedení SČSS v souladu s mocenským řešením sporu se spisovateli. Odmítlo navrhovaný postup a trvalo na opačném: svaz nejdříve doporučí členům spolupráci s ministerskými Literárními novinami a pak se bude rozhodovat o novém časopisu. Zároveň opakovaně a jednoznačně prohlásilo, že převod novin pod ministerstvo kultury je definitivní. Odmítlo změnit jejich název, protože „*to by znamenalo vítězství bojkotu Literárních novin*“, a také ztratilo námět, aby o názvu rozhodli čtenáři. Přijalo návrh ideologického oddělení vyměnit šéfredaktora (Jana Zelenku) spisovatelem. Nevyloučilo možnost uvažovat o povolení časopisu, odborného čtrnáctideníku, jaký mají všechny tvůrčí svazy. V diskusi členové předsednictva ÚV KSČ přiznali, že „*se část kulturní fronty nepodařilo přesvědčit o správnosti administrativních opatření*“ (Hendrych), že se nepodařilo zadusit kampaň proti závěrům ÚV KSČ, na kterou nebyly ani stranické orgány dost připraveny (M. Vaculík). Záro-

veň se utěšovali, že přes aktivitu některých spisovatelů („*Liehm a jiní*“) se jim nepodaří seskupit širokou kulturní frontu (Koucký). Rozhodný postoj zastával Novotný, přiznával, že probíjení závěrů zářijového ÚV KSČ nebude lehké, ale je třeba „*neustupovat*“.

Představy komunistického ústředí o ohlasu a výsledcích zářijového zasedání ÚV KSČ se nesplnily: za tři měsíce se podařilo realizovat pouze administrativní opatření, tedy ta, která byla prosazena úřední cestou nebo disciplinárním řízením. Avšak v ideově-politické oblasti se očekávaný efekt nedostavil. Hlavní předpoklad úspěchu – politická diferenciací v řadách spisovatelů – zamrzl. Pevné „stranické jádro“ se nepodařilo konstituovat tak, aby veřejně prosazovalo nebo obhajovalo závěry zářijového ÚV KSČ. Kalkulace se získáním těch, kteří se ve sporu se spisovateli neangažovali, rovněž nevyšla. Administrativní opatření je spíše posunovala k souhlasu s odpůrci nebo přímo do jejich řad. Izolace sporu se spisovateli od ostatních tvůrčích svazů a získání jejich podpory komunistické ústředí rovněž nedosáhlo (kromě Svazu novinářů). Konsolidace poměrů ve Svazu spisovatelů po září nenásledovala, vývoj se ubíral právě opačným směrem: stranická disciplína se neupevňovala, spíše dále uvolňovala, prosadit návrhy a záměry komunistického ústředí ve svazových orgánech se nadále nedařilo. Orientace na použití jiné cesty k ovládnutí SČSS, a to prací se spisovateli-komunisty mimo něj, byla východiskem z nouze. Svaz zůstával bez předsedy a mezi spisovateli se šířil názor (podle zprávy Státní bezpečnosti), že svaz je ve stadiu rozkladu, neboť fakticky neexistuje vedení. V rozporu se záměry komunistického ústředí bylo, že spor se koncentroval na Literární noviny. Přálo si, aby se závěry zářijového ÚV KSČ chápaly vcelku, s tzv. pozitivními opatřeními, zejména sociálně ekonomického rázu. Zákrok proti Literárním novinám byl takového druhu, že nesouhlas proti němu spojoval nejen spisovatele navzájem, ale spojoval je i s členy a funkcionáři jiných

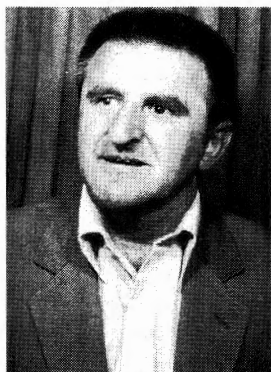
tvůrčích svazů. Kromě toho způsoboval značné těžkosti ministerstvu kultury, přispíval k jeho izolaci mezi kulturními pracovníky.

V polovině prosince 1967 nebyl spor mezi spisovateli a mocí vyřešen. Pokračoval a pozice obou aktérů se měnily jen nepodstatně, sporné strany činily jen dílčí ústupky. Komunistické ústředí mohlo zaznamenat úspěchy pouze v realizaci administrativně represivních opatření, v ideově politické diferenciaci mezi umělci se jeho postavení dokonce zhoršilo. Dlouhodobě měla sice moc naději na úspěch, ona však potřebovala příznivé výsledky okamžitě, neboť v polovině prosince 1967 politické poměry ve státě, mocenské postavení existujícího vedení už neposkytovaly příliš možností řešení. Na pořad dne a na prvé místo už totiž vystupovaly jiné společensky závažné problémy a spory. A ty hrály ve prospěch spisovatelů.

Všechny tři sjezdy spisovatelů v letech 1956–1967 se staly politickou a společenskou událostí, která svým významem přesahovala spisovatelskou obec. Největší význam z tohoto hlediska připadl IV. sjezdu v červnu 1967. Důležitou roli sehrál především proto, že jeho hlas zazněl v – vnitropolitické i mezinárodní – situaci, která nahrávala změnám v establishmentu. Vnitropolitickou situaci charakterizovala jak slabost nebo oslabování komunistického režimu v Československu, tak rostoucí vliv a síla reformního hnutí – kritiků a nespokojenců s existujícími poměry i režimem. Reformní hnutí, ve které v šedesátých letech přerostl pozvolný, vynucený liberalismus a politické uvolnění doma i vůči západnímu světu, reprezentovalo touhu po změně existujících poměrů. Spisovatelé od počátku tvořili důležitou a zvláště aktivní složku tohoto společenského procesu. Lze říci, že na IV. sjezdu stanuli v čele reformního hnutí. Ve sporu s režimem vystoupili otevřeně a veřejně s ostrou kritikou politických poměrů a počínání moci, což dalo sjezdu mimořádnou důležitost a schopnost ovlivnit politické poměry ve státě i vývoj společnosti.

V každém reformním hnutí, navíc neorganizovaném, se slévají různé světonázorové a politické proudy. Spojuje je touha po změně existujícího stavu, po změně, pro kterou společnost už viditelně dozrála. Není důležité, zda si představitelé jednotlivých proudů toto vzájemné sblížení uvědomují či nikoliv. A tak se na jedné půdě setkávají zastánci radikálních změn a metod s umírněnými, příznivci „frontálního útoku“ proti existujícímu režimu s těmi, kteří hledají praktické a podle nich reálné možnosti změn, postupného oslabování a rozrušování monolitního mocen-

ského systému. A rovněž se setkávají ti, kteří chtějí řešit velké problémy celospolečenské, s těmi, kteří prosazují skupinové i dílčí zájmy a podobně. Tak tomu bylo i s aktivitou spisovatelů. Vedle „tvářistů“ vystupovaly s obdobným cílem redakce Literárních novin, Kulturného života, Hosta do domu, členové i nečlenové svazových orgánů, příslušníci stranické skupiny i nekomunisté, odpůrci komunistického systému a ideologie. Ti všichni se slévali v široké reformní hnutí, řadili se do něj, stáli v předních řadách a měli významný podíl na přípravě a zrodu pokusu o československou reformu 1968. Úlohu aktivity většiny spisovatelů a roli jejich IV. sjezdu lze posuzovat pouze v tomto historickém kontextu a v rámci společenského vývoje. Výsledek či závěr takového hodnocení zní nepochybně: význam byl velký, byl to v dané chvíli symbol odporu a zároveň signál i výzva k následování, byl to důkaz o možnosti vést spor s režimem a též důkaz o skutečně slábnoucí moci.

KAREL KAPLAN (* 1928)

Do roku 1948 pracoval jako dělník v Baťových závodech, poté působil jako politický pracovník. Studium historie v Institutu politických věd ukončil v roce 1960 obhajobou disertační kandidátské práce. V následujících letech pracoval jako konzultant pro historii v aparátu ÚV KSČ, odkud byl v roce 1964 z politických důvodů propuštěn a nastoupil jako vědec-

ký pracovník do Historického ústavu ČSAV. Specializoval se na poválečné dějiny Československa a v tomto oboru se v roce 1960 habilitoval jako docent. V roce 1970 byl z Historického ústavu propuštěn z politických důvodů a pracoval jako dělník. Po zatčení v roce 1972 následovala tříměsíční vazba; roku 1976 odjel na studijní pobyt do Německé spolkové republiky a v následujícím roce ho ministerstvo vnitra ČSSR zbavilo státního občanství. V NSR se věnoval studiu poválečných dějin Československa a publikoval řadu knih a studií. V roce 1990 se vrátil do Československa a do roku 1996, kdy odešel do penze, byl vědeckým pracovníkem Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Nadále se věnuje badatelské práci v oblasti československé poválečné historie.

Z téměř čtyřiceti knih a studií uvádíme výběr: *Dans les archives du comité central* (Paříž 1978), *Der kurze Marsch* (též anglicky, Mnichov 1981), *Das verhängnisvolle Bündnis* (Wuppertal 1984), *Die politische prozesse in der Tschechoslowakei 1948–1954* (Mnichov 1986), *The Communist Party in Power* (Londýn 1987), *Mocní a bezmocní* (Toronto 1989), *Pravda o Československu 1945–1948* (Praha 1990), *Nekrvavá revoluce* (Praha 1992), *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka* (též italsky a anglicky, Praha 1992),

Dva retribuční procesy (Praha 1992), Církev a stát v Československu 1948–1953 (též německy, Brno 1993), Poslední rok prezidenta (Praha 1994), Československo v RVHP 1949–1956 (Praha 1995), Největší politický proces M. Horáková a spol. (Brno 1995), Pět kapitol o únoru (Brno 1996).

Karel Kaplan

„všechno jste prohráli!“

**(Co prozrazují archivy o IV. sjezdu
Svazu československých spisovatelů 1967)**

V edici Knihovnička Literárních novin vydal jako svou
čtyřtisíci pětistou osmnáctou publikaci
Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o.,
Praha 5, Ježovská 121/3, roku 1997.

Editor Jaromír Slomek.

Obálka a typografie Miroslav Klomínek (kresba z roku 1967).

Koláž na frontispice z fotografií Dagmar Hochová
(Ludvík Vaculík a Jiří Hendrych na IV. sjezdu SČSS 1967).

Odpovědný redaktor Ondřej Pfeffer.

Vytiskla tiskárna Glos, Špidlenova 436, Semily.

Vydání první.

13/33

Doporučená cena 113,33 + 5,67 DPH = 119 Kč

ISBN 80-237-3549-7

9 788023 735499